

Käsikirjastokokoelman arviointi käyttö- ja käyttäjätutkimuksena Metson käsikirjastossa

Salla Hyökki

Tampereen yliopisto
Informaatiotutkimuksen
ja interaktiivisen median laitos
Pro gradu-tutkielma
Huhtikuu 2010

TIIVISTELMÄ

TAMPEREEN YLIOPISTO

Informaatiotutkimuksen ja interaktiivisen median laitos

HYÖKKI, SALLA: Käsikirjastokokoelman arviointi käyttö- ja käyttäjätutkimuksena Metson käsikirjastossa

Pro gradu –tutkielma, 75 s., 14 liites.

Informaatiotutkimus

Huhtikuu 2010

Tämän tutkimuksen tarkoituksena oli arvioida Metson käsikirjastokokoelman käyttöä ja sen asiakkaiden tiedontarpeita. Tutkimuksen pääongelma oli: Millaisia ovat käsikirjaston asiakkaiden tiedontarpeet ja miten ne näkyvät käsikirjaston painetun aineiston käytön määrässä ja sisällössä? Tutkimuksessa oltiin kiinnostuneista siitä, millaisia käsikirjaston käyttäjät ovat, mihin tarkoituksiin he hakevat tietoa ja miten hyvin he löytävät hakemansa tiedon. Lisäksi tutkimuksessa oltiin kiinnostuneita siitä, millaista painettua aineistoa käsikirjaston asiakkaat käyttävät.

Tutkimusotteeni oli tutkimuksessani kvantitatiivinen. Käyttämäni tutkimusmenetelmät olivat sisäkäyttötutkimus ja lomaketutkimus. Sisäkäyttötutkimuksesta saatujen tilastojen avulla pystyttiin selvittämään käsikirjasto-osaston ja sen varaston kokoelman käyttöä kokonaisuudessaan ja luokittain. Lisäksi tilastot mahdollistivat käytön tutkimisen aineistotyyppien, kielen ja julkaisuvuoden mukaan. Käytetyimmät nimekkeet saatiin myös tilastojen avulla tarkasteluun. Toinen käyttämäni menetelmä oli lomaketutkimus. Lomakkeilla kerättiin tietoja käsikirjaston käyttäjistä ja heidän tiedontarpeistaan. Kyselylomakkeilla kerättiin myös tietoa siitä, löysivätkö asiakkaat etsimänsä tiedon käsikirjastosta. Saatu aineisto analysoitiin pääasiassa ristiintaulukoinnin käyttäen SPSS – ohjelmaa. Asiakkaiden tiedontarpeita analysoitiin vielä erikseen sisällönanalyysin avulla. Aineisto tätä analyysia varten saatiin lomakkeessa olleen avoimen kysymyksen vastauksista.

Tutkimuksen tuloksena selvisi, että käsikirjasto palvelee asiakkaitaan hyvin. Asiakkaat löysivät yleisesti ottaen hyvin etsimänsä tiedon käsikirjastosta ja sen eri aineistoista. Käsikirjasto pystyi myös hyvin vastaamaan asiakkaidensa tiedontarpeisiin. Asiakkaiden tiedontarpeet kohdistuivat samoihin aihealueisiin (Historia, Yhteiskunta, Luonnontieteet/Matematiikka/Lääketiede ja Kirjallisuus), joita myös käytettiin suhteellisesti eniten käsikirjastossa. Lisäksi asiakkaiden tiedontarpeet näkyivät muun muassa kokoelman käytetyimmissä nimekkeissä ja kokoelman ajantasaisessa käytössä. Samoin asiakkaat käyttivät samoja aineistotyyppisiä, joita he myös ilmoittivat käyttäneensä tiedonhaun yhteydessä. Käsikirjastokokoelma itsessään oli kuitenkin epätasapainossa kysyntään nähden. Kokoelmanhoidolliset toimenpiteet ovat siis paikallaan, jotta kokoelma saataisiin vielä paremmin vastaamaan käyttäjiensä tarpeita.

Käsikirjaston asiakkaiden tiedontarpeista selvisi, että ne olivat luonteeltaan pääasiassa praktisia. Suurin osa niistä liittyi lyhyen aikavälin intressiin. Noin viidennes praktisista tiedontarpeista liittyi johonkin pidemmän aikavälin intressiin, lähinnä sukututkimuksen tekemiseen. Lisäksi tuloksista saatiin lisäinformaatiota siitä, minkä tyyppiset käsikirjastonkäyttäjät ovat kiinnostuneita tietyistä kirjaston aihealueista. Tulosten mukaan voidaan esimerkiksi sanoa, että Historian alasta kiinnostuneet käsikirjaston käyttäjät ovat pääasiassa yli 60-vuotiaita eläkeläismiehiä, jotka luultavimmin harrastavat sukututkimusta.

Asiasanat: käsikirjastot, käyttötutkimus, käyttäjätutkimus, arviointitutkimus, yleiset kirjastot, tiedontarve

SISÄLLYSLUETTELO

TIIVISTELMÄ

1 JOHDANTO	1
2 KESKEISET KÄSITTEET	3
2.1 Hakuteos.....	3
2.2 Käsikirjastokokoelma.....	5
2.3 Tiedontarve	6
2.4 Kirjastonkäyttö.....	7
3 KOKOELMATUTKIMUS – arviointi, lähtökohdat ja menetelmät	9
3.1 Taustaa kirjaston arvioinnista ja kokoelmatutkimuksen lähtökohdista	9
3.2 Kokoelmien kehittäminen, arviointi ja arvioinnin syyt	12
3.3 Kokoelmien arviointimenetelmät.....	19
3.3.1 Arviointimenetelmien jako	19
3.3.2 Käyttö- ja käyttäjäkeskeiset menetelmät.....	21
4 AIEMMAT TUTKIMUKSET	24
4.1 Yleiset kirjastot	24
4.2 Tieteelliset kirjastot.....	27
4.3 Yhteenveto aiemmista tutkimuksista	30
5 TUTKIMUSASETELMA.....	31
5.1 Metson käsikirjasto	31
5.2 Tutkimustehtävä ja – kysymykset.....	32
5.3 Tutkimusmenetelmät.....	33
5.3.1 Tilastollinen tutkimus	33
5.3.2 Sisäkäyttötutkimus	33
5.3.3 Lomaketutkimus.....	34
5.4 Tutkimusaineiston keruu.....	36
5.4.1 Kyselylomakkeet.....	36
5.4.2 Lainaustilastot	37
5.5 Tutkimusaineiston analysointi	38
6 KÄSIKIRJASTON KÄYTTÄJIEN TIEDONTARPEET JA KÄSIKIRJASTOKOKOELMAN KÄYTTÖ	39
6.1 Lomaketutkimuksen tulokset	39
6.1.1 Vastaajien sukupuoli ja ikä	39

6.1.2 Vastaajien status ja koulutustausta.....	41
6.1.3 Vastaajien hakema tieto ja tiedonhaun tarkoitus.....	43
6.1.4 Tiedon löytyminen	44
6.1.5 Yhteenveto käsikirjaston lomaketutkimuksen tuloksista.....	47
6.2 Tiedontarpeiden analyysin tulokset	48
6.2.1 Taustatekijöiden vaikutus pääluokkien aihepiirien valintaan	48
6.2.2 Tiedontarpeiden sisällönanalyysi	53
6.3 Käsikirjastokokoelman käyttö.....	56
6.3.1 Kokonaiskäyttö	56
6.3.2 Käyttö aineistotyypeittäin ja julkaisu vuosittain.....	60
6.3.3 Käyttö nimekkeittäin.....	62
6.3.4 Yhteenveto: käsikirjastokokoelman käyttö	64
6.4 Yhteenveto käsikirjaston käyttäjien tiedontarpeista ja niiden näkymisestä käsikirjaston aineiston käytön määrässä ja sisällössä.....	65
7 TARKASTELU	68
LÄHTEET	73
LIITTEET	76
Liite 1 Kyselylomake	76
Liite 2 Riippuvuustestit.....	79
Liite 3 Lainaustilastot.....	82
Liite 4 Käsikirjaston aineiston lainaus nimekkeittäin	83

1 JOHDANTO

Kirjastokokoelmien arviointi ei ole ollut viime aikoina suosituimpia tutkimuskohteita informaatiotutkimuksen piirissä. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että kokoelmien arviointitutkimus olisi tarpeetonta. Kunnat on velvoitettu kirjastolaissa arvioimaan järjestämänsä kirjasto- ja tietopalvelua. Arvioinnin tavoitteena ovat kirjasto- ja tietopalvelun saatavuuden parantaminen ja niiden kehittämisen tukeminen. Arvioinnin avulla seurataan näiden palveluiden toteutumista, laatua ja taloudellisuutta. (Kirjastolaki 904/1998 § 6). Käytännön kirjastotyössä kokoelmien arviointi ja asiakkaiden tiedontarpeet ovat tärkeitä asioita. Selvittämällä asiakkaiden tiedontarpeita ja tutkimalla kokoelmien käyttöä voidaan jatkuvasti kehittää kirjaston palveluita ja kokoelmia vastaamaan asiakkaiden muuttuviin tarpeisiin.

Käsitteistökirjastokokoelmien arviointia on tehty melko vähän, vähemmän kuin lainauskokoelmien arviointeja. Tähän johtopäätökseen päädyin, sillä tiedonhakuni eivät tuottaneet montaa tulosta sellaisista tutkimuksista, jotka käsittelivät käsitteistökirjastokokoelmien arviointia. Vielä vähemmän löysin tutkimuksia, jotka käsittelivät nimenomaan yleisten kirjastojen käsitteistökirjastokokoelmien arviointia. Syynä tutkimuksien vähäisyyteen voi olla niiden tekemiseen tarvittavien resurssien puute.

Syksyllä 2007 pääkirjasto Metson (Tampereen kaupunginkirjasto) käsitteistökirjastossa oltiin kuitenkin halukkaita arvioimaan käsitteistökirjastokokoelmaa tekemällä kokoelman käyttötutkimus. Tutkimuksen pääasiallisena tarkoituksena oli arvioida Metson käsitteistökirjastokokoelman käyttöä ja käyttäjien tiedontarpeita. Tutkimus lähti liikkeelle käsitteistökirjasto-osastolla syntyneestä tarpeesta selvittää käsitteistökirjaston kirjojen käyttöä. Käsitteistökirjaston kirjojen käyttöä ei tilastoida kirjastossa millään tavalla, joten osaston kirjojen käytöstä haluttiin muodostaa kokonaiskuva. Kirjojen käytöstä päätettiin tehdä sisäkäyttötutkimus, jonka toteuttamisessa olin mukana käsitteistökirjaston henkilökunnan kanssa. Tutkimusta tehtäessä toteutin lomakekyselyn käsitteistökirjaston asiakkaille. Kyselyllä selvitin asiakkaiden tiedontarpeita. Tutkimus oli luonteeltaan määrällinen, mutta tiedontarpeiden analysoinnissa käytin myös laadullista sisällönanalyysimenetelmää.

Tutkimuksen pääkysymys oli: Millaisia ovat käsitteistökirjaston asiakkaiden tiedontarpeet ja miten ne näkyvät käsitteistökirjaston painetun aineiston käytön määrässä ja sisällössä? Tarkemmat tutkimuskysymykseni luotasivat sitä, millaisia käsitteistökirjaston käyttäjät ovat, mihin tarkoituksiin he

hakevat tietoa, mitä tiedontarpeita heillä on ja miten hyvin he löytävät hakevansa tiedon. Samoin tutkimuksessa oltiin kiinnostuneita siitä, paljonko käsikirjastokokoelmaa käytetään kokonaisuudessaan ja luokittain. Tutkimuksessa tarkasteltiin myös kokoelman käyttöä aineistotyyppien, kielen ja julkaisu vuosien mukaan. Käytetyimmät nimekkeet otettiin myös tarkasteluun.

Työni alussa määritellään tutkimuksen keskeiset käsitteet. Luvussa 3 keskitytään kokoelmatutkimukseen liittyviin asioihin. Luvussa käsitellään kokoelman arviointia ja kehittämistä, syitä arvioinnin tekemiselle sekä kokoelmien arviointimenetelmiä. Aiempia kokoelmien käyttö- ja käyttäjä tutkimuksia käsitellään tästä seuraavassa luvussa, jossa myös niiden keskeiset tulokset vedetään yhteen. Luku 5 pitää sisällään tutkimuskohteen esittelyn, tutkimuskysymykset, tutkimusmenetelmien esittelyn, tutkimusaineiston keräämisen vaiheet sekä tutkimusaineiston analysointiin liittyviä asioita. Tutkimustulokset esitellään luvussa 6 ja viimeisessä luvussa käsitellään tulosten yhteyttä aiempiin tutkimuksiin, arvioidaan saatuja tuloksia sekä tuodaan esiin mahdollisia jatkotutkimushaasteita.

2 KESKEISET KÄSITTEET

Tässä luvussa määrittelen tutkimukseni kannalta keskeiset käsitteet. Niitä ovat hakuteos, käsikirjastokokoelma, tiedontarve ja kirjaston käyttö. Selvennän käsitteitä seuraavissa kappaleissa ja kerron miten käsitteet ymmärretään tässä tutkimuksessa.

2.1 Hakuteos

Yleisten kirjastojen käsikirjastoissa on monenlaisia teoksia, joiden ajatellaan olevan hakuteoksia. Yleensä kirjastojen henkilökunnalla on yhteinen käsitys siitä, millaisia kirjoja valitaan käsikirjastoon. On kuitenkin mahdollista tarkasti määritellä hakuteos eli se, mitä hakuteoksella tarkalleen ottaen voidaan tarkoittaa. Sanakirjan (ODLIS) määritelmä hakuteokselle (engl. reference book) on yksi tapa ymmärtää hakuteoksen luonnetta.

Hakuteos

Sellainen kirja, joka on suunniteltu luotettavaa informaatiota tarvittaessa ennemmin katsottavaksi kuin luettavaksi kannesta kanteen. Hakuteokset usein koostuvat sarjasta merkittyjä tai merkitsemättömiä ”artikkeleja”, jotka on listattu aakkosellisessa järjestyksessä pääsanojen tai otsikoiden alle tai jossakin toisessa järjestyksessä (luokiteltu, numeerinen jne.). Kategoria sisältää almanakat, atlakset, bibliografiat, elämäkerralliset lähteet, luettelot, konkordanssit (esim. Raamatun sanahakemistot), sanakirjat, (yritys-, puhelin)luettelot, diskografiat ja filmografiat, tietosanakirjat, sanastot, käsikirjat, hakemistot, manuaalit, tutkimusoppaat, liittojen listat, vuosikirjat jne., joko kaupallisesti tai hallituksen dokumenttina julkaistuna. Pitkät hakuteokset voivat olla jaettu moniosaisiin sarjoihin, joissa hakemisto on viimeisessä sarjan osassa. Jatkuvaa päivittämistä vaativat hakuteokset voivat olla jatkosarjana julkaistuja, joskus irtolehtipalveluina. Kirjastoissa hakuteokset on hyllytetty erillisille käsikirjaston hyllyille ja niitä ei lainata osastolta, koska käsikirjoja tarvitaan kysymyksiin vastaamisessa tietopalvelutiskillä. – –.

Edellä esitetty sanakirjan antama määritelmä hakuteokselle ei ole täysin tyhjentävä. Bates kirjoittaa, että sanakirjamäärittelyt hakuteokselle toistuvat samanlaisina eri lähteissä ja monilla eri alan tutkijoilla. Yhteistä näillä määrittelyillä on se, että ne pitävät sisällään hallinnollisen ja toiminnallisen määritelmän hakuteokselle. Hallinnollisella määritelmällä tarkoitetaan sitä, että hakuteos nähdään hakuteokseksi silloin kun se laitetaan käsikirjastoon. Näin voidaan tehdä esimerkiksi silloin, jos pelätään kirjan varastamista. Toisin sanoen hakuteos on Batesin mukaan sellainen kirja, jota kutsumme hakuteokseksi. Toiminnallinen määritelmä puolestaan tarkoittaa sitä, että hakuteos viittaa johonkin asiaan ja sitä ei ole tarkoitettu kokonaan läpi luettavaksi. (Bates 1986, 38-39.)

Hallinnollinen määrittely ilmenee myös edellä mainitussa ODLIS-sanakirjan määrittelyssä, jossa todetaan, että hakuteoksia ei lainata ja hakuteokset sijaitsevat omalla osastollaan. Toiminnallinen määritelmä löytyy myös selkeästi samasta sanakirjan määritelmästä, jossa mainitaan, että hakuteos on suunniteltu enemmänkin katsottavaksi kuin kannesta kanteen luettavaksi.

ODLIS-sanakirjan hakuteosmäärittelyssä hakuteoksen kuvataan rakentuvan ”artikkeleista”, jotka on järjestetty aakkoselliseen tai muuhun järjestykseen. Tämä on kuitenkin melko epämääräinen selitys hakuteoksen luonteesta. Määritelmässä on myös lueteltu, mitä ja millaisia kirjoja hakuteokset ovat. Tällaiset luettelot voivat tietysti olla hyviä esimerkkejä, mutta ne eivät kuitenkaan kerro mitään itse hakuteoksen luonteesta. Bates kiinnittääkin artikkelissaan huomiota juuri tähän asiaan ja toteaa, että hakuteoksen luonteen määrittely ei ole ollut riittävää. Hän ehdottaa, että hakuteoksen luonne tulee esiin siitä tavasta, jolla se on järjestetty tai rakennettu. Batesin mukaan hakuteos on rakentunut erilaisista kansioista, luetteloista ja kentistä. Tämä tarkoittaa sitä, että hakuteos rakentuu kansioista (tai kansioista), jo(t)ka muodostuu (muodostuvat) kahdesta tai useammasta luettelosta, jotka ovat jossakin järjestyksessä (esimerkiksi aakkosellinen) tai järjestetty jonkin periaatteen mukaan. Kentät puolestaan ovat informaatio-osia luetteloissa. Tehtävästä riippuen erottelemme näitä kenttiä aina tarpeen mukaan. Bates päätyy alustavasti ehdottamaan kuvailevaa määritelmää hakuteokselle. Hänen mukaansa hakuteokset ovat sellaisia kirjoja, jotka koostuvat merkittävästi tai kokonaan kansioista. (Bates 1986, 40-41 ja 44.)

Hakuteos voidaan siis määritellä ainakin kolmella eri tavalla. Edellä on pohdittu hallinnollista, toiminnallista ja kuvailevaa määritelmää. Tässä tutkimuksessa hakuteos ymmärretään toiminnallisen ja kuvailevan määritelmän yhdistelmänä, koska nämä määritelmät mahdollistavat laajan tavan nähdä hakuteoksen olemus. Nolan on päätenyt kirjassaan juuri tällaiseen yhdistettyyn hakuteosmääritelmään. Hän tukeutuu määritelmässään Batesin esittämiin ajatuksiin ja ehdottaa, että olisi parempi puhua mieluummin tietolähteestä kuin hakuteoksesta. Nolanin mukaan *tietolähde tarkoittaa sellaista lähdettä, joka on suunniteltu ennemmin katsottavaksi kuin jatkuvaan lukemiseen. Tietolähde koostuu pääasiassa järjestyksessä olevista kansioista, jotka on järjestetty siten, että ne helpottavat nopeaa tiedonpalasten tiedonhakua.* (Nolan 1999, 4-7.)

Tässä tutkimuksessa käytetään hakuteos käsitettä, mutta käsite on myös ymmärretty Nolanin ehdottaman määritelmän kautta. Tutkimuksessani käytän hakuteoksesta muitakin nimityksiä. Hakuteos voi olla synonyymi esimerkiksi käsikirjalle. Tässä tutkimuksessa hakuteos ymmärretään ryhmäksi, joka sisältää eri alojen omia hakuteoksia ja hakemistoja. Hakuteosten lisäksi

tutkimuksessani on eritelty muitakin aineistotyyppisiä omiksi ryhmiksi. Näitä ovat muun muassa matrikkelit, lakikirjat ja kartat. Nämä aineistotyyppit voidaan katsoa kuuluvan kattokäsitteen hakuteos alle huolimatta siitä, miten ne on ymmärretty ja lajiteltu omiksi ryhmikseen tässä tutkimuksessa.

2.2 Käsikirjastokokoelma

Käsikirjastokokoelman tai lyhyemmin käsikirjaston sanakirjamäärittely on pitkälti samanlainen kuin edellä esitetty sanakirjamäärittely hakuteokselle. ODLIS-sanakirjan määrittelyssä käsikirjastokokoelma (engl. reference collection) rakentuu kirjoista, jotka on hyllytetty käsikirjaston hyllyille. Näitä kirjoja ei ole tarkoitus lukea kannesta kanteen ja niitä ei lainata osastolta. Usein käsikirjastokokoelman kirjat merkitään jollakin symbolilla, joka osoittaa niiden paikan ja kiertotatoksen. (ODLIS). Toisin sanoen käsikirjastokokoelma määritellään hakuteokselle annetun toiminnallisen ja hallinnollisen määritelmän kautta. Tämä sanakirjamäärittely käsikirjastokokoelmalle ei kuitenkaan ole kovin kattava. Määritelmästä ei käy ilmi, millaisia kirjoja tämä kokoelma pitää sisällään.

Mielekkäämpää on määritellä käsikirjastokokoelman sisältö kuin antaa sille jokin tarkka määritelmä. Nolan (1999, 13) määrittelee kirjassaan käsikirjastokokoelman tietolähteille tiettyjä ominaisuuksia. Nämä viisi ominaisuutta ovat:

- hakuteoksen muodon omaava
- usein käytetty
- arvovaltainen
- ajankohtainen
- ainutlaatuinen alallaan

Viiden ominaisuuden lisäksi Nolan listaa myös erilaisia kyseenalaisia kriteereitä, joiden avulla on perusteltu käsikirjojen kuulumista käsikirjastokokoelmaan. Näitä kriteereitä on esitetty niin alan kirjallisuudessa kuin kirjastojen kokoelmapolitiikoissa. Kirja pitäisi sijoittaa käsikirjastokokoelmaan seuraavanlaisten kriteerien mukaan: kirjan käyttäminen vaatii kirjastonhoitajan ohjausta, kirja pyritään suojelemaan varkaudelta tai ilkeivallalta, kirja halutaan pitää kaikkien saatavilla eli sitä ei lainata, kirja halutaan sijoittaa samaan paikkaan kuin sen edelliset osat, kirja paikkaa jonkin tieteenalan puutteellisen tiedon tai kirja on tietolähteenä ”klassikko”.

Nämä kriteerit ovat kuitenkin Nolanin mielestä riittämättömiä, jotta niiden perusteella voitaisiin tehdä päätös materiaalin sijoittamisesta käsikirjastokokoelmaan. (Nolan 1999, 12-21.)

Käsikirjastokokoelma määritellään tässä tutkimuksessa sisällön kautta, edellä esitettyjen Nolanin viiden kriteerin kautta. Näin siksi, koska käsikirjastokokoelman sisällön määrittely kertoo kokoelman luonteesta enemmän kuin pelkkä hallinnollinen tai toiminnallinen määritelmä.

2.3 Tiedontarve

Informaatiotutkimuksen tieteenalalla tiedontarpeen määrittely on ollut esillä pitkään. Tiedontarvetta ovat määritelleet monet alan tutkijat. Case esittää kirjassaan, että usein alan tutkijat nojaavat tiedontarpeen määrittelyissä yhteen tai useampaan neljästä tiedontarpeen tutkijasta. Nämä neljä ovat Robert Taylor, Charles Atkin, Nicholas Belkin ja Brenda Dervin. Yhteistä tutkijoiden tiedontarvemalleissa on se, että niissä tiedontarpeiden perussyynä ovat tuntemukset epävarmuudesta, epäselvyydestä tai rauhattomuudesta. Taylor näkee tiedontarpeen muotoutuvan vaiheittain tiedontarvitsijan etsiessä vastauksia kysymyksiinsä. Sisäinen tiedontarve saattaa tiedonetsijällä muovautua lopulta varsinaiseksi esitetyksi kysymykseksi. Atkins puolestaan näkee tiedontarpeen syntyvän silloin, kun ihminen haluaa vähentää epävarmuudentunnettaan jostakin asiasta. Epävarmuuden vähentäminen on myös Belkinin ASK-mallin pohjana. Anomalous state of knowledge eli epänormaali tietoisuuden tila syntyy ihmiselle silloin, kun hän kohtaa jonkin tilanteen tai aiheen, joka aiheuttaa epävarmuutta ihmisen tietoisuudessa. Viimeinen neljästä tiedontarpeen tutkijasta on Brenda Dervin. Hänen mukaansa ihmisillä on tarve ymmärtää ympäröivää maailmaa. Tällöin tiedontarve on tarve ymmärtää nykyistä tilannetta. Tiedontarve on tällöin ikään kuin kuilu, jonka ihmiset haluaisivat täyttää informaatiolla. (Taylor 1986, Atkin 1973, Belkin 1976, 1978, 1982, 1985, Dervin 1983; tässä Case 2002, 68-77.) Yksinkertaistaen voidaan siis sanoa, että henkilöllä on tiedontarve silloin, kun hän ei pysty toimimaan oman tietämyksensä varassa (Vakkari 2003).

Tiedontarve voidaan myös määritellä Savolaisen mukaan siten, että se jaetaan praktiseen ja orientoivaan tiedontarpeeseen. Samoin on mahdollista erotella praktinen ja orientoiva tiedonhankinta. Orientoivat tiedontarpeet viittaavat pyrkimykseen pysyä ajan tasalla ja seurata toimintaympäristön muutoksia. Orientoiva tiedonhankinta on sellaista tiedonhankintaa, jossa tietoa hankitaan yleisen mielenkiinnon vuoksi. Television uutistenlähetysten katsominen tai työhön liittyvän kirjallisuuden lukeminen ammattitaidon ylläpitämiseksi ovat esimerkkejä orientoivasta

tiedonhankinnasta. Praktiset tiedontarpeet taas viittaavat vaatimuksiin, jotka liittyvät jonkin ongelman ratkaisemiseen tai tehtävän menestykselliseen hoitamiseen. Kumpaakin näitä ongelmia ja tehtäviä esiintyy sekä ammatillisessa toiminnassa että sen ulkopuolella. Praktinen tiedonhankinta palveleekin siten yksittäisen ongelman ratkaisemista tai jonkin työtehtävän suorittamista, mutta sitä esiintyy myös työn ja opiskelun ulkopuolella. Praktinen tiedonhankinta ei ole vain faktojen selvittämistä, vaan se voi olla myös pitkäkestoista tiedonhankintaa. Tällöin voi olla kyseessä esimerkiksi aineistonkeruu väitöskirjatyötä varten. (Savolainen 1999, 78 ja 81.) Tässä tutkimuksessa tiedontarve määritellään Savolaisen esittämien praktisen tai orientoivan tiedontarpeen kautta.

2.4 Kirjastonkäyttö

Kirjastonkäyttö on käsitteenä hyvin laaja ja moniselitteinen. Vakkari kirjoittaa kirjastonkäytön määrittelyssään, että kirjastojen käyttäjätutkimuksissa ei ole pohdittu käsitteen määrittelyä ja sille ei ole annettu selviä määritelmiä. Hänen mukaansa käyttäjätutkimuksien määrittelyistä voidaan johtaa laajin mahdollinen määritelmä kirjastonkäytölle. Tässä määritelmässä kirjastonkäyttö tarkoittaa sitä, että henkilö käy kirjastossa. Tätä määritelmää voidaan Vakkarin mukaan vielä täsmentää ottamalla mukaan kirjaston palveluiden käyttäminen. Tällöin kirjastonkäytöllä tarkoitettaisiin sitä, että henkilö käy kirjastossa ja samalla myös käyttää jotakin sen palvelumuodoista. Tällöin yleensä kirjastonkäyttötutkimuksissa kirjastonkäytöllä on tarkoitettu kirjojen lainaamista. (Vakkari 1983, 13-14.)

Vakkari toteaa kuitenkin, että kirjastonkäyttöön sisältyy monia erilaisia toimintoja, ei vain kirjojen lainaamista. Kirjastossa asiakas voi myös muun muassa kuunnella musiikkia, käyttää hakuteoksia tai käydä taidenäyttelyssä. Näillä toiminnoilla on yksi yhdistävä piirre. Ne suoritetaan kirjastossa tai kirjaston välityksellä. Vakkari ei pidä tätä piirrettä riittävänä perustana siihen, että näitä toimintoja käsiteltäisiin sama toimintona eli kirjastonkäyttönä. Hänen mukaansa olisi parempi osittaa kirjastonkäyttö alakäsitteiksi ja käsitellä kutakin kirjaston välityksellä suoritettavaa toimintoa erikseen. Tällöin puhuttaisiin esimerkiksi kirjallisuuden lainaamisesta tai lehtien lukemisesta kirjastossa. Tämä eriytynyt lähestymistapa mahdollistaa osakäsitteiden yhdistämisen tarpeen mukaan laajemmiksi käsitteiksi ja se auttaa myös suhteuttamaan kirjastonkäyttönä ilmenevät osatoiminnot niille ominaisiin kehyksiin. (emt. 1983, 14-15.)

Tässä tutkimuksessa kirjastonkäyttö määritellään edellä esitetyn eriytyneen lähestymistavan kautta. Tutkimuksessani kirjaston välityksellä suoritettava toiminto on käsikirjastokokoelman käyttö. Samoin asiakkaiden tiedontarpeet nähdään liittyvän osana käsikirjastokokoelman käyttöä. Toisin sanoen kirjaston käyttö ymmärretään tässä tutkimuksessa käsikirjastokokoelman käyttönä (kirjaston välityksellä suoritettu toiminto), johon liittyy myös käsikirjaston asiakkaiden tiedontarpeet. Määritelmäni on riippuvainen omasta tutkimusasetelmastani. Vakkari (1983, 15) kirjoittaaakin, että määrittelytavan valinta riippuu olennaisesti tutkimuksen tarkoituksesta ja kysymyksenasettelusta.

3 KOKOELMATUTKIMUS – arviointi, lähtökohdat ja menetelmät

Tässä luvussa käsitellään kokoelmatutkimusta pääpainon ollessa kokoelmien arvioinnissa. Kokoelmien arviointiin liittyy arvioinnin syyt, lähtökohdat (tarvenäkökulma) ja arvioinnin menetelmät. Kirjaston arvioinnin taustaa ja kokoelmatutkimuksen lähtökohtia käsitellään alaluvussa 3.1, kokoelmien kehittämistä, arviointia ja arvioinnin syitä alaluvussa 3.2 ja kokoelmien arvioinnin menetelmiä alaluvussa 3.3. Koko luvun tarkoituksena on tuoda esiin se teoreettinen perusta, jolle olen rakentanut oman tutkimukseni. Haluan samalla tuoda esiin tiedontarpeiden tutkimisen tärkeyden kokoelmatutkimuksen yhteydessä.

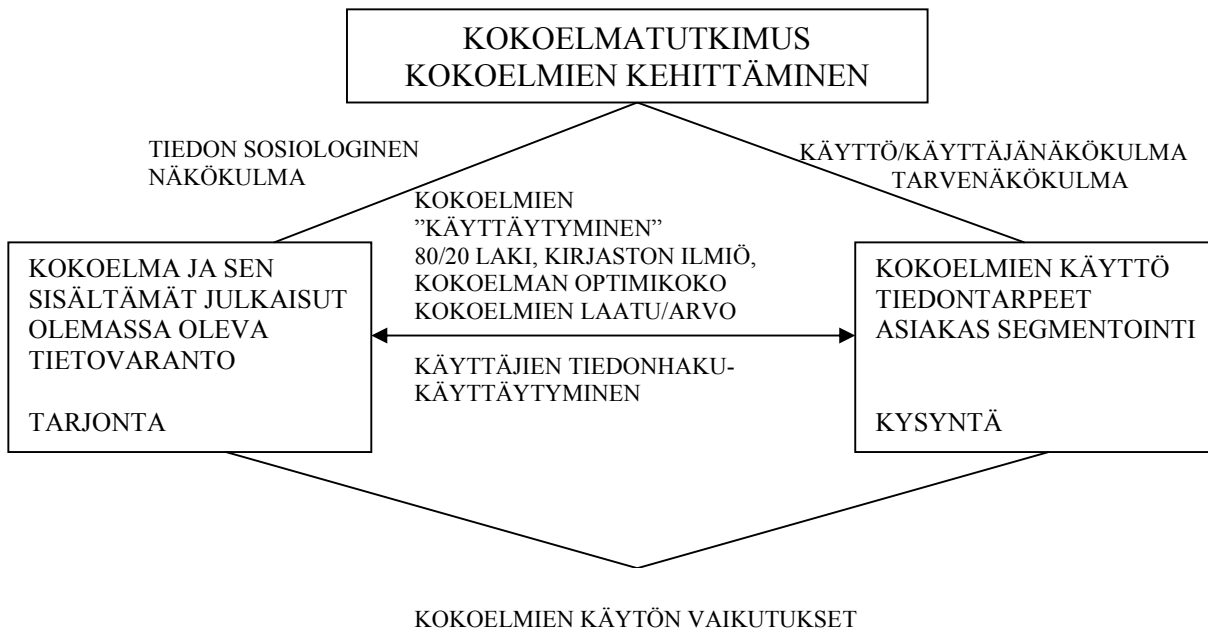
3.1 Taustaa kirjaston arvioinnista ja kokoelmatutkimuksen lähtökohdista

Kirjastojen arvioinnista on olemassa paljon kirjallisuutta. Arviointia voi myös tehdä monilla eri menetelmillä ja tavoilla. Laajemmin on mahdollista arvioida koko kirjaston toimintaa. Lancaster on esittänyt, että tällöin kirjaston toimintaa voidaan mitata panosten, tuotosten ja seurausten kautta. Panoksilla voidaan tarkoittaa esimerkiksi kirjaston kirjakokoelmaa, joka on suuri panos kirjastolle. Tuotoksilla puolestaan tarkoitetaan kirjaston tarjoamia palveluja, joita voidaan mitata. Tällaisia tuotoksia voi olla esimerkiksi annettujen vastausten lukumäärä esitettyihin kysymyksiin. Seuraukset ovat vaikeimmin mitattavissa olevia asioita. Seuraukset ovat niitä asioita, joita kirjaston toiminnalla pyritään saamaan aikaiseksi. Tällöin seuraus voisi esimerkiksi olla kirjaston asiakkaiden ajan tasalla pitäminen. Panosten, tuotosten ja seurausten lisäksi on mahdollista mitata kirjaston toimintaa myös kustannusten, tehokkuuden ja hyödyn kautta. (Lancaster 1993, 1-8.)

Kirjastojen arviointia voi ajatella myös laajemmin kuin pelkkien panosten, tuotosten ja seurausten kautta. Lancaster esittää hyväksi kirjastojen arvioinnin ohjenuoriksi Ranganathanin viittä kirjastotieteen lakia: Kirjat ovat käyttöä varten, Jokaiselle lukijalle hänen kirjansa, Jokaiselle kirjalle sen lukija, Säästä lukijan aikaa ja Kirjasto on kasvava organismi. Nämä lait voivat ohjata päätösten tekemistä sen suhteen, mitä pitäisi arvioida, millä kriteerein ja millaisilla menetelmillä. Lancasterin mukaan nämä lait tarjoavat perustavan väitteen niistä päämääristä, joita kohden informaatiopalveluiden pitäisi pyrkiä. Päämäärät ovat yhä edelleen yhtä merkityksellisiä kuin ne olivat vuosikymmeniä sitten. (Lancaster 1993, 11.)

Ranganathanin kirjastotieteen laeissa otetaan vahvasti kantaa kirjaston käyttäjien tarpeiden huomioimiseen. Wilén on todennutkin, että ensimmäinen laki ”kirjat ovat käyttöä varten” liittyy oleellisesti käyttötutkimuksien tekemiseen. Toinen laki ”jokaiselle lukijalle hänen kirjansa” ja kolmas laki ”jokaiselle kirjalle sen lukija” puolestaan liittyvät käyttäjätutkimuksiin. Käyttäjätutkimuksissa pyritäänkin juuri parantamaan aineiston ja käyttäjien yhteensaattamista. (Wilén 2007, 146.) Asiakkaan tarpeet näkyvät myös Ranganathanin kahdessa viimeisessä laissa. Asiakkaiden tarpeiden ennakointi auttaisi sekä säästämään asiakkaan aikaa että kehittämään kirjaston palveluita ja resursseja oikeaan suuntaan. Tällöin voitaisiin todella puhua kirjastosta kasvavana organismina.

Omassa tutkimuksessani lähestyn kirjaston arviointia kokoelman käytön arvioinnin ja asiakkaiden tarpeiden arvioinnin kautta. Tutkimukseni on kokoelmatutkimus ja käsittelen siinä Metson käsikirjastokokoelman arviointia ja sen asiakkaiden tiedontarpeita. Wilén määrittelee kokoelmatutkimukselle kaksi lähtökohtaa (Kuvio 1). Nämä lähtökohdat tai perusnäkökulmat ovat tiedonsosiologinen näkökulma ja käyttö- ja käyttäjänäkökulma (tiedontarve näkökulma). Näkökulmat eroavat toisistaan kokoelman roolin tarkastelussa. Tiedonsosiologisessa näkökulmassa kokoelma ajatellaan itseriittoiseksi kokonaisuudeksi ja käyttö- ja käyttäjänäkökulmassa kokoelmaa tarkastellaan suhteessa käyttäjien tarvitsemiin aineistoihin. (Wilén 2007, 22.) Wilénin esittämä käyttö- ja käyttäjänäkökulma on oman kokoelmatutkimukseni lähtökohta, koska se korostaa kokoelman käyttäjien tiedontarpeiden merkitystä ja kokoelman käyttöä tarkastellaan suhteessa käyttäjien tarvitsemiin aineistoihin.

Kuvio 1. Kokoelmien kehittäminen/kokoelmatutkimuksen kaksi lähtökohtaa (Wilén 2007, 23)

Käyttö- ja käyttäjänäkökulma edustaa kokoelmatutkimuksessa kysyntä puolta. Se edustaa samalla myös tarvepuolta, jossa tutkitaan asiakkaiden tarpeita, kysyntää ja kokoelmien käyttöä. Kokoelman kehittämisen kannalta olisi hyvä saada selville kokoelman ensisijaisen käyttäjäpopulaation tiedontarpeet. Suurin osa näistä tarpeista jää kuitenkin kirjastolta pimentoon. Aktiivisen käyttäjäjoukon kysynnän ja aineiston käytön avulla voidaan saada selville likimääräinen käsitys kokoelmaan tarvittavasta kirjallisuudesta. Kokoelmien käyttötutkimusten tulokset eivät kerro, millaisia tarpeita kokoelman käyttäjillä on. Ne antavat kuitenkin jonkinlaisen aavistuksen käyttäjien tarpeista. Tämä johtuu siitä, että käyttö yleensä heijastaa vain jossain määrin käyttäjien potentiaalisia tiedontarpeita. Potentiaalinen kysyntä voi olla myös käyttöä paljon laajempaa. Voidaan olettaa, että aineiston lainauskäyttö perustuisi taustalla oleviin todellisiin tiedontarpeisiin. Käyttötilastot kertovat kokoelman aktuaalisesta käytöstä, mutta käytännössä on kuitenkin vaikeaa kuroa umpeen tiedontarpeiden ja kokoelman käytön välistä kuilua. Aineiston kysynnän kartoittaminen voi olla parempi keino tutkia mahdollisia tiedontarpeita kuin lainaustilastojen käyttö. Kysyntä on kuitenkin ongelmallinen käsite. Ihmiset saattavat kysyä ja lainata sellaista aineistoa, jolla ei ole mitään tekemistä heidän tiedontarpeensa kanssa. He voivat myös jättää kysymättä tiedontarpeensa kannalta relevanttia aineistoa. (Wilén 2007, 24.) Näihin kokoelmatutkimusta koskeviin menetelmiin sekä niiden hyviin että huonoihin puoliin palataan vielä uudelleen luvussa 3.3.

3.2 Kokoelmien kehittäminen, arviointi ja arvioinnin syyt

Tässä luvussa pohditaan tarkemmin sitä, mitä kokoelmien kehittäminen ja arviointi tarkoittavat. Samalla tarkastellaan, miten nämä kaksi asiaa liittyvät toisiinsa ja mitä syitä arvioinnille voidaan löytää.

Lähdettäessä tarkastelemaan kirjastokokoelmien kehittämistä ja arviointia on hyvä aluksi selvittää, mitä näillä käsitteillä tarkoitetaan. Raine Wilén lähtee liikkeelle tätä aihetta käsittelevässä teoksessaan ensinnäkin kirjaston kokoelma- käsitteen määrittelystä. Hänen mukaansa kokoelma on perinteisesti merkinnyt tiedon organisoimista ja sen löytyvyyden helpottamista käyttäjille. Kokoelmia ja niiden käyttöä pitää kuitenkin jatkuvasti tarkkailla ja kehittää. Kirjastoissa on kuitenkin paljon aineistoa, jota ei käytetä ja asiakkaita, jotka yrittävät etsiä käyttöönsä aineistoa. Tämä asetelma puolestaan synnyttää ongelman ”turhan” ja ”tarpeellisen” aineiston välille ja luo kirjaston henkilökunnalle kehittämispaineita. Kokoelmatutkimuksen ja kokoelmatyön tehtävä on auttaa tämän ongelman ratkaisussa. (Wilén 2007, 10-11.)

Kokoelmien kehittäminen, arviointi ja hallinta ovat käsitteitä, jotka kaipaavat kuitenkin tarkempaa määrittelyä. Wilénin (2007, 26) mukaan nämä käsitteet ovat saaneet kirjallisuudessa toisistaan poikkeavia määritelmiä ja konsensusta käsitteiden vakiomääritelmistä ei ole esitetty. Wilén tukeutuukin Peggy Johnsonin esittämiin määritelmiin näistä käsitteistä seuraavanlaisesti (Johnson 2004; tässä Wilén 2007, 26-27.):

Kokoelmien kehittäminen: Kokoelmien kehittämisellä on yleensä tarkoitettu erilaisia kokoelmien kehittämiseen liittyviä toimintoja. Näillä toiminnoilla pyritään vastaamaan kirjaston prioriteetteihin, asiakkaiden tiedontarpeisiin ja kiinnostuksen kohteisiin. Aineiston valinta on kokoelmien kehittämisessä pääasiassa, sillä valinnan kautta rakennetaan kokoelma. Kokoelmien kehittämiseen kuuluu kuitenkin monia muitakin toimintoja. Näitä toimintoja ovat kehittämispolitiikan laatiminen ja koordinointi, tiedontarpeiden analysointi, kokoelman käyttötutkimukset, kokoelmien analysointi, budjetin hallinta, suhteet käyttäjäyhteisöön ja resurssien jatkosuunnitelma muiden kirjastojen kanssa.

Kokoelmien arviointi: Kokoelmien arviointi on kokoelmien systemaattista hallintaa. Tarkoituksena on määritellä ja määrittää kokoelman sisäiset ansiot ja sen ”hyvyys”. Arvioinnin avulla kokoelmaa tutkitaan tai kuvataan joko itseisarvona tai suhteessa muihin kokoelmiin.

Toisaalta arvioinnilla voidaan tarkoittaa kokoelmien systemaattista kvalitatiivista tai kvantitatiivista mittaamista. Tällöin kokoelmaa mitataan suhteessa siihen, miten hyvin kirjaston kokoelma saavuttaa ja tyydyttää kirjaston päämäärät, tavoitteet ja käyttäjien tarpeet.

Kokoelmien hallinta: Kokoelmien hallinta tuli 1980-luvulla yläkäsitteeksi kokoelmien kehittämiseksi. Kokoelmien hallinta siis sisältää kokoelmien kehittämisen käsitteen ja samalla se käsittää myös laajemmin muita toimistoja. Näitä toimintoja on muun muassa päätöksenteko aineiston varastoon siirrosta ja karsinnasta. Kokoelmien hallintaa ja kehittämistä käytetään kuitenkin monesti toistensa synonyymeinä.

Kokoelman arvioinnissa pitää ottaa huomioon monia asioita. Wilén kirjoittaa, että kokoelman arvioinnilla on oltava aina päämäärä. Tästä päämäärästä voidaan muodostaa arvioinnille erilaisia tavoitteita, joita voidaan mitata. Arviointi ei ole kuitenkaan pelkkää mittaamista, vaan arviointi on suunnittelun tulos. Mittaaminen tuottaa raakaa tietoa ja arviointi taas varsinaista tietoa. Arvioinnissa painotetaan kirjaston toimintoja, prosesseja ja kohteita. Kohteena voi olla esimerkiksi kokoelma. Wilén painottaa, että arvioinnin ei tarvitse olla laajaa onnistuakseen. Hänen mukaansa pienikin, hyvin suunniteltu ja kohdennettu arviointi voi saada paljon enemmän välittömiä ja kauaskantoisia vaikutuksia kuin pitkä ja laaja arviointiprojekti. (Wilén 2007, 96-97.)

Arviointi yleensä tapahtuu jossakin kontekstissa. Wallace ja Van Fleet ovat esittäneet seitsemän mahdollista kontekstia, joita Wilénin mukaan voidaan soveltaa samanaikaisesti. Nämä kontekstit ovat sosiaalinen, ammattimainen, institutionaalinen, hallinnollinen, toiminnallinen, teknologinen ja käyttäjäkonteksti. (Wallace & Van Fleet 2001; tässä Wilén 2007, 97-99.) Näiden kontekstien sisältöä ei lähdetä tässä tarkemmin kuitenkaan avaamaan.

Usein arvioinnin yhteydessä puhutaan myös laadusta, hyvyydestä ja arvosta. Wilén kirjoittaa, että arviointiin kuuluu olennaisesti laatu ja arvo. Kumpikin käsite on kuitenkin hyvin epämääräinen ja laaja. Laatu koskee yleensä sitä, miten hyvä jokin on, miten hyvin se toimii, miten tehokkaasti se täyttää sille asetetut vaatimukset ja tavoitteet tai miten tarkoituksenmukainen se on. Nämä vaatimukset voidaan kohdistaa myös kirjaston kokoelmiin. Hyvyyden ja laadun mittaamiseen ei kuitenkaan ole olemassa tiettyjä yleispäteviä mittareita. Tapauskohtaisesti pitääkin kehittää korvaavia työkaluja, joilla laatua voidaan mitata. Laatua voidaan aina arvioida sen mukaan, mikä on mahdollista ja mitä halutaan. Tällöin päämääränä olevan laatutason tulisi olla rationaalinen, uskottava ja todennettavissa oleva. Tärkeää on ymmärtää se, mistä arvioitavan kohteen laatu

koostuu. Kohteen laatu saattaa sisältää monia mitattavia yksiköitä, joita on tarkasteltava erikseen. Kvantitatiiviset mitat ovat kuitenkin hämääviä, koska ne ovat tarkkoja, johdonmukaisia ja verrattavia. Kokoelman käyttöluvut voivat esimerkiksi kertoa, että kokoelma on hyvin käytetty. Tästä ei kuitenkaan seuraa suorasti, että kokoelma olisi hyvä. Käyttöluvut ovat vain lukuja ja ne eivät kerro mitä niiden taakse piiloutuu. Kokoelman laadusta kertoisi paremmin esimerkiksi lainattujen kirjojen käyttöaste, mutta tilastot eivät kerro tästä asiasta mitään. (Wilén 2007, 99-100.)

Laadun arviointi on myös yhteydessä päämäärien asettamiseen. Päämääräksi voidaan asettaa kaikkien asiakkaiden tiedontarpeiden huomioiminen kokoelman kehittämisessä, mutta tämä mitta ei ole mielekäs, koska sen toteuttaminen käytännössä on vaikeata. Kokoelmien hallinnassa tärkeinä tekijöinä ovat kuitenkin kokoelman käyttäjien tarpeiden ennakointi ja kysyntään vastaaminen. Käyttäjien näkemykset hyvästä kokoelmasta eivät luultavasti perustu kokoelman laajuuteen tai suuruuteen. Käyttäjät luultavasti perustavat hyvän kokoelman kriteerin siihen, miten hyvin kokoelma pystyy tarjoamaan heille sitä materiaalia, jota he ovat tulleet hakemaan.(emt., 99-100.)

Wilén tukeutuu Orrin (1973) klassiseen artikkeliin arvon ja laadun määrittelyssään. Orr erottaa arvon laadusta kahden kysymyksen avulla, jotka hän esittää kirjastolle. Wilénin mukaan nämä kysymykset voidaan myös esittää pelkästään kokoelmalle. Kysymykset ovat siten seuraavanlaisia: Miten hyvä tämä kokoelma on? ja Mitä hyvää tämä kokoelma saa aikaan? Ensimmäinen kysymys liittyy Wilénin mukaan kokoelman laadun arviointiin, kriteereihin ja mittaan. Tällä hän tarkoittaa esimerkiksi kokoelman kyvykkyyttä tai tuloksellisuutta. Laadun mittana voi olla esimerkiksi se, missä määrin kokoelma tuottaa lainoja suhteessa kokoonsa vaikkapa aloittain mitattuna. Olivatpa kriteerit hyvyden mittaamiseen millaisia tahansa, olennaista on kokoelman hyvyys itsessään tai se, että kokoelma tekee työnsä hyvin eli toisin sanoen tuottaa paljon lainoja. Kokoelman hyvyys määritellään tällöin kirjaston näkökulmasta. (Wilén 2007, 100-101.)

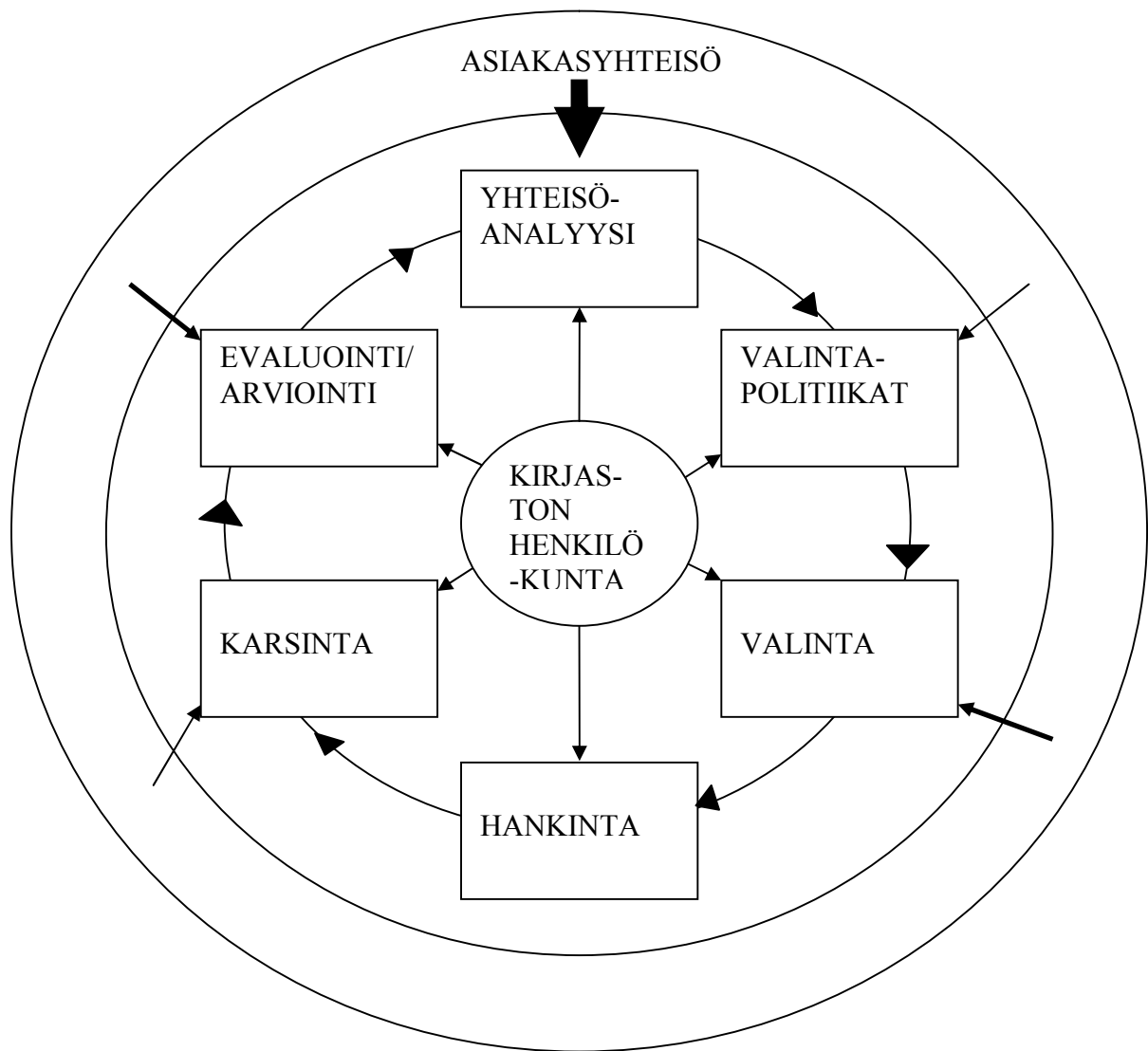
Toinen Orrin kysymyksistä viittaa arvoon, joka on epämääräinen ja vaikeastikin ymmärrettävä käsite. Arvoa on myös vaikeampi mitata ja arvioida kuin laatua. Arvoa voidaan mitata esimerkiksi siten, että arvioidaan miten paljon opiskelijan lainaamat kirjat ovat vaikuttaneet siihen, että hän on saanut tutkintonsa suoritettua määräajassa. Tällöin voidaan puhua tuotosten mittaamisesta, joka on vielä yksinkertaista verrattuna tulosten tai vaikutusten arviointiin ja mittaamiseen. Wilén toteaaakin, että kokoelman lopullinen hyvyys tai arvo paljastuu vasta siinä, mitä hyvää se on saanut aikaan. Kokoelmalla voi olla olemassa potentiaalinen kyky tyydyttää siihen kohdistuvia tiedontarpeita, mutta ei ole mitenkään itsestään selvää, että kokoelma samanaikaisesti tuottaisi paljon hyvää. On

olemassa monia muuttujia, jotka voivat vaikuttaa kokoelman hyödynnettävyyteen ja käyttöarvoon. Näitä muuttujia on esimerkiksi kokoelmien esillepano, luettelointi ja asiasanoitus. Wilén toteaaakin, että kokoelmaa ei saisi arvioida erillään kokoelman hyödynnettävyyteen vaikuttavista tekijöistä. Toisin sanoen kokoelman lopullinen hyvyys riippuu siitä, mikä se itsessään on, miten sen sisältämiin tietoihin päästään ja miten niitä kyetään hyödyntämään. Kokoelman hyvyyttä arvioidaan tällöin aina käyttäjän näkökulmasta. (emt., 100-101.)

Pohdittuaan edellä mainittuja arviointiin liittyviä seikkoja, Wilén päätyy kokoelman arvioinnin mahdollisimman laaja-alaiseen määrittelyyn. Hänen mukaansa kokoelman arviointi voidaan määrittellä seuraavanlaisesti: Kokoelmien arvioinnilla tarkoitetaan yhtä kontekstuaalisen arvioinnin muotoa, jonka tarkoituksensa on kirjaston kokoelman laadun ja arvon määrittämistä varten tarvittavan tiedon hankkiminen ja käyttö kokoelmaa koskevassa päätöksenteossa, hallinnassa, kehittämisessä ja henkilökunnan koulutuksessa. (Wilén 2007, 103-104.)

Kokoelmien arvioinnin ja kehittämisen määrittelyt eivät riitä kuvaamaan näiden käsitteiden suhdetta toisiinsa. Voidaan sanoa, että kokoelmien arviointi on osa kokoelmien kehittämistä ja samalla osa suurempaa kirjaston kokoelman kehittämisen prosessia. Kokoelmatutkimusta tehtäessä on hyvä pitää mielessä laajempi konteksti eli kaikki kokoelman kehittämiseen liittyvät muut toiminnot.

Kokoelmien kehittämisen prosessia voidaan kuvata selkeästi Evansin (2000, 17) kokoelmien kehittämisen prosessimallin kautta. Evansin malli kokoelman kehittämisprosessista (kuvio 2) on luonteeltaan universaali ja sopii kaikille kirjastoille ja informaatiokeskuksille. Siinä kokoelman kehittäminen nähdään jatkuvana syklinä, joka jatkuu niin kauan kuin kirjasto tai informaatiokeskus on olemassa. Kokoelman kehittämissykliin kuuluu kuusi eri vaihetta: yhteisöanalyysi (community analysis), valintapolitiikat (selection policies), valinta (selection), hankinta (acquisition), karsinta (deselection) ja evaluointi/arviointi (evaluation). Kirjaston henkilökunta (library staff) on ympyrän keskiössä vaikuttamassa näihin toimintoihin. Asiakkaat tai asiakasyhteisö (patron community) vaikuttaa myös melkein kaikkiin vaiheisiin, paitsi hankinta vaiheeseen. Evansin idea tässä mallissa onkin, että kehittämisprosessi alkaa yhteisöanalyysistä ja lopulta päättyy evaluoinnin/arvioinnin kautta takaisin yhteisöanalyysiin. Arviointi vaiheessa palveltavan yhteisön tarpeet pitää myös ottaa huomioon. (Evans 2000, 16-19.)

Kuvio 2. Kokoelman kehittämisen prosessi (Evans 2000, 17)

Evansin mukaan kokoelman kehittämisprosessin ensimmäinen vaihe eli yhteisöanalyysi tarjoaa kirjaston henkilökunnalle tietoa asiakkaiden tarvitsemasta informaatiosta. Yhteisöanalyysin kautta saadaan mukaan asiakkaiden panos kokoelman kehittämiseen. Kuviosta 1 voidaan nähdä, kuinka suuri vaikutus asiakasyhteisöllä on prosessin eri vaiheisiin. Nuolen vahvuus kertoo asiakasyhteisön vaikutuksen määrästä kuhunkin prosessin vaiheeseen. Kokoelman kehittämisen toisessa vaiheessa määritellään kirjaston tavoitteet sen kokoelmalle tai kokoelmille. Näin voidaan auttaa henkilökuntaa valitsemaan ja hankkimaan sopivinta materiaalia kokoelmaan. Valintapolitiikan muodostamisessa voidaan käyttää apuna yhteisöanalyysin tuloksia. Päätetyn valintapolitiikan avulla aloitetaan valinta, joka on syklin kolmas vaihe. Valinta on käytännössä prosessi, jossa päätetään, mitä materiaalia

kokoelmaan hankitaan. Tällöin on tärkeää miettiä valittavien materiaalien laatua ja arvoa. Valinta onkin eräänlaista päätöksentekoa. Aineiston valinta ei ole kuitenkaan vain sopivan aineiston tunnistamista kokoelmaa varten. Siinä päätetään myös siitä, mikä aineisto olisi muun muassa ensisijaista, tärkeää, tarvittua ja marginaalista. (Evans 2000, 17-18.)

Kokoelman kehittämisprosessin neljäs vaihe on hankinta. Tässä vaiheessa kokoelmaan hankitaan valitsijoiden tekemien valintapäätösten mukaan materiaalia. Hankintaa voidaan tehdä ostamalla materiaalia, vastaanottamalla lahjoituksia tai tekemällä vaihtokauppaa. Kokoelman kehittämisprosessin viidennessä vaiheessa ollaan kiinnostuneita kokoelman karsinnasta. Kokoelman karsinnalla tarkoitetaan kokoelman materiaalin läpikäymistä ja sen nykyistä arvoa suhteessa kirjaston kokoelmaan ja asiakasyhteisöön. Lopulta kirjaston henkilökunta päättää karsitaanko materiaalia kokoelmasta vai lähetetäänkö sitä varastoitavaksi muualle. Kokoelmien arviointi tapahtuu kokoelman karsinnan jälkeen ja se palvelee monia erilaisia kirjaston sisäisiä ja ulkoisia tarkoituksia. Tehokkaan arvioinnin toteuttamiseksi on tärkeää palata asiakasyhteisön tarpeisiin ja siten syklin alkuun eli yhteisöanalyysin tekoon. (emt., 18-19.)

Tässä tutkimuksessa tutkimuksen kohteena ovat kokoelman arviointi ja asiakkaiden tiedontarpeet. Kokoelman arviointi toteutuu aineiston käyttötutkimuksen kautta. Varsinaista yhteisöanalyysiä ei tehdä, mutta tutkimuksessa halutaan selvittää rajatun asiakasyhteisön eli käsikirjaston käyttäjien tiedontarpeita. Samalla selvitetään, millainen on käsikirjaston asiakaskunta ja miten hyvin asiakkaat löytävät etsimänsä tiedon.

Arvioinnin kannalta olennaista on tehdä selväksi arvioinnin tarkoitus, jotta tiedetään, mihin suuntaan ollaan menossa. Kokoelmien arviointia tehtäessä on aina tärkeää antaa arvioinnille jokin suunta, tarkoitus tai syy. Näitä voi olla monia. Arvioinnin toteutukselle voidaan esittää niin ikään keskeisiä syitä. Bryce Allen kirjoittaa, että kaikkein tärkein motivaatiotekijä palveluiden arvioinnin toteuttamiseen on palvelun parantaminen. Tärkeintä on tarjota kirjaston asiakkaille parempaa palvelua. Toinen motivaatiotekijä arvioinnin toteuttamiseen pitäisi olla tehokkaampi resurssien hoitaminen. Tällä hän tarkoittaa sekä fyysisten resurssien (kokoelmat) että henkilöstöresurssien hoitamista. Lisäksi voidaan ajatella, että arvioinnilla voidaan tuoda esiin raakaa dataa muun muassa käsikirjastopalveluiden hyödystä. Kirjastopalveluiden rahoitus liittyy kuitenkin siihen, nähdäänkö palvelu hyödyllisenä. (Allen 1995, 208-209.)

Edellä mainittujen yleisten syiden lisäksi on mahdollista erotella arvioinnin syitä vielä tarkemmin. Wilén on kerännyt yhteen kokoelmien arviointia käsittelevästä kirjallisuudesta tarkempia ja konkreettisempia sisäisiä ja ulkoisia syitä kokoelmien arviointia varten. Hän jakaa syyt kolmeen ryhmään: kokoelmatyötä, kokoelman kehittämisspolitiikkaa ja taloutta koskeviin syihin. Kuhunkin ryhmään kuuluu useita syitä. (Clayton & Gorman 2001 ja Evans 2000; tässä Wilén 2007, 111-113.)

Metson käsikirjaston käyttö- ja käyttäjätutkimusta aloitettaessa varsinaisia syitä kokoelman arvioinnille tai tutkimuksen tarkoituksia ei kirjattu ylös. Näitä syitä oli kuitenkin mahdollista eritellä. Totesin, että tutkimuksessani seuraavat Wilénin listauksessa mainitut kokoelman arvioinnin syyt saattoivat vaikuttaa Metson käsikirjaston käyttö- ja käyttäjätutkimuksen taustalla.

Arvioinnin taustalla saattoivat olla ensinnäkin kokoelmatyöhön liittyvät syyt. Tutkimuksessa haluttiin selvittää kokoelman käyttöä, koska sitä ei oltu aikaisemmin selvitetty. Samalla haluttiin saada selville se, mitä kirjoja asiakkaat todellisuudessa käyttivät ja miten paljon. Mukana oli myös ajatus tilantarpeen kartoittamisesta eli ainainen hyllytilan riittämättömyys. Kokoelmatyöhön liittyvät arvioinnin syyt liittyivät siten kokoelman tarkoituksenmukaisuuteen, laatuun (hyötyyn), kokoelman kontrollointiin ja tilakysymysten ongelmiin.

Näiden syiden lisäksi vielä yksi arvioinnin tekemiseen vaikuttava syy oli mahdollisesti kokoelman kyky täyttää käyttäjien tiedontarpeet. Asiakkaiden tiedontarpeiden selvittäminen liittyi kuitenkin tutkimuksessa enemmän omaan mielenkiintooni asiasta, kuin kirjaston asettamiin odotuksiin selvityksen tuloksista. Arvioinnin taustalla olivat mahdollisesti myös kokoelmien kehittämisspolitiikkaan liittyvät syyt ja taloudelliset syyt. Arvioinnin tuloksena saadut tiedot myös mahdollistivat kehittämisspätösten tekemisen, taloudellisten resurssien oikeanlaisen suuntaamisen ja mahdollisten kustannus/hyöty suhteiden arvioimisen.

3.3 Kokoelmien arviointimenetelmät

Tässä luvussa käsitellään kokoelmien arviointimenetelmiä. Näitä menetelmiä on runsaasti ja menetelmien valinta riippuu siitä, millainen näkökulma tutkijalla on kokoelman arviointiin. Käytännöllinen yleisohje menetelmien valintaan voisi olla: Käytä aina vähintään kahta ja mieluummin erityyppistä kvantitatiivista ja kvalitatiivista tietoa tuottavaa arviointimenetelmää (Wilén 2007, 117). Luvussa 3.1 toin esiin, että oma näkökulmani tutkimukseeni on käyttö- ja käyttäjänäkökulma. Tämän vuoksi keskityn tämän näkökulman arviointimenetelmiin. Tutkimukseni on kvantitatiivinen, koska tein lomake- ja sisäkäyttötutkimuksen. Tiedontarpeiden analysoinnissa käytin lisäksi laadullista analyysimenetelmää. Kokoelmakeskeisistä menetelmistä ja käyttö- ja käyttäjakeskeisiin menetelmiin kuuluvasta viiteanalyysistä mainitsen tässä vain lyhyesti.

3.3.1 Arviointimenetelmien jako

Kokoelman arviointimenetelmät voidaan Wilénin mukaan jakaa kahteen ryhmään. Nämä ryhmät ovat kokoelmakeskeiset menetelmät ja käyttö- ja käyttäjakeskeiset menetelmät. Kokoelmakeskeisten menetelmien merkitys on elektronisten kokoelmien lisääntymisen myötä vähentynyt. Aineiston käyttöön ja käyttäjiin kohdistuvat arviointimenetelmät ovat puolestaan tulleet entistä tärkeämmiksi. Kokoelmakeskeisissä menetelmissä kokoelma ajatellaan itseriittoisena kokonaisuutena. Huomio kiinnitetään tällöin kokoelman kokoon, syvyyteen, laajuuteen ja merkityksellisyyteen. Käyttö- ja käyttäjakeskeisissä menetelmissä puolestaan arvioinnin lähtökohdaksi otetaan kokoelman käyttö, käytetty aineisto ja käyttäjät. Arviointimenetelmät voidaan myös jakaa viiteen päämenetelmään, jolloin niihin voidaan liittää tiettyjä tätä jakoa tukevia perusominaisuuksia. Näistä ominaisuuksista tärkeimmät ovat menetelmän pääryhmä (kokoelmakeskeinen/ käyttö- ja käyttäjakeskeinen), menetelmän tuottaman tiedon laatu (kvantitatiivinen/ kvalitatiivinen) ja tiedon yleispätevyys (subjektiivinen/objektiivinen). (Wilén 2007, 118-119.)

Kokoelman arvioinnin viisi päämenetelmää voidaan jakaa kahden pääryhmän kesken seuraavasti (Wilén 2007, 118-119.):

Kokoelmakeskeiset

1. Tilastomenetelmä: Kokoelmaa mitataan ja arvioidaan erilaisilla luvuilla, esimerkiksi koko, kartunta, budjetin koko ja kasvu. Tuottaa kvantitatiivista tietoa ja tieto on objektiivista, esimerkiksi vertailtaessa standardeihin.

2. Impressionistinen – tai asiantuntijamenetelmä: Kokoelmaa arvioidaan jonkun asiantuntijan vaikutelmien perusteella. Tuottaa kvalitatiivista tietoa, jonka yleispätevyys on subjektiivista.

3 Listamenetelmä: Kokoelmaa arvioidaan erilaisten listojen (bibliografiat tai luettelot) avulla. Menetelmään kuuluu kokoelmien ja niiden sisällön kartoitus esimerkiksi Conspectus Yhdysvalloissa ja Kokoelmakartta Suomessa.

a) Perusmuoto: Tuottaa kvalitatiivista tietoa, jonka yleispätevyys on subjektiivista tai objektiivista riippuen käytetyistä listoista.

Käyttö- ja käyttäjäkeskeiset

b) Viiteanalyysi (listamenetelmän variaatio): Kokoelmaa arvioidaan erilaisista julkaisuista poimittujen viittausten avulla. Menetelmä on käyttökeskeinen. Tuottaa kvantitatiivista tai kvalitatiivista tietoa, jonka yleispätevyys on subjektiivista tai objektiivista.

4. Käyttötutkimus ja sen variaatiot (lainaus-, kaukolainaus-, sisäkäyttö-, ja aineiston saatavuustutkimukset sekä aineistojen toimittamistestit yms.): Menetelmä on käyttökeskeinen. Tuottaa kvantitatiivista tietoa, jonka yleispätevyys on objektiivista.

5. Käyttäjätutkimus: Käyttäjien mielipiteiden, näkemysten ja arviointien tutkiminen. Menetelmä on käyttäjäkeskeinen. Tuottaa kvalitatiivista tietoa, jonka yleispätevyys on subjektiivista.

Menetelmät eroavat toisistaan siinäkin suhteessa, miten vaikea tai resursseja vaativa aineiston keruu- tai tulosten tulkintavaihe niihin kuuluu. Aineiston kerääminen on joillakin menetelmillä helppoa, mutta tulosten tulkinta on vaikeaa. Joidenkin menetelmien kohdalla asia taas voi olla päinvastoin. (Wilén 2007, 119.)

3.3.2 Käyttö- ja käyttäjäkeskeiset menetelmät

Wilénin mukaan kirjastojen kokoelmien ensisijainen tarkoitus on olla mahdollisimman hyvin käyttäjien tavoitettavissa ja hyödynnettävissä. Tällöin kokoelmien hyvyyttä ja arvoa ei voida määrittää ja arvioida vain kokoelmakeskeisillä menetelmillä. Kokoelman laadun testaajina toimii sen käyttömäärä ja – tapa sekä käyttäjille koituva hyöty kokoelman käytöstä. Kokoelmien käyttömäärää ja – tapaa voidaan mitata ja arvioida eri tavoin. Samoin voidaan mitata käyttäjien tarpeita ja sitä miten tarpeiden tyydyttämisessä onnistutaan. Käyttö- ja käyttäjäkeskeiset menetelmät voidaan erottaa toisistaan, mutta usein ne liitetään yhdeksi samaksi kokonaisuudeksi, käyttökeskeisiksi menetelmiksi. Käyttötutkimuksissa tutkitaan, mitä aineistoa käytetään ja miten sitä käytetään. Käyttäjätutkimuksessa puolestaan tarkastellaan kokoelman käyttäjää yksittäisenä henkilönä. (Wilén 2007, 138.)

Käyttötutkimuksien merkitys kokoelmien arvioinnissa on kiistanalainen asia. Niiden arvostus ja merkitys riippuu paljolti siitä, mitä niiltä odotetaan ja voidaan odottaa. Tutkimuksista saatujen tietojen yleistettävyyden, irrallisuuden ja hyödyntäminen hallinnossa ja päätöksenteossa on myös ongelmallista. Tutkimusten merkitys voidaan kyseenalaistaa, sillä ne eivät välttämättä tuo esiin mitään mielenkiintoista uutta tietoa. Saatavilla oleviin tiedonkeruumenetelmiin on kuitenkin tyydyttävä, vaikka ne tuntuvatkin työläiltä ja epävarmoilta. (emt., 138.)

Omassa tutkimuksessani käytän tutkimusmenetelminä sisäkäyttötutkimusta ja lomaketutkimusta, jotka ovat käyttö- ja käyttäjäkeskeisiä menetelmiä. Tästä syystä keskityn tässä tarkastelemaan vain näitä menetelmiä. Tarkastelen tässä ensin sisäkäyttötutkimusta menetelmänä ja sen jälkeen lyhyesti käyttäjäkeskeistä lomaketutkimusmenetelmää.

Tutkimukseni kannalta keskeinen käyttötutkimusmenetelmä on sisäkäyttötutkimus, joka sivuaa lainaustutkimuksen periaatteita. Tämä johtuu siitä, että toteuttamani sisäkäyttötutkimus mahdollisti lainaustilastojen luomisen käsikirjastokokoelman käytöstä. Wilénin mukaan kirjaston sisäkäyttö on tärkeä, mutta valitettavan usein laiminlyöty tutkimuskohde. Sisäkäyttötutkimuksen tarkoituksena on täydentää kokoelman käyttöprofiilia muun muassa aineiston selailun ja käsikirjastoaineiston käytön osalta. Sisäkäytön mittaamista varten on kehitelty karkeita mittaustapoja, joilla voidaan kartoittaa vain osa käytöstä. Tällaisesta mittaustapa voi olla esimerkiksi sellainen, että kirjaston asiakkaita pyydetään jättämään käytetty aineisto pöydille tai lukupaikoille. Käytetyistä aineistoista tehdään ”käyttötilastoja” tiettyinä aikoina. Ongelman tutkimukselle tekee kuitenkin asiakkaiden itse

hyllyttämät kirjat ja luotettavan tutkimusajan ja keston määrittäminen. Sisäkäyttötutkimus vaatii myös paljon resursseja ja käyttäjien yhteistyötä. Tutkimuksen tulokset voivat olla kirjavia, hämmentäviä ja eri kirjastojen sisäkäytön vertailu voi olla vaikeaa. Lyhytaikainen sisäkäyttötutkimus ei myöskään anna kovin luotettavaa kuvaa koko käyttöprofiilista. Jos sisäkäyttö on suhteellisen rajoittunutta ja yhdenmukaista, voidaan siitä kuitenkin saada helposti riittävän luotettava kuva. (Wilén 2007, 140-141.)

Wilénin mukaan lainaustilastojen tutkimista voidaan käyttää muun muassa kokoelman vähän käytettyjen osien identifiointiin, kokoelman käyttöprofiilin (esimerkiksi aloittain tai julkaisutyypeittäin) kuvaamiseen, karsintaan sekä varastointi- ja aineiston säilyttämisongelmien ratkaisemiseen. Kokoelman arviointia ei pidä kuitenkaan perustaa pelkkien lainauslukujen varaan, sillä lainauslukujen merkitykseen ja tulkintaan liittyy liian paljon vaikeita periaatteellisia ja mittauksellisia ongelmia. Lainausluvut voivat osoittaa kokoelman olevan kovassa käytössä ja tästä voidaan ajatella, että kokoelma on hyvä, koska se näyttää tyydyttävän asiakaskunnan kysyntää. Käyttö on käsitteenä kuitenkin ongelmallinen, koska sillä voidaan viitata monentyypiseen ja –tasoiseen ”käyttöön”. Käyttö on määriteltävä. Se voi olla muun muassa kirjan tutkimista, lainaamista tai lukemista. Käytön mittaaminen on kuitenkin ongelmallista. Käytön mittaamista vaikeuttaa se, että kirjaa voidaan käyttää ilman että se lainataan tai päinvastoin. (Wilén 2007, 138-139.)

Wilén on koonnut käyttö- ja sisäkäyttötutkimusten edut ja haitat yhteen. Käyttötutkimusten hyvä puoli on siinä, että ne antavat kuvan kokoelman käyttöprofiilista, jota voidaan käyttää apuna aineiston hankinnassa. Tutkimukset mahdollistavat myös aineiston helpon kokoamisen ja järjestämisen eri kategorioihin analysointia varten. Lisäksi käyttötutkimuksissa käytetyt mittayksiköt (esimerkiksi lainojen lukumäärä) ovat helposti laskettavissa. Käyttötutkimukset sallivat myös joustavuuden muun muassa tutkimuksen ajankohdalle ja kestolle. Hyvänä asiana voidaan pitää sitä, että tutkimuksista saatu tieto on määrällistä ja objektiivista, joten se on myös helpommin vertailtavaa. Toisaalta käyttötutkimuksilla on haittapuolensa. Ne muun muassa jättävät selvittämättä kysynnän taustalla olevat tiedontarpeet, ottavat huomioon vain ”menestykselliset käytöt” ja eivät pysty tunnistamaan alhaista käyttöä, joka liittyy kokoelman vanhentuneisuuteen tai heikkoon laatuun. Lisäksi tilastollisten lukujen merkitys voivat olla vaikeasti tulkittavissa. (emt., 141-142.)

Sisäkäyttötutkimuksen lisäksi käytin tutkimuksessani lomaketutkimusta, joka on käyttäjäkeskeinen menetelmä. Wilénin mukaan käyttäjätutkimuksissa käytetään tavallisina tutkimustekniikoina kyselyä ja haastattelua. Käyttäjätutkimuksissa kohteena on yksittäisen henkilön tiedontarve ja tyytyväisyys kirjaston kokoelmaan. Wilén korostaa erityisesti käyttäjien tiedontarpeiden selvittämisen tärkeyttä, sillä tiedontarpeiden selvittäminen voi olla avuksi kokoelman kehittämisessä. (Wilén 2007, 146-147.) Omassa lomaketutkimuksessani keskityin nimenomaan käsikirjastokokoelman käyttäjien tiedontarpeiden selvittämiseen. Käyttäjätutkimuksen ja siten myös lomaketutkimuksen etuja ja haittoja käsittelen tarkemmin luvussa 5.3.3.

4 AIEMMAT TUTKIMUKSET

Tässä luvussa tarkastelen tutkimuksia, jotka käsittelevät yleisten- ja tieteellisten kirjastojen käsikirjastokokoelmien käyttö- ja käyttäjätutkimuksia. Käsittelen yleisten kirjastojen käyttötutkimuksia, koska ne antavat relevanttia tietoa oman tutkimukseni taustaksi. Kolmannessa alaluvussa vedän yhteen ne aiemmat tutkimustulokset, jotka ovat relevantteja oman tutkimukseni kannalta.

Tässä luvussa esitellyt käsikirjastokokoelmien käyttö- ja käyttäjätutkimukset on valittu sillä perusteella, että niissä on käsitelty jollakin tavoin samoja asioita kuin omassa tutkimuksessani. Yleisesti voidaan sanoa, että kirjastojen käsikirjastokokoelmien käyttöä ja käyttäjiä koskevat tutkimukset antavat pirstaleisen ja moniselitteisen kuvan käsikirjaston käytöstä ja niiden asiakkaista. Tutkimuksia näyttäisi myös olevan vähän (varsinkin yleisten kirjastojen käsikirjastoista). Lancaster on todennutkin, että kirjastojen käsikirjastokokoelmat ovat harvoin arvioinnin kohteena. Tämä voi johtua siitä, että kokoelmien materiaalin käytöstä on melko vaikeaa kerätä dataa. (Lancaster 1993, 83-84.) Tutkimusten vähäisyyden lisäksi niissä käytetyt metodit ja tutkimusajanjaksot vaihtelevat. Usein tutkimusten tuloksia on vaikea verrata toisiinsa ja ne ovat ristiriitaisia.

4.1 Yleiset kirjastot

Tässä alaluvussa tarkastelen kaikkia niitä yleisten kirjastojen käsikirjastoja koskevia käyttö- ja käyttäjätutkimuksia, jotka löysin. Luvun aluksi esittelen yleisesti yleisen kirjaston käyttötutkimuksia maailmalla ja Suomessa sekä niistä saatuja tuloksia.

Ian Smith (1999) kirjoittaa artikkelissaan yleisen kirjaston käytön laajuudesta ja siihen vaikuttavista sosiaalisista ja demografisista tekijöistä. Hän on vertaillut merkittäviä yleisen kirjaston käyttötutkimuksia viimeisen 50 vuoden ajalta. Smith toteaa, että yleisen kirjaston käyttö on pysynyt samanlaisena kyseisenä ajanjaksona ja se ei ole riippuvaista maantieteellisistä rajoista. (Smith 1999, 302.)

Smith esittää artikkelissaan tiivistetysti yleisen kirjaston käyttöön liittyviä näkökulmia, jotka ovat pysyneet samanlaisina pitkän aikaa. Yleisestä kirjastosta lainataan kirjoja, jotka palvelevat vapaa-aikaan ja virkistytymiseen liittyvää lukemista. Yleisiä kirjastoja käyttää vain pieni osa väestöstä ja

niitä käyttää enemmän kouluttautuneet ihmiset. Koulutuksen määrä vaikuttaa ratkaisevasti kirjaston käyttöön. Mitä kouluttautuneempi ihminen on, sitä todennäköisemmin hän käyttää kirjastoa. Koulutuksen määrä liittyy läheisesti myös yhteiskuntaluokkaan ja varallisuuteen. Alhainen yhteiskuntaluokka ja taloudellinen status ovat yhteydessä niukempaan kirjaston käyttöön. Kirjastoa käyttävät asiakkaat myös lukevat paljon ja omistavat itse kirjoja. Smithin mukaan yleisiä kirjastoja käyttävät naiset enemmän kuin miehet ja kouluikäiset lapset enemmän kuin aikuiset. On olemassa myös näyttöä sille, että säännöllisesti kirjastoa käyttävät aikuiset ovat todennäköisesti 60 – vuotiaita tai vanhempia. (emt., 303-312.)

Viimeaikaisia tietoja Suomen yleisten kirjastojen palvelujen käytöstä on esittänyt Tuomo Sauri (2005) suomalaisten lukutottumuksia käsittelevässä artikkelissa. Artikkelin tiedot pohjautuvat Tilastokeskuksen tietoihin. Sauri kirjoittaa, että Suomessa yleisten kirjastojen käyttö on aktiivista ja lainausmäärät ovat maailman huipputasoa. Vapaa-aikatutkimukset osoittavat, että kirjastojen käyttö on lisääntynyt tai ainakin pysynyt entisen tasolla 1980-luvulta alkaen. Tieto koskee kaikkia ikä- ja sukupuoliryhmiä. Miesten kirjastonkäyttö on pysynyt ennallaan 1990-luvulta lähtien, mutta naisten kirjastojen käyttö yleistyi edelleen 2000-luvun alkuun tultaessa. Naisista huomattavasti suurempi osa (67 %) oli käyttänyt kirjastojen palveluja puolen vuoden aikana kuin miehistä (55 %). Kirjastoja käytetään aktiivisesti myös eri ikäluokissa. Vuonna 2002 noin 60 % kaikista 10 vuotta täyttäneistä suomalaisista oli käynyt viimeksi kuluneen puolen vuoden aikana kirjastossa. Aktiivisimpia kirjastonkäyttäjiä olivat lapset ja nuoret. Tilastokeskuksen tietojen mukaan kirjastonkäyttö on myös yleisempää pitkälle koulutettujen keskuudessa kuin perus- tai keskiasteen koulutuksen saaneiden parissa. Aktiivinen kirjastonkäyttö on kuitenkin vähentynyt korkea-asteen koulutuksen omanneiden parissa 1980-luvulta vuoteen 2002 tultaessa. (Sauri 2005, 38-39.)

Edellä esitetyt Suomea koskevat kirjastonkäyttötilastot myötäilevät pitkälti Smithin jo aiempaan esittämiä tuloksia yleisten kirjastojen käytöstä. Yksi eroavaisuus on kuitenkin nähtävissä. Smithin mukaan yleisiä kirjastoja käyttää vain pieni osa väestöstä. Suomessa asia on päinvastainen, sillä yleisiä kirjastoja käyttää noin 60 % suomalaisista.

Yleisen kirjaston käsikirjastoja koskevia tutkimuksia ei ole tehty Suomessa montaakaan. Muutamia tutkimuksia ovat sisällöltään melko suppeita päättötoita Tampereen yliopistosta. Valtasaari (1971) ja Lehtimäki (1970) kirjoittavat tutkimuksissaan pääasiassa yleisesti käsikirjastoista. He esittävät muun muassa erilaisia tietoja käsikirjastojen pinta-aloista, nidemäärästä, määrärahoista ja käsikirjojen luonteesta eli siitä, millaisia kirjoja kussakin luokassa on. Käsikirjastojen käyttöä

tutkimuksissa käsitellään vähän. Tutkimuksissa on esitetty myös käsikirjastojen kävijämääriä ja käsikirjastojen lainauslukuja. Otsaika on niissä kuitenkin lyhyt ja tuloksista ei saa paljon tietoa irti, koska lainaustilastoja ei ole eritelty esim. luokkien mukaan.

Alasaukko-ojan (1971) ja Törmäsen (1970) tutkimukset käsittelevät pitkälti käsikirjastojen kokoelmien suuruutta ja niiden vertailua koko kirjastojen kokoelmiin. Tutkimuksissa kyse on oikeastaan siitä, millaisia tutkittavat käsikirjastot ovat ja mitä ne pitävät sisällään. Voisi sanoa, että Alasaukko-ojan ja Törmäsen tutkimukset ovat sisällöltään vielä suppeampia kuin Valtasaaren ja Lehtimäen tutkimukset. Käsikirjaston kirjojen käyttöä niissä ei juurikaan käsitellä.

Koivu (1974) on kerännyt ja analysoinut tutkimukseensa erilaisia yleisen kirjaston käyttötutkimuksia. Hän mainitsee, että ainakaan 60-luvulla ei ole tehty yhtäkään kirjastonkäyttötutkimusta käsikirjastojen osalta Suomessa. 40- ja 50-luvuilta ovat kirjastonkäyttötutkimukset hän on jättänyt tutkimuksestaan pois, koska ne ovat tiedoiltaan ja metodeiltaan vanhentuneita.

Edellä esitetyistä tutkimuksista voikin todeta, että käsikirjastojen kokoelmista tehdyt tutkimukset eivät ole kovin syvällisesti pureutuneet kokoelmien käytön tai niiden käyttäjien tutkimiseen. Ne ovat olleet myös puutteellisia metodologisessa mielessä.

Berelson (1975) on analysoinut kaikkia 1930-luvulta lähtien tehtyjä yleisen kirjaston kirjojen käyttöön ja käyttäjiin kohdistuvia tutkimuksia. Tuloksena analysoinnista Berelson on kirjoittanut kirjan, jossa hän tuo esiin muun muassa asioita yleisen kirjaston käyttäjien taustoista ja syistä käyttää kirjastoja. Käsikirjastopalvelut tulevat myös kirjassa esille. Berelson tuo esiin kirjassaan, että yleisen kirjaston käsikirjastopalveluidenkäyttö on paljon rajatumpaa ja erikoistuneempaa kuin lainauspalveluiden käyttö. Käsikirjaston asiakkaat ovat useimmiten miehiä, paremmin koulutettuja, ammattitaitoista väkeä sekä myös opiskelijoita. Kotirouvat ja valkokaulustyöläiset, jotka käyttävät lainausosastoa, käyttävät vain suhteellisen vähän käsikirjasto-osastoa. (Berelson 1975, 50.)

Berelsonin mukaan yleisten kirjastojen käsikirjastojen palveluista on tehty vain muutama tutkimus. Niiden perusteella ei saada laaja-alaista näkökulmaa käsikirjastojen käytöstä. Saatavilla olevat tutkimukset eivät ole myöskään kattavia ja niissä käsitellään lähinnä vain tietopalvelukysymysten luokittelua tyypeittäin tai aiheittain. Todella vähän tutkimustietoa löytyy myös siitä, mikä tarkoitus annetuilla vastauksilla kysymyksiin on ollut tai millainen ”sosiaalinen arvo” vastauksilla on ollut. Berelson esittää, että käsikirjasto-osastojen käyttäjät ovat usein nuoria ihmisiä, jotka hakevat tietoa

koulun antamia tehtäviä varten. Käsikirjastojen aikuiskäyttäjät käyttävät käsikirjastoa faktojen selvittämiseen. Käsikirjasto-osastolla esitetyistä kysymyksistä noin kaksi kolmasosaa aina 90 %:n asti ovat luonteeltaan sellaisia, että ne vaativat lyhyen ja yksinkertaisen vastauksen. Vain alle yksi kymmenesosa kysymyksistä on sellaisia, joiden selvittäminen vaatii useiden kirjastoaineistojen käyttöä. (Berelson 1975, 70-71.)

Käsikirjastosta saadun tiedon käyttötarkoituksesta ei ole olemassa tietoa juuri lainkaan. Yhden Detroitilaisen tutkimuksen mukaan, jossa olivat mukana pääkirjasto ja sivukirjastot, on tehty karkea arvio tiedon käytöstä. Pääkirjastossa informaatiota käytettiin koulua varten 26 %:ssa tapauksista ja sivukirjastoissa samaan tarkoitukseen 68 %:ssa tapauksista. Työtä varten informaatiota käytettiin pääkirjastossa 27 %:ssa tapauksista ja sivukirjastoissa 5 %:ssa tapauksista. Kohtaan ”Muut tarkoitukset” tuli vastauksia pääkirjaston osalta 38 %:a ja sivukirjastoissa 21 %:a. (emt., 71-74.)

Usean eri tutkimuksen pohjalta Berelson on tehnyt huomion, että yleisten kirjastojen käsikirjastoissa tehdyt kysymykset käsittelevät suurimmalta osin neljää eri aihealuetta. Nämä aihealueet ovat yhteiskuntatieteelliset, historialliset ja omaelämäkerralliset, perus ja soveltavat tieteet sekä kirjallisuus. Aihealueet ovat myös tässä tärkeysjärjestyksessä. Yhteensä näistä aihealueista tehdyt kysymykset kattavat yli 80 %:a kaikista esitetyistä kysymyksistä. Käsikirjastossa käsitellään myös erilaisia aihealueita kuin lainauspalveluiden piirissä. (emt., 74-75.)

Kaiken kaikkiaan on mahdollista sanoa, että yleisten kirjastojen käsikirjastokokoelmien käytöstä ja niiden käyttäjistä ei ole tehty kovinkaan paljon tutkimusta. Kirjojen käyttöä ei ole tarkasti tutkittu, mutta jonkin verran on kuitenkin tietoa siitä, mitä asiakkaat käsikirjastossa kysyvät. Berelson antaa lisäksi joitain suuntaviivoja siitä, keitä käsikirjastojen käyttäjät mahdollisesti ovat. Kovin selvää tai tarkkaan tieteellisen tutkimukseen perustuvaa tietoa käsikirjastojen käytöstä tai käyttäjistä ei kuitenkaan ole löydettävissä. Berelson peräänkuuluttaa suurempaa huomiota käsikirjasto- ja informaatiopalveluiden tutkimukseen. Hänen mielestään on tärkeää tutkia asiakkaiden itsenäistä ja yksityistä kirjastonkäyttöä. Tällaista kirjastonkäyttöä voi olla esimerkiksi asiakkaan itsenäinen tiedonhankinta käsikirjaston kokoelmasta. (Berelson 1975, 118-119.)

4.2 Tieteelliset kirjastot

Tieteellisten kirjastojen käsikirjastokokoelmien käyttöä on tutkittu enemmän kuin yleisen kirjaston käsikirjastokokoelmien käyttöä. Tästä syystä päätin ottaa tarkasteluun tieteellisten kirjastojen

käsikirjastokokoelmista tehtyjä käyttötutkimuksia. Tarkastelen tässä alaluvussa neljää erilaista tutkimusta, joissa kaikissa on tutkittu pääasiassa käsikirjaston käyttöä uudelleenhylytystekniikan avulla. Tutkimukset ovat kestoiltaan eripituisia ja ne ovat eri vuosikymmeniltä. Valitsin nämä neljä käsikirjastokokoelmien sisäkäyttötutkimusta ensinnäkin siksi, että niissä on käytetty samaa tutkimusmenetelmätekniikkaa (uudelleenhylytystekniikka) kuin omassa tutkimuksessani käytin. Toinen syy näiden tutkimusten valintaan oli niiden ikä. Halusin käsitellä mahdollisimman tuoreita käsikirjastokokoelmien käyttötutkimuksia. Lisäksi nämä tutkimukset olivat empiirisesti toteutettuja.

Ennen tutkimusten esittelyä tieteellisten kirjastojen käsikirjastokokoelmien käyttötutkimuksista on syytä todeta muutamia asioita. Ensinnäkin voidaan sanoa, että tieteellisten kirjastojen käsikirjastokokoelmat ovat liian isoja. Biggs totesi yli kaksikymmentä vuotta sitten tekemässään tutkimuksessaan, että vain harvat kirjastot keräävät systemaattisesti dataa käsikirjastokokoelmien käytöstä. Tutkimuksesta selvisi, että kokoelmien käyttö arvioitiin kirjastoissa melko alhaiseksi. Biggsin mukaan tästä voikin päätellä, että kokoelmat olisivat käyttöön nähden liian isoja ja tarve käyttötutkimuksille on olemassa. (Biggs M. & Biggs V. 1987; tässä Biggs 1990, 104.)

Toinen asia käsikirjastojen käyttötutkimuksista liittyy siihen, että kokoelmat ovat alikäytettyjä. Engeldingerin (1990) toteuttaman viisivuotisen käsikirjastokokoelman käyttötutkimuksen tulokset antoivat viitteitä siitä, että käsikirjastokokoelmat ovat alikäytettyjä. Tutkimus toteutettiin Wisconsinin yliopiston kirjastossa 80-luvun alkuvuosina. Se osoitti, että vain vähän yli puolta kokoelman aineistosta oli käytetty vain kerran viiden vuoden aikana. (Engeldinger 1990, 126.) Bradfordin (2005, 555) mukaan Engeldingerin ja Biggsin toteamukset käsikirjastojen liian suuresta koosta ja niiden alikäytöstä pätevät edelleen 2000-luvulla.

Arrigona ja Mathews (1988) tutkivat Iowan osavaltion yliopiston käsikirjaston käyttöä. He olivat kiinnostuneita tietämään, mitkä kyseisen käsikirjastokokoelman aihealueet olivat eniten käytettyjä. Asiakkaiden käyttämät teokset merkittiin taulukkoon aina kun kirjaston työntekijä hyllytti asiakkaan käyttämän kirjan. Tutkimus kesti neljä viikkoa. Tutkimuksesta saatiin selville, että käsikirjastokokoelmaa käytettiin pääasiassa yleistä tutkimusta varten. Kirjastosta etsittiin aineistoja liittyen kasvatukseen, liiketalouteen ja yhteiskuntatieteisiin. Käsikirjastosta etsittiin myös puhelinnumeroita ja osoitteita. Tutkimuksen tuloksista kävi ilmi myös, että yhdeksän eniten käytettyä luokkaa sijoittuivat yhteiskuntatieteiden, elämäkerrallisten, kielten ja kirjallisuuden aihealueisiin. Kirjastonhoitajien ja asiakkaiden tavat käyttää käsikirjastokokoelmaa erosivat osittain, mutta useimmilla aihealueilla kummatkin käyttivät käsikirjastokokoelmaa melko samalla tavoin.

Karen Sendi (1996) on kirjoittanut Toledon yliopiston kirjastossa tehdystä käsikirjastoaineiston käyttö- ja käyttäjätutkimuksesta. Sendin mukaan käsikirjastoaineiston käyttöä tarkasteltiin siten, että kirjaston henkilökunta laittoi asiakkaiden käyttämiin käsikirjoihin pieniä pistemerkkejä aina hyllyttäessään teosta takaisin paikalleen. Tutkimuksen lopussa käsikirjoista laskettiin pistemerkit ja niiden määrä kerättiin nimekelistaan. Käsikirjaston asiakkaille jaettiin myös lomakkeita, joiden avulla selvitettiin, ketkä käsikirjastoa käyttävät ja kuinka onnistuneeksi he kokivat kokoelman käyttämisen. Tutkimuksen tuloksena saatiin selville, että 43 %:a käsikirjaston tiskissä olevasta käsikirjastomateriaalista ei käytetty laisinkaan vuoden aikana. Käsikirjaston hakemistoista eniten käytettiin taloustieteen, yhteiskuntatieteellisen ja ”yleisen” alan hakemistoja. Käyttäjätutkimuksesta kävi myös selville, että useimmat asiakkaat löysivät etsimänsä kirjan tai tiedon käsikirjastosta ja asiakkaiden käsikirjaston käyttö oli oletettua vilkkaampaa.

Jeanie Welch, Lynn Cauble ja Lara Little (1997) ovat kirjoittaneet puolestaan Pohjois- Carolinan yliopiston kirjastossa tehdystä käsikirjastokokoelman käyttötutkimuksesta. Tutkimus kesti yhteensä kaksi vuotta. Tutkimus toteutettiin siten, että käsikirjoja uudelleen hyllyttäessä käsikirjojen tiedot luettiin kirjaston tietokantaan. Nämä tiedot puolestaan siirrettiin taulukkolaskentaohjelmaan. Tutkimuksen tulokset vahvistivat tutkijoiden oletuksia käsikirjastoaineiston käyttötavoista. Tuloksista kävi ilmi, että viisi eniten käytettyä käsikirjastoaluetta piti sisällään tietosanakirjat, taloustieteenkirjat, kasvatustieteenkirjat, kirjallisuuden kritiikkiä koskevat kirjat ja lakikirjat. Eniten käytetyillä käsikirjastonimekkeillä oli myös yhtäläisyyksiä. Nimekkeet olivat moniosaisia, päivitettyjä ja ne heijastivat eniten käytettyjä käsikirjastoaineiston alueita.

Jane Bradford (2005) on kirjoittanut Stetsonin yliopiston kirjaston käsikirjastossa tehdystä käsikirjastoaineiston käyttötutkimuksesta. Tutkimuksessa oltiin kiinnostuneita siitä, että kuinka paljon käsikirjastossa kirjastonhoitajat ja asiakkaat käyttävät käsikirjastoaineistoa. Samalla oltiin kiinnostuneita siitä, mitä käsikirjaston aineistoa käytettiin ja missä määrin sitä käytettiin. Tutkimus piti sisällään kaksi kahden kuukauden tutkimusjaksoa yhden lukuvuoden sisällä. Ajatus tutkimuksen tekoa varten lähti siitä, että kirjastonhoitajat kokivat painetun käsikirjastoaineiston olevan vähän käytettyä. Tutkimuksen aikana henkilökunta luki aineiston tiedot tietokoneelle erilliseen ohjelmaan, jonka avulla tehtiin nimekelista teoksista. Tiedot siirrettiin sitten Excel- taulukkolaskentaohjelmaan. Tutkimuksen merkittävimmät tulokset olivat: vähemmän kuin 10 %:a painetusta käsikirjastoaineistosta oli edes kerran käytetty tutkimuksen aikana, jokaisen luokan käyttömäärä heijasti samalla itse koko luokan suuruutta sekä aineiston ajantasaisuus oli merkittävä

tekijä käsikirjastokokoelman käytössä. Tulokseksi saatiin myös, että vanhempia hakuteoksia käytettiin enemmän kuin oli oletettu. Tulosten perusteella voitiinkin sanoa, että ne heijastivat hyvin kirjastonhoitajien ajatuksia painetun aineiston vähäisestä käytöstä.

4.3 Yhteenvedo aiemmista tutkimuksista

Yleisten kirjastojen käyttäjistä niin Suomessa kuin muualla maailmassa tiedetään, että he ovat korkeasti koulutettuja ja naiset käyttävät miehiä enemmän kirjastoja. Lapset ja nuoret ovat aktiivisempia kirjastonkäyttäjiä kuin aikuiset. Suomessa yleisiä kirjastoja käytetään myös aktiivisesti kaikissa ikäluokissa. Aikuisista kirjastojen käyttäjistä säännöllisiä käyttäjiä ovat 60-vuotiaat tai vanhemmat. Kirjastoista lainataan pääasiassa vapaa-aikaan ja virkistäytymiseen liittyviä teoksia.

Joitain tiedetään myös yleisten kirjastojen käsikirjastokokoelmien käyttäjistä. Käsikirjastokokoelmien käyttäjät ovat korkeasti koulutettuja, ammattitaitoisia, miespuolisia, nuoria tai aikuisia ja opiskelijoita. Käsikirjastoista haetaan tietoa koulua ja työtä varten. Yleisten kirjastojen käsikirjastokokoelmien käytöstä on tehty vain vähän tutkimuksia. Jotakin tiedetään kuitenkin käyttäjien esittämistä tietopalvelukysymyksistä käsikirjastoissa. Asiakkaat ovat kiinnostuneimpia seuraavista aihealueista: yhteiskunnalliset, historialliset/omaelämäkerralliset, puhtaat/sovelletut tieteet ja kirjallisuus. Käsikirjastojen käytöstä tiedetään myös se, että käsikirjastoja käytetään faktojen selvittämiseen. Yleisesti tiedetään, että käsikirjastokokoelmien käyttö ja niiden käyttäjät eroavat lainausosaston käytöstä ja käyttäjistä.

Käsikirjastokokoelmien käyttötutkimuksia ei ole tehty yleisten kirjastojen puolella kovinkaan monta, joten tässä päätettiin tehdä katsaus myös tieteellisten kirjastojen käsikirjastokokoelmien tutkimuksiin. Tieteellisten kirjastojen käsikirjastokokoelmien tiedetään olevan liian isoja ja alikäytettyjä. Yhdistelemällä ja vertaamalla kolmea erilaista käsikirjastokokoelmatutkimusta voidaan esittää eniten käytettyjä luokkia/aihealueita tieteellisten kirjastojen käsikirjastoissa. Luokat/aihealueet ovat yhteiskuntatieteet (muun muassa lakikirjat, kasvatustiede), kirjallisuus, kielet, taloustieteet, ”yleinen ala”(muun muassa tietosanakirjat). Yksi tutkimus myös osoitti, että jokaisen luokan käyttömäärä heijasti itse koko luokan suuruutta ja aineiston ajantasaisuus oli merkittävä tekijä kokoelman käytössä (Bradford 2005). Lisäksi yhden tutkimuksen tulokset osoittivat, että eniten käytetyt nimekkeet olivat moniosaisia, päivitettyjä ja ne heijastelivat tutkimuksessa eniten käytettyjä käsikirjastoalueita. (Welch et al. 1997)

5 TUTKIMUSASETELMA

Tässä luvussa esittelen tutkimukseni pääongelman ja tutkimuskysymykset, tutkimusmenetelmäni, aineiston keruuvaiheet ja analysointimenetelmät. Tämän luvun ensimmäisessä alaluvussa esittelen myös tutkimuskohdettani Tampereen kaupungin pääkirjasto Metson käsikirjastoa.

5.1 Metson käsikirjasto

Käsikirjastossa on (vuonna 2008) noin 12 000 kirjaa, noin 1500 karttaa sekä noin 10 000 mikrofilmiä. Lehtiä on tilattu noin 700 nimekettä. Kokoelma sisältää keskeisiä koti- ja ulkomaisia käsikirjoja ja hakuteoksia, joista osa ei ole saatavissa muualta kaupunginkirjastosta. Kokoelmassa on puhelinluetteloita, tietosanakirjoja, sanakirjoja, matrikkeleita, yritys- ja tuotehakemistoja, bibliografioita, vuosikirjoja ja kalentereita. Lakeihin, lakien valmisteluun ja niiden soveltamiseen liittyviä aineistoja käsikirjastossa on myös runsaasti (muun muassa komiteamietinnöt, hallituksen esitykset, valtiopäiväasiakirjat ja oikeusministeriön lainvalmisteluosaston julkaisut, Suomen säädöskokoelma, Suomen laki, korkeimman oikeuden ja korkeimman hallinto-oikeuden päätökset ja eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisut). (Käsikirjaston www-sivut 19.3.2008).

Käsikirjaston kokoelmista löytyy erilaisia maasto- ja peruskarttoja Tampereen, Pirkanmaan ja koko Suomen alueelta. Kokoelmasta löytyy myös muun muassa meri- ja veneilykarttoja sekä kotimaisia ja ulkomaisia kaupunki- ja tiekarttoja. Käsikirjastossa voi tutustua erilaisiin tilastoihin, rakentamiseen liittyviin ohjeisiin (esimerkiksi RT-kortisto) ja standardeihin. Käsikirjasto-osaston kokoelmiin kuuluu myös vanhojen kirjojen kokoelmia. Sukututkijoille käsikirjasto tarjoaa paljon aineistoja, muun muassa erilaisia hakemistoja arkistojen aineistosta, runsaasti sukututkimuskirjallisuutta sekä Pirkanmaan alueen kirkonkirjojen mikrofilmejä ja – kortteja. Käsikirjastossa voi käyttää myös mikrofilmi- ja mikrokornttilukulaitteita. Metson käsikirjasto tarjoaa lisäksi paljon muitakin palveluita. Käsikirjastossa voi käyttää tietokonetta ja Internetiä sekä selailta erilaisia tietokantoja. Osastolla on erillinen hiljainen lukusali, joka on varattu keskittymistä vaativaa työskentelyä varten. Käsikirjastossa on myös mahdollista käyttää kopiokonetta käsikirjaston materiaalin kopiointiin. (Käsikirjaston www-sivut 19.3.2008).

5.2 Tutkimustehtävä ja – kysymykset

Tutkimukseni pääongelma on: Millaisia ovat käsikirjaston asiakkaiden tiedontarpeet ja miten ne näkyvät käsikirjaston painetun aineiston käytön määrässä ja sisällössä?

Tarkemmat tutkimuskysymykset ovat seuraavanlaisia:

- Ketkä käyttävät käsikirjaston aineistoja?
- Mitä tietoa käsikirjastosta haetaan ja mihin tarkoituksiin sitä haetaan?
- Löytävätkö asiakkaat etsimänsä tiedon?
  - Löytyykö haettu tieto painetusta, elektronisesta vai jostakin muusta lähteestä?
  - Missä määrin haluttu tieto löytyy painetuista eri aineistotyypeistä?
  - Löytävätkö asiakkaat muuta kuin hakemaansa tietoa? Mitä tietoa he löytävät?
- Millaista painettua aineistoa käsikirjaston asiakkaat käyttävät?
  - Kuinka suurta osaa käsikirjaston kokoelmista asiakkaat käyttävät?
  - Minkä luokkien aineistoja asiakkaat käyttävät?
  - Minkä ikäistä aineistoa asiakkaat käyttävät?
  - Minkä kielistä aineistoa asiakkaat käyttävät?
  - Mitä aineistotyyppisiä asiakkaat käyttävät?
  - Mitkä ovat käytetyimmät nimekkeet eri luokissa?

Edellä esitetyistä tutkimuskysymyksistä kolme ensimmäistä pääkysymystä koskevat käsikirjaston asiakkaita ja heidän tiedontarpeitaan sekä tiedon löytymistä käsikirjastosta. Näihin kysymyksiin hain vastausta jakamalla käsikirjaston asiakkaille kyselylomakkeita, joihin he saivat vastata. Lisäksi olen kiinnostunut käsikirjastokokoelman käytöstä eli siitä, kuinka paljon sekä millaisia kokoelman aineistoja käytetään. Neljäs pääkysymys alakysymyksineen liittyy tähän teemaan. Näihin kysymyksiin pyrin saamaan vastauksia tutkimuksen aikana tehdystä lainaustilastosta ja Excel- taulukoihin kerätyistä tiedoista.

Tutkimukseni pääongelmassa nivon yhteen tutkimukseni ”kaksi” puolta eli asiakkaiden tiedontarpeet ja käsikirjastokokoelman käytön. Lomaketutkimuksen avulla selvitän asiakkaiden tiedontarpeita. Suhteutan näitä asiakkaiden tiedontarpeita käsikirjastokokoelman käyttötutkimuksesta saatuihin kokoelman käytön tuloksiin ja etsin tällä tavoin vastauksen tutkimukseni pääongelmaan.

5.3 Tutkimusmenetelmät

Tässä luvussa kerron tutkimuksessani käytetyistä tutkimusmenetelmistä. Alaluvussa 5.3.1 esittelen yleisesti tilastollista tutkimusta menetelmänä. Seuraavissa kahdessa alaluvussa esittelen tutkimuksessani käyttämäni käyttö- ja käyttäjäkeskeiset menetelmät: sisäkäyttötutkimus ja lomaketutkimus. Arvioin menetelmiä sekä käyn läpi niiden etuja ja haittapuolia.

5.3.1 Tilastollinen tutkimus

Tutkimukseni oli luonteeltaan kuvaileva. Kuvaileva tutkimus on Heikkilän mukaan empiirisen tutkimuksen perusmuoto, joka vastaa kysymyksiin mikä, millainen, missä, milloin. Kuvailevassa tutkimuksessa on tärkeää tulosten luotettavuus, tarkkuus ja yleistettävyyys, jolloin tutkimus vaatii laajan aineiston. Mielipidetiedustelut ja erilaiset tilastoselvitykset ovat esimerkkejä tällaisesta tutkimuksesta. (Heikkilä 2004, 14.)

Tutkimusote oli tutkimuksessani pääasiassa kvantitatiivinen ja toteutin tilastollisen tutkimuksen lomakekyselyn ja sisäkäyttötutkimuksen avulla. Heikkilän mukaan tilastollisen tutkimuksen avulla selvitetään lukumääriin ja prosenttiosuuksiin liittyviä kysymyksiä. Tutkimuksessa voidaan myös selvittää eri asioiden välisiä riippuvuuksia tai tutkittavassa ilmiössä tapahtuneita muutoksia. Tilastollinen tutkimus edellyttää riittävän suurta ja edustavaa otosta. Kvantitatiivisessa tutkimuksessa aineiston keruussa käytetään yleensä standardoituja tutkimuslomakkeita, joissa on valmiita vastausvaihtoehtoja. Asioiden kuvaaminen tapahtuu numeeristen suureiden avulla ja tulokset havainnollistetaan taulukoin tai kuvioin. Tilastollisessa tutkimuksessa tilanne saadaan yleensä kartoitettua, mutta asioiden syitä ei pystytä riittävästi selvittämään. (Heikkilä 2004, 16.)

5.3.2 Sisäkäyttötutkimus

Tutkimuksessani käsikirjaston aineiston käyttöä tutkittiin kokoelman sisäkäyttötutkimuksen (lainaustutkimus) avulla. Sisäkäyttötutkimus on muunnelma käyttötutkimuksesta. Biggsin mukaan käsikirjaston kokoelman aineiston käyttöä voidaan tutkia erilaisia tekniikoita käyttäen. Näitä tekniikoita ovat muun muassa erilaiset aineiston kosketustekniikat (aineisto merkittiin käytetyksi, jos asiakas oli koskenut teokseen), uudelleenhyllytystekniikat, aineiston käytön havainnointi sekä kyselyt/haastattelut aineiston käytöstä kokoelman käyttäjiltä ja kirjastonhoitajilta. (Biggs 1990, 105-114.)

Metson käsikirjaston kokoelman sisäkäyttötutkimus toteutettiin käyttämällä apuna uudelleenhylytystekniikkaa. Biggsin (1990, 105) mukaan uudelleenhylytystekniikat ovat luultavasti kaikkein suosituimpia käsikirjaston kokoelman käyttötutkimusmenetelmiä, sillä ne voidaan liittää normaalin kirjastotoiminnan yhteyteen. Tätä tekniikkaa sovellettiin Metson käsikirjaston käyttötutkimuksessa siten, että asiakkaita pyydettiin jättämään käyttämänsä aineisto palautuskärryihin. Asiakkaiden käyttämät teokset lainattiin kirjastojärjestelmään, jolloin tutkimuksen tuloksena syntyi lainaustilastoja.

Valitsin sisäkäyttötutkimuksen menetelmäksi tutkimuksessani, koska se on hyvä tapa selvittää objektiivisesti käsikirjastoaineiston käyttöä. Sisäkäyttötutkimus tuottaa myös tässä tapauksessa tilastoja, joita voidaan kvantitatiivisesti analysoida. Tutkimuksessa käytetty uudelleenhylytystekniikka valittiin siitä syystä, että käsikirjaston henkilökunnan oli helppoa ja yksinkertaista toteuttaa se käytännössä. Biggs on todennut myös, että uudelleenhylytystutkimukset ovat yksinkertaisia ja helppoja toteuttaa, mutta niillä on myös heikkoutensa. Niiden avulla ei voida tuottaa kvalitatiivista dataa käytöstä ja ne vääjäämättä aliarvioivat käyttöä. Pyynnöistä huolimatta monet asiakkaat saattavat myös hyllyttää käyttämänsä teokset takaisin paikoilleen. (Biggs 1990, 106.)

5.3.3 Lomaketutkimus

Tutkimukseni toisena menetelmänä käytin lomaketutkimusta (survey-tutkimusta). Menetelmäkirjallisuudessa on todettu, että kyselytutkimukset on yksi mahdollinen aineistonkeruun muoto. Se on yksi keskeisimpiä survey-tutkimuksen menetelmiä. Englanninkielisellä survey termillä tarkoitetaan aineiston keruuta erilaisilla kysely- ja haastattelumenetelmillä. Näissä menetelmissä aineistoa kerätään standardoidusti ja tutkimuksen kohdejoukkona on valittu otos tai näyte perusjoukosta. Standardoidulla tarkoitetaan sitä, että asioita kysytään kaikilta vastaajilta täsmälleen samalla tavalla. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2005, 182; Alkula 1994, 118.)

Käytin tutkimuksessani tiedonkeruumenetelmänä informoitua kyselyä, joka on yksi muoto kontrolloidusta kyselystä. Hirsjärven ja kumppaneiden mukaan informoidussa kyselyssä tutkija jakaa lomakkeet henkilökohtaisesti sellaisessa paikassa, jossa tutkimuksen kohdejoukon henkilöt ovat henkilökohtaisesti tavoitettavissa. Lomakkeita jakaessaan tutkija kertoo tutkimuksen tarkoituksen, selostaa kyselyä ja vastaa kysymyksiin. Vastaajat täyttävät lomakkeen omalla ajallaan

ja palauttavat lomakkeet sovittuun paikkaan. (Hirsjärvi et al. 2005, 185-186.) Tutkimuksen aikana jaoin kyselylomakkeita Metson käsikirjastossa. Kohdejoukkoni oli käsikirjaston käyttäjät. Jätin lomakkeita myös osastolle täytettäväksi. Pyysin palauttamaan lomakkeet niille varattuun laatikkoon. Tällä tavoin menettelemällä pyrin saamaan mahdollisimman edustavan näytteen kohdejoukostani analyysiani varten. Poimin siis harkinnanvaraisesti näytteen kohdejoukostani, koska perusjoukosta eli käsikirjaston käyttäjistä ei ollut olemassa aiempaa tietoa.

Lomakkeiden avulla voidaan kerätä tietoja muun muassa tosiasioista, käyttäytymisestä, toiminnasta, tiedoista, käsityksistä ja mielipiteistä. Täsmällisiä tosiasioita pitää kysyä suoraan yksinkertaisilla kysymyksillä avointen tai monivalintakysymysten kautta. Lomakkeisiin kuuluu usein myös vastaajia itseään koskevia taustakysymyksiä, kuten esimerkiksi sukupuoli, ikä, koulutus, ammatti ja perhesuhteet. (Hirsjärvi et al. 2005, 186.) Valitsin lomaketutkimuksen menetelmäksi, koska sen avulla pystyin melko helposti vastaamaan asettamiini tutkimuskysymyksiini. Lomaketutkimus mahdollisti asiakkaiden taustatietojen keräämisen, tiedontarpeiden kartoittamisen ja sen tiedon keräämisen, miten hyvin haettu tieto löytyi.

Asiakkaiden tiedontarpeita selvitettiin kyselytutkimuksessani myös avoimella kysymyksellä. Kysymysten vastaukset analysoitiin sisällönanalyysiä käyttäen. Tuomen ja Sarajärven mukaan sisällönanalyysin avulla voidaan analysoida dokumentteja systemaattisesti ja objektiivisesti. Menetelmällä pyritään saamaan tutkittavasta ilmiöstä kuvaus tiivistetyssä ja yleisessä muodossa kadottamatta käytetyn aineiston sisältämää informaatiota. Sisällönanalyysi on tekstianalyysiä, jossa etsitään tekstin merkityksiä ja kuvataan dokumenttien sisältöä sanallisesti. Sisällön erittelyllä tarkoitetaan puolestaan dokumenttien analyysiä, jossa kuvataan kvantitatiivisesti esimerkiksi tekstin sisältöä. Analyysissä tuotettu aineisto voidaan kvantifioida eli sanallisesti kuvatusta aineistosta tuotetaan määrällisiä tuloksia. Analysoinnin tarkoituksena on informaatioarvon lisääminen ja aineiston selkeyttäminen, jotta aineistosta voidaan tehdä johtopäätöksiä ilmiöstä. Aineiston laadullisessa käsittelyssä aineisto ensin hajotetaan osiin, käsitteellistetään ja koodataan uudestaan uudeksi loogiseksi kokonaisuudeksi. (Tuomi & Sarajärvi 2006, 105-110.) Käytin tutkimuksessani sisällönanalyysiä ja sisällönerittelyä menetelminä, koska halusin saada asiakkaiden tiedontarpeiden luonteesta selkeän kuvan. Aineiston analysointini vaiheet on esitetty tarkemmin luvussa 6.2.2.

Kyselytutkimuksilla on etunsa ja haittansa. Yleisesti ajatellen kyselytutkimuksen etuihin kuuluu se, että sen avulla voidaan kerätä laaja tutkimusaineisto. Tällöin tutkimukseen voidaan saada paljon

ihmisiä mukaan ja heiltä voidaan myös kysyä monia asioita. Kyselymenetelmä on myös tutkijalle tehokas tapa kerätä laaja aineisto. Kerätty aineisto on helppo käsitellä ja analysoida tietokoneen avulla. Tutkijan on lisäksi helppo arvioida aikataulut ja kustannukset. Kyselytutkimuksilla saatuihin aineistoihin on kehitetty tilastollisia analyysitapoja ja raportointimuotoja. Tulosten tulkinta voi olla kuitenkin tutkijalle ongelmallista. Kyselytutkimuksen haittoina voidaan pitää aineiston pinnallisuutta ja tutkimuksia teoreettisesti vaatimattomina. Kyselytutkimuksissa ei voida myöskään olla varmoja siitä, kuinka vakavasti vastaajat suhtautuvat tutkimukseen tai miten onnistuneita annetut vastusvaihtoehdot ovat. Ei myöskään voida olla varmoja siitä, ovatko vastaajat selvillä tai perehtyneitä asioihin, joista kysymyksiä esitetään. Myös lomakkeen laatiminen vie aikaa ja vaatii tutkijalta monenlaisia tietoja ja taitoja. Lisäksi vastausten kato eli vastaamattomuus voi nousta suureksi. (Hirsjärvi et al. 2005, 184.)

5.4 Tutkimusaineiston keruu

5.4.1 Kyselylomakkeet

Kyselylomakkeella (Liite 1) pyrin löytämään vastauksia tutkimuskysymyksiini, jotka koskevat käsikirjaston asiakkaita ja heidän tiedontarpeitaan. Lomakkeen alussa vastaajia pyydettiin vastaamaan heitä koskeviin taustakysymyksiin (ikä, sukupuoli, koulutus, status). Näillä kysymyksillä pyrittiin saamaan vastaus kysymykseen: Ketkä käyttävät käsikirjaston aineistoja? Seuraavaksi vastaajilta tiedusteltiin monivalintakysymyksellä heidän tiedonhakunsa tarkoitusta. Lomakkeen kohdassa 6 pyydettiin vastaajia valitsemaan aihepiirit, joista he hakivat tietoa. Samalla heitä pyydettiin kirjoittamaan, mitä tietoa he olivat hakeneet. Tämän kohdan kysymyksillä pyrittiin löytämään vastaus kysymykseen: Mitä tietoa käsikirjastosta haetaan? Toisin sanoen tämän kohdan kysymyksillä kartoitettiin sitä, millaisia tiedontarpeita käsikirjaston asiakkailta on. Kyselyssä oltiin kiinnostuneita myös siitä, miten hyvin asiakkaat löysivät etsimänsä tiedon ja miten hyvin tieto löytyi eri lähteistä ja aineistotyypeistä. Lomakkeen kohdissa 7-9 pyrittiin saamaan vastausta näihin kysymyksiin. Lomakkeen lopussa vastaajilta kysyttiin vielä, löysivätkö he lisäksi muuta kuin etsimäänsä tietoa ja mitä tietoa he olivat löytäneet.

Tutkimukseni kohderyhmä oli Tampereen kaupunginkirjaston pääkirjaston käsikirjaston asiakkaat. Kohderyhmäni oli käsikirjaston asiakkaat, jotka käyttivät käsikirjaston painettua aineistoa. Lehtien lukijoita tai lehdistä tietoa etsiviä asiakkaita ei otettu tutkimukseen mukaan. Käsikirjaston

asiakkaista ei ollut tarkkaa tietoa. Keräsin noin 200 vastausta, jotta sain riittävästi tapauksia analyysiani varten.

Jaoin lomakkeita kahdeksan viikon ajan loka- ja marraskuussa 2007 viitenä tai kuutena päivänä viikosta eri kellonaikoihin varmistaakseni mahdollisimman monenlaisten käsikirjaston asiakkaiden osallistumisen kyselyyn. Asiakkailta oli mahdollisuus vastata kyselyyn muunakin aikana, sillä jätin lomakkeita myös käsikirjaston osastolle. Asiakkaita pyydettiin palauttamaan kyselylomake tähän tarkoitukseen varattuun laatikkoon käsikirjastossa. Lähestyin asiakkaita yksitellen ja henkilökohtaisesti, mikä myös vei jonkin verran enemmän aikaa. Lomakkeita jakaessa huomasin, että samat asiakkaat tulivat toistuvasti käsikirjastoon, joten uusien vastaajien löytäminen vaikeutui. Tämä merkitsi todennäköisesti sitä, että käsikirjaston käyttäjät muodostavat tietyn vakiintuneen ja rajallisen käyttäjäryhmän. Käyttäjäkunnan kylläntymisestä seuraa, että tutkimukseni on tavoittanut edustavasti käsikirjaston käyttäjät.

Asiakkaat ottivat kyselylomakkeita täytettäväkseen koko aikana yhteensä 232. Näistä lomakkeista palautui minulle 208. Vastausprosentiksi muodostui näin ollen 89,6. Seitsemän palautettua lomaketta jouduin hylkäämään, koska ne oli täytetty joko puutteellisesti tai pilailumielessä. Näin ollen tutkimuksessani on mukana 201 lomaketta.

5.4.2 Lainaustilastot

Painetun aineiston käyttöä käsikirjastossa voidaan tutkia erilaisilla sisäkäyttömenetelmillä, mutta tässä tutkimuksessa päädyttiin käytännön syistä tekemään käsikirjaston aineiston käytöstä erillinen ”lainaustilasto”. Asiakkaita pyydettiin palauttamaan hyllystä ottamansa ja käyttämänsä teokset erillisiin palautuskärryihin, joita oli aseteltu hyllyjen päätyihin. Hyllyihin kiinnitettiin lappuja, joissa asiakasta kehoitettiin teosten palauttamiseen palautuskärryihin. Osastolle laitettiin myös tiedotteita tutkimuksesta ja sen tarkoituksesta. Asiakkaiden palauttamat teokset kirjattiin PallasPro-kirjasto-ohjelmaan. Teosten tiedot tallentuivat, kuten perinteisessäkin lainauksessa, lainaustapahtumiksi.

Kirjausten yhteydessä käytetyistä teoksista kerättiin tietoja Excell- taulukoihin aineistotyyppin, luokan sekä julkaisuvuoden mukaan. Sekä käsikirjasto-osastosta että käsikirjaston varastosta lainatuista teoksista tehtiin omat kirjauksensa. Taulukoiden täytyessä lainaustapahtumat laskettiin taulukoista yhteen ja tiedot siirrettiin Excel- taulukkolaskentaohjelmaan. Lainaustilastointi tapahtui syksyllä 2007 ja se kesti yhteensä noin kolme kuukautta (17.9.- 14.12.).

Edellä mainittujen lainaustilastojen ja Exceliin kerättyjen käyttötilastojen pohjalta pyrittiin vastaamaan tutkimuskysymykseen: Millaista painettua aineistoa käsikirjaston asiakkaat käyttävät? Tilastojen pohjalta pyrittiin saamaan tietoa käsikirjastokokoelman ja sen varaston käytöstä kokonaisuudessaan, luokittain, kielittäin, julkaisu vuosittain ja aineistotyypeittäin. Käytetyimmät nimekkeet eri luokissa otettiin myös tarkasteluun.

5.5 Tutkimusaineiston analysointi

Kyselylomakkeista kerätty data koodattiin SPSS -tilasto-ohjelmaan. Saatu aineisto analysoitiin ja esitettiin tutkimuskysymyksiin etsittiin vastauksia prosentuaalisen tarkastelun ja ristiintaulukointien avulla. Tiedontarpeisiin liittyviin kysymyksiin vastattiin pääasiassa analysoimalla aineistoa ristiintaulukoinnein. Tiedontarpeiden luonnetta tutkittiin myös sisällönanalyysin avulla. Aineisto tiedontarpeiden sisällönanalyysiä varten saatiin lomakkeessa olleen avoimen kysymyksen vastauksista. Aineiston sisällönanalyysi mahdollisti asiakkaiden tiedontarpeiden erittelyn ja niiden luonteen esille tuomisen.

Kirjaston Pallas-ohjelmasta saatiin esiin lainaustilastot (koko lainaus ja lainaus luokittain), jotka olivat muodostuneet sisäkäyttötutkimuksen kuluessa. Ohjelma mahdollisti myös lainaustilastojen tutkimisen pelkkien karttojen osalta ja kaikkien niteiden (ei kartat) lainauksen tutkimisen kielen mukaan. Lisäksi ohjelmasta saatiin luetteloita kunkin luokan lainatuimmista nimekkeistä. Excelin avulla puolestaan analysoitiin aineiston käyttötilastoja aineistotyypeittäin ja julkaisu vuosittain. Lainaus- ja käyttötilastoista saadun datan avulla analysoitiin käsikirjaston ja sen varaston aineiston käyttöä prosentuaalisesti. Lisäksi luokkien aineistojen käyttöä analysoitiin mittaamalla niiden käyttöä suhteellisesti.

6 KÄSIKIRJASTON KÄYTTÄJIEN TIEDONTARPEET JA KÄSIKIRJASTOKOKOELMAN KÄYTTÖ

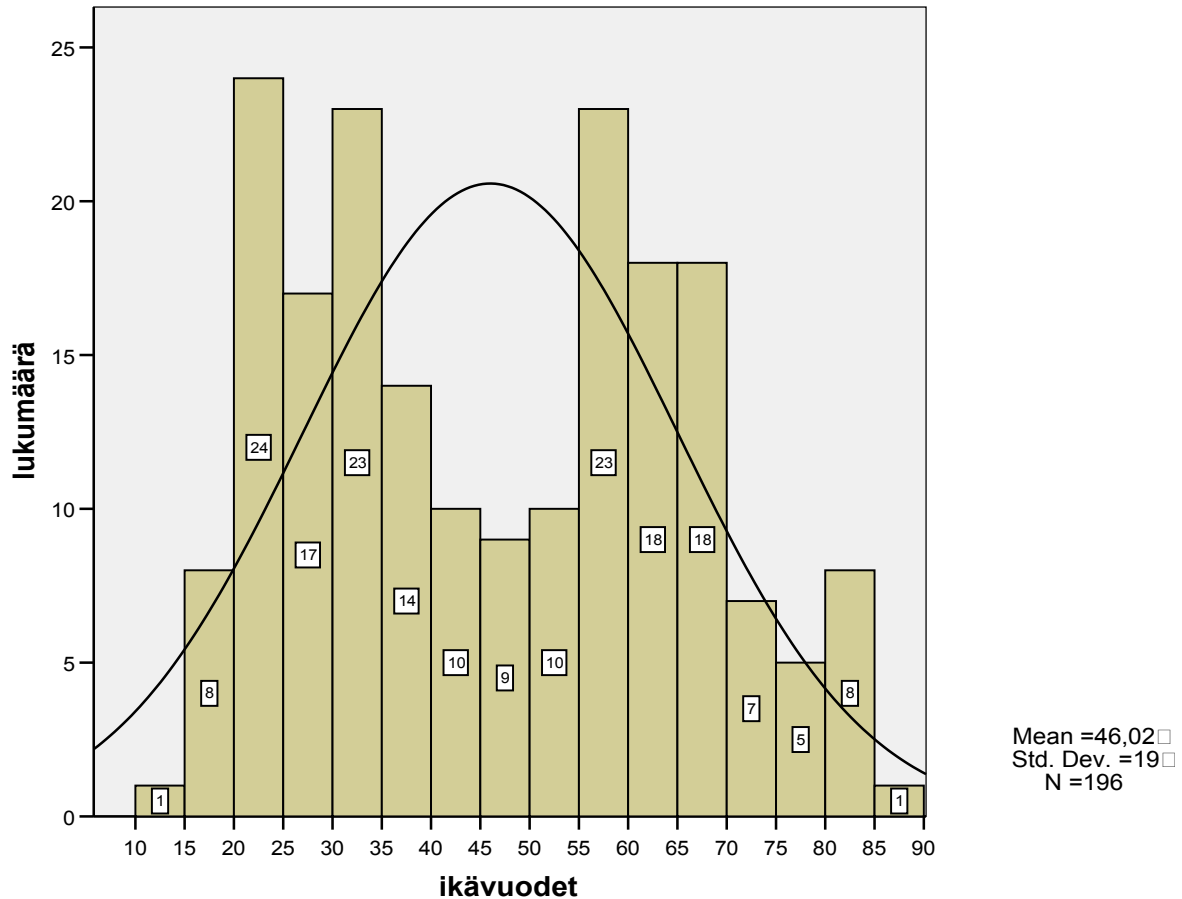
Tässä luvussa esittelen tutkimukseni tuloksia ja johtopäätöksiä. Alaluvuissa 6.1 ja 6.2 esittelen lomaketutkimukseni tuloksia käsikirjaston käyttäjistä, heidän tiedontarpeistaan, tiedonhaun tarkoituksesta sekä tiedon löytymisestä. Analysoin tuloksia tilastollisin menetelmin ja asiakkaiden tiedontarpeita arvioin myös laadullisen menetelmän avulla. Alaluvussa 6.3 esittelen käsikirjaston sisäkäyttötutkimuksen tuloksia ja arvioin käsikirjaston luokkien suhteellista käyttöä. Alaluvussa 6.4 vedän tutkimuksen tulokset yhteen.

6.1 Lomaketutkimuksen tulokset

Tutkimuslomakkeessani oli kysymyksiä, joilla selvitettiin vastaajilta heidän taustatietojaan (sukupuoli, status, koulutustausta ja ikä), tiedonhaun tarkoitustaan, tiedontarpeitaan ja mahdollista tiedon löytymistään. Näistä kysymyksistä voitiin muodostaa tarvittavat muuttujat tilastollista tarkastelua varten. Tiettyjä muuttujia myös ristiintaulukoitiin keskenään, jotta saatiin mielekkäitä vastauksia tutkimuskysymyksiin. Ristiintaulukointi mahdollisti muuttujien välisen mahdollisen riippuvuuden tutkimisen. Käytin khiin-neliön testiä apunani muuttujien välisen merkitsevyyden selvittämisessä. Tässä tutkimuksessa käyttämäni merkitsevyyden raja oli 0,05. Muuttujien välinen riippuvuus on tilastollisesti merkitsevää tämän rajan alittuessa. Analyysin mahdollistamiseksi yhdistelin joidenkin taustamuuttujien luokkia. Tässä alaluvussa ja alaluvussa 6.2. pyrin vastaamaan kolmeen ensimmäiseen tutkimuskysymykseeni, jotka esitin tutkimusasetelmaluvussa.

6.1.1 Vastaajien sukupuoli ja ikä

Kaikkiaan vastaajia oli 201, joista naisia 55 % ja miehiä 45 %. Sukupuoli jakaantui siis vastanneiden kesken melkein tasan. Vastaajat olivat iältään keskimäärin 46-vuotiaista. Nuorin vastaajista oli 11-vuotias ja vanhin 86-vuotias. Kolmannes vastaajista oli alle 32-vuotiaita, puolet alle 45-vuotiaita ja kolmasosa yli 58-vuotiaita. Vastaajien ikäjakauma (Kuvio 3) kertoo siitä, että kyselyyn vastanneista oli eniten 20-35-vuotiaita (64 vastaajaa) ja 55-70-vuotiaita (59 vastaajaa) asiakkaita. Nämä ikäryhmät siis käyttivät eniten käsikirjaston palveluita. Käsikirjaston asiakkaina ei ollut lapsia, koska vain yksi vastaajista oli alle 15-vuotias.

Kuvio 3. Vastaajien ikäjakauma

Vastaajien ikäluokat voitiin ristiintaulukoida sukupuolen mukaan. Taulukko 1 osoittaa, että miehistä (38 %) käyttäjiä oli keskimäärin runsaammin vanhemmassa ikäryhmässä, kun taas naisista (35 %) nuorimmat käyttivät tiheämmin käsikirjastoa. Muissa ikäryhmissä naiset ja miehet käyttivät käsikirjastoa melko tasapuolisesti ($\chi^2=14,7$; $p=.002$ Liite 2a).

TAULUKKO 1. Vastaajien ikäluokat sukupuolen mukaan (n=196)

ikäluokka	sukupuoli		Yhteensä (n=196)
	nainen (n=107)	mies (n=89)	
alle 30 -vuotiaat	35 %	15 %	26 %
30 - 44 -vuotiaat	22 %	26 %	24 %
45 - 60 -vuotiaat	24 %	21 %	23 %
yli 60 - vuotiaat	19 %	38 %	28 %
Yhteensä	100 %	100 %	100 %

6.1.2 Vastaajien status ja koulutustausta

Vastaajista noin kolmannes oli eläkeläisiä (taulukko 2). Vähän alle kolmannes vastaajista oli töissä ja 26 % oli opiskelijoita. Työttömiä vastaajista on 9 % ja muuksi statukseksi ilmoittaa vastaajista 4 %. Tuloksissa täytyy myös ottaa huomioon se, että osa vastaajista saattoi ilmoittaa kaksikin statusta samaan aikaan esimerkiksi opiskelija ja työssä. Vastauksissa otettiin kuitenkin huomioon vain yksi vaihtoehto. Kohtaan muu vastaajat vastasivat esimerkiksi tutkija.

TAULUKKO 2. Asiakkaiden status (n=201)

status	% vastaajista
töissä	29 %
työtön	9 %
opiskelija/koululainen	26 %
eläkeläinen	31 %
muu	4 %
Yhteensä	100 %

Vastaajista lähes puolet ilmoitti koulutustaustakseen yliopiston tai korkeakoulun (taulukko 3). Lukion käyneitä vastaajista on 16 % ja ammattikorkeakoulun käyneitä 11 %. Vastaajista 9 % ilmoitti koulutustaustakseen muun. Tähän ryhmään vastaajat pääasiassa ilmoittivat koulutustaustansa olevan opistotasoinen. Vastaajista 15 % ilmoitti koulutustaustakseen kansakoulun ja/tai keskikoulun tai peruskoulun tai ammattikoulun. Vastaajilla on siis varsin korkea koulutustausta. Vastauksissa otettiin huomioon vain yksi koulutusvaihtoehto, korkein tai oletettavasti viimeisin koulutustaustavaihtoehto.

TAULUKKO 3. Asiakkaiden koulutustausta (n=201)

koulutustausta	%vastaajista
kansakoulu ja/tai keskikoulu, peruskoulu, ammattikoulu	15 %
lukio	16 %
ammattikorkeakoulu	11 %
yliopisto tai korkeakoulu	49 %
muu	9 %
Yhteensä	100 %

Statusmuuttujan luokkia yhdisteltiin siten, että syntyi kolme suurempaa luokkaa: töissä, ei töissä (työttömät ja opiskelijat) ja eläkkeellä tai muu (eläkkeellä olevat ja muu status). Samoin yhdisteltiin koulutustaustan luokkia siten, että niistä tehtiin kaksi luokkaa: vähän koulutusta (kansakoulu ja/tai keskikoulu, peruskoulu, ammattikoulu ja muu koulutus, joka oli lähinnä opistotasoista) ja paljon koulutusta (lukio, ammattikorkeakoulu, yliopisto tai korkeakoulu). Näin saatiin aikaiseksi mielekkäämpiä muuttujia ristiintaulukointia varten.

Ristiintaulukointien avulla voitiin saada selville, että kaikissa ikäluokissa suurin osa käsikirjaston käyttäjistä oli paljon kouluttautuneita. Alle 30-vuotiaista käyttäjistä suurin osa oli ei-työssä olevia ja 30–60-vuotiaista käyttäjistä vajaa puolet kävi töissä. Yli-60-vuotiaista vastaajista melkein kaikki olivat luonnollisesti eläkeläisiä. Eläkeläisistä puolestaan noin 60 % oli miehiä. Työssäkäyvät tai ei-työssä olevat naiset taas käyttivät tiheämmin käsikirjastoa kuin miehet.

6.1.3 Vastaajien hakema tieto ja tiedonhaun tarkoitus

Vastaajia pyydettiin merkitsemään lomakkeeseen aihepiirit, joihin heidän etsimänsä tieto liittyi. Aihepiirit oli muodostettu Yleisten kirjastojen luokitusjärjestelmän (YKL) pohjalta. Vastaukset koodattiin YKL:n mukaisiin kymmeneen pääluokkaan. Jos vastaaja valitsi samaan pääluokkaan kuuluvia aihepiirejä useampia kuin yhden, koodattiin kyseinen pääluokka valituksi. Näin toimimalla valittujen vastausten määrä väheni, mutta aineiston käsittely yksinkertaistui. Muuhun aihepiiriin saadut vastaukset koodattiin sisällön mukaan pääluokkiin, lähinnä vastaukset tähän kohtaan liittyivät sukututkimukseen, joten vastaukset tulkittiin kuuluvaksi historian pääluokkaan.

Eniten tietoa haettiin historian pääluokkaan kuuluvista aihepiireistä, neljännes kaikista vastauksista (taulukko 4). Noin viidennes vastauksista oli Yhteiskuntaan liittyviä aiheita. Kolmanneksi eniten (17 % vastauksista) haettiin tietoa luokkaan viisi kuuluvista aiheista eli luonnontieteistä, lääketieteestä ja matematiikasta. Neljänneksi eniten (11 % vastauksista) haettiin kirjallisuustieteeseen ja kielitieteeseen eli luokkaan kahdeksan liittyviä aiheita. Toisin sanoen käsikirjaston asiakkaat hakivat eniten tietoa Historiaan, Yhteiskuntaan, Luonnontieteisiin/Matematiikkaan/Lääketieteeseen ja Kirjallisuuteen (tässä järjestyksessä) liittyvistä aiheista.

TAULUKKO 4. Pääluokista haettu tieto (n=249)

Pääluokka	%vastauksista
0 Kirja-ala. Kirjastotoimi. Yleinen kulttuuripolitiikka. Joukkotiedotus	2 %
1 Filosofia. Psykologia. Rajatieto	5 %
2 Uskonto	2 %
3 Yhteiskunta	19 %
4 Maantiede. Matkat. Kansatiede	4 %
5 Luonnontieteet. Matematiikka. Lääketiede	17 %
6 Tekniikka. Teollisuus. Käsityö. Maa- ja metsätalous. Kotitalous. Liiketalous. Liikenne	9 %
7 Taiteet. Liikunta	6 %
8 Kirjallisuustiede. Kielitiede	11 %
9 Historia. Historiantutkimus. Kulttuurihistoria	25 %
Yhteensä	100 %

Kyselylomakkeessa tiedusteltiin asiakkailta myös tarkemmin sitä, mitä tietoa he olivat hakemassa. Vastaajia pyydettiin kirjoittamaan lomakkeeseen varatuille viivoille se, mitä tietoa he olivat hakemassa. Kaikista vastaajista (201) tähän kysymykseen vastasi 197 vastaajaa ja 4 vastaajaa jätti vastaamatta. Näiden tiedontarpeiden tarkempaan analysointiin palataan kappaleessa 6.2.

Taulukossa 5 on esitetty tiedonhaun tarkoitusta koskevien vastausten osuudet. Vastauksista vähän yli neljäsosa liittyi opiskeluun ja neljäsosa harrastuksiin. Vastauksista 13 % liittyi puolestaan työhön. Muihin tarkoituksiin kertyi 17 % vastauksista. Tähän kohtaan vastaajat kirjoittivat selitykseksi muun muassa mielenkiintoon, (suku)tutkimukseen.

TAULUKKO 5. Tiedonhaun tarkoitus (n=226)

Tarkoitus	%vastauksista
työhön	13 %
opiskeluun	27 %
omien tai perheen muiden kuin työasioiden hoitamiseen	8 %
harrastuksiin	25 %
muuhun vapaa-ajan virkistämiseen kuin harrastuksiin	4 %
maailman tapahtumien seuraamiseen	4 %
muuhun	17 %
Yhteensä	100 %

6.1.4 Tiedon löytyminen

Vastaajista 73 % ilmoitti löytäneensä hakemansa tiedon, kun taas 23 % puolestaan ilmoitti löytäneensä tiedon vain osin (taulukko 6). Vain 4 % vastaajista ilmoitti, että ei ollut löytänyt mitään. Kolme neljäsosaa vastaajista siis löysi tiedon ja neljäsosa vain osin.

TAULUKKO 6. Tiedon löytyminen (n=201)

Tiedon löytyminen	%vastaajista
löysin	73 %
löysin vain osin	23 %
en löytänyt mitään	4 %
Yhteensä	100 %

Etsityn tiedon löytyminen pääluokista

Vastaajat löysivät pääsääntöisesti täysin etsimänsä tiedon eri pääluokista (taulukko 7). Pääluokissa 4 ja 5 tieto löytyi kuitenkin useasti vain osin, kummassakin kuitenkin alle 40 % vastauksista. Kaikkein selvimmin jakautui kuitenkin pääluokan 6 saamat vastaukset. Tästä luokasta tieto löytyi täysin noin puolessa vastauksista ja vain osin vähän alle puolessa vastauksista.

TAULUKKO 7. Etsityn tiedon löytyminen pääluokan mukaan (n=241)

Pääluokka	Löysitkö hakemasi tiedon?		Yhteensä
	löysin	löysin vain osin	
0 Kirja-ala. Kirjastotoimi. Yleinen kulttuuripolitiikka. Joukkotiedotus (n=4)	100 %	0 %	100 %
1 Filosofia. Psykologia. Rajatieto (n=12)	83 %	17 %	100 %
2 Uskonto (n=5)	80 %	20 %	100 %
3 Yhteiskunta (n=45)	82 %	18 %	100 %
4 Maantiede. Matkat. Kansatiede (n=11)	64 %	36 %	100 %
5 Luonnontieteet. Matematiikka. Lääketiede (n=41)	66 %	34 %	100 %
6 Tekniikka. Teollisuus. Käsityö. Maa- ja metsätalous. Kotitalous. Liiketalous. Liikenne (n=22)	55 %	45 %	100 %
7 Taiteet. Liikunta (n=16)	81 %	19 %	100 %
8 Kirjallisuustiede. Kielitiede (n=26)	88 %	12 %	100 %
9 Historia. Historiantutkimus. Kulttuurihistoria (n=59)	78 %	22 %	100 %
Yhteensä kaikista vastauksista (n=241)	76 %	24 %	100 %

Tiedon löytyminen lähteistä

Vastaajia pyydettiin kyselyssä ilmoittamaan lähde, josta he olivat löytäneet etsimänsä tiedon. Noin 90 % vastaajista ilmoitti löytäneensä tiedon käsikirjaston painetusta aineistosta. Kaikista lähdetyypeistä (painettu, elektroninen ja muu) tieto on löytynyt täysin noin kolmessa neljäsosassa vastauksista (taulukko 8). Eri lähdetyypeistä tieto on siis löytynyt huomattavasti useammin täysin kuin vain osin. Elektroniseksi aineistoksi vastaajat mainitsivat mm. Internet ja tietokannat (Arto, Kirjaston oma tietokanta). Muuksi lähteeksi vastaajat ilmoittivat mm. mikrofilmit, lainausosaston materiaali. Muutama maininta tuli myös Pirkanmaa-kokoelmasta. Tämä voi johtua siitä, että ihmiset saattavat mieltää Pirkanmaa-kokoelman osaksi käsikirjaston kokoelmaa.

TAULUKKO 8. Tiedon löytyminen lähdetyyppin mukaan (n=200)

Lähde	Löysitkö hakemasi tiedon?		Yhteensä
	löysin	löysin vain osin	
käsikirjaston painetusta aineistosta (n=181)	75 %	25 %	100 %
elektronisesta aineistosta (n=8)	75 %	25 %	100 %
muualta (n=11)	73 %	27 %	100 %
Yhteensä kaikista vastauksista (n=200)	75 %	25 %	100 %

Tiedon löytyminen aineistotyypeistä

Vastaajia pyydettiin myös merkitsemään lomakkeeseen aineistotyyppi, josta he mahdollisesti olivat tietonsa löytäneet. Käytetyimmäksi aineistotyyppiksi osoittautuivat hakuteokset (32 % vastauksista) (taulukko 9). Toiseksi eniten käytettiin muuta aineistotyyppiä. Matrikkeleita käytettiin kolmanneksi eniten (14 % vastauksista). Sanakirjat ja tietosanakirjat olivat neljänneksi eniten käytettyjä.

Muu aineistotyyppi osoittautui ongelmalliseksi kyselylomakkeessa. Vastaajat eivät aina tieneet, miten määritellä aineistotyyppi, joten he merkitsivät käyttämänsä teoksen usein juuri muuksi aineistotyyppiksi. Selityksiksi tähän kohtaan saattoikin tulla yleispäteviä vastauksia, kuten muun muassa tietokirja, teos tai teoksen tarkka nimi kirjoitettuna. Aineistotyyppien kohdalla täytyy ottaa myös huomioon se, että ihmisillä on eri käsityksiä siitä, mitä esimerkiksi hakuteos tarkoittaa. Hakuteos voidaan ymmärtää laajasti tai suppeasti.

TAULUKKO 9. Käytetyt aineistotyyppit (n=223)

Aineistotyyppi	%vastauksista
matrikkelit	14 %
tilastot	4 %
sanakirjat	10 %
tietosanakirjat	12 %
hakuteokset	32 %
kartat	4 %
puhelinluettelot*	0 %
lakikirjat	4 %
muu	21 %
Yhteensä	100 %

*aineistotyyppi sai vain yhden vastauksen

Taulukossa 10 on esitetty tiedon löytyminen eri aineistotyypeistä. Suurimmasta osasta eri aineistotyypeistä tieto on löytynyt useimmiten täysin. Tilastoista ja puhelinluetteloista tieto on löytynyt täysin. Poikkeuksena voidaan pitää tiedon löytymistä tietosanakirjoista, joista tieto on löytynyt 62 % vastauksista täysin sekä vain osin noin 40 % vastauksista. Tietosanakirjoista siis tieto ei ole löytynyt niin hyvin kuin muista aineistotyypeistä.

TAULUKKO 10. Tiedon löytyminen aineistotyyppin mukaan (n=223)

Aineistotyyppi	Löysitkö hakemasi tiedon?		Yhteensä
	löysin	löysin vain osin	
matrikkelit (n=31)	77 %	23 %	100 %
tilastot (n=8)	100 %	0 %	100 %
sanakirjat (n=23)	87 %	13 %	100 %
tietosanakirjat (n=26)	62 %	38 %	100 %
hakuteokset (n=71)	70 %	30 %	100 %
kartat (n=8)	75 %	25 %	100 %
puhelinluettelot (n=1)	100 %	0 %	100 %
lakikirjat (n=9)	89 %	11 %	100 %
muu (n=46)	80 %	20 %	100 %
Yhteensä kaikista vastauksista (n=223)	76 %	24 %	100 %

Muun kiinnostavan tiedon löytyminen

Vastaajia pyydettiin myös ilmoittamaan, löysivätkö he muuta kiinnostavaa tietoa hakiessaan mainitsemaansa tietoa. 187 vastanneesta noin 38 % ilmoitti löytäneensä muutakin tietoa. Löytäneistä noin 70 kirjoitti myös selvennyksen siitä, mitä muuta tietoa he olivat löytäneet etsimänsä tiedon lisäksi. Noin 60 % oli löytänyt etsimästään aiheesta jotakin siihen liittyvää muuta tietoa. Noin 40 % vastaajista puolestaan löysi lisäksi tietoa jostakin muusta aiheesta kuin varsinaisesti etsimästään aiheesta.

6.1.5 Yhteenveto käsikirjaston lomaketutkimuksen tuloksista

Kyselytutkimukseen vastasi tasapuolisesti sekä naiset että miehet. Ikäryhmistä käsikirjastoa käytti runsaimmin 20-35-vuotiaat ja 55-70-vuotiaat. Yleisesti ottaen käsikirjaston käyttäjät olivat kuitenkin vanhempia ihmisiä, sillä käyttäjien keski-ikä oli 46 vuotta. Alle 30-vuotiaista käyttäjistä naiset käyttivät käsikirjastoa tiheämmin kuin miehet ja yli 60-vuotiaista käyttäjistä miehet käyttivät useammin käsikirjastoa.

Korkea koulutustausta on myös ominaista käsikirjaston käyttäjille, sillä lähes puolet kyselyyn vastanneista ilmoitti koulutustaustakseen yliopiston tai korkeakoulun. Vastaajista noin kolmannes ilmoitti olevansa tällä hetkellä eläkeläinen. Vähän alle kolmannes vastaajista ilmoitti olevansa töissä ja noin 26 % vastaajista puolestaan ilmoitti olevansa opiskelija. Eläkeläisistä käsikirjastoa käyttävät enemmän miehet, kun taas työssä käyvistä ja ei-työssä käyvistä käyttäjistä käsikirjastoa käyttävät tiheämmin naiset. Keski-ikäinen käsikirjastossa voisi olla 46-vuotias nainen tai mies, joka on töissä ja jolla on paljon koulutusta.

Käsikirjastosta haettiin tietoa pääasiassa opiskelu- ja harrastustarkoituksiin, mutta myös jonkin verran työhön tai muuhun tarkoitukseen (sukututkimus). Eniten käsikirjastosta haettiin tietoa Historiaan (luokka 9), Yhteiskuntaan (luokka3), Luonnontieteisiin/Matematiikkaan/Lääketieteeseen (luokka5) ja Kirjallisuuteen (luokka 8) (tässä järjestyksessä) liittyvistä aiheista.

Tutkimuksesta selvisi, että kyselyyn vastanneista käsikirjaston asiakkaista keskimäärin 73 % löysi etsimänsä tiedon täysin ja noin neljännes löysi tiedon vain osin käsikirjastosta. Etsitty tieto löytyi pääasiassa täysin eri pääluokista. Poikkeuksellisesti kuitenkin luokasta 6 (Tekniikka, Teollisuus jne.) tieto löytyi täysin vain noin puolella vastaajista. Tieto löytyi eri lähteistä ja eri aineistotyypeistä useammin täysin kuin vain osin. Poikkeuksena olivat kuitenkin tietosanakirjat, joista tieto ei löytynyt niin hyvin kuin muista aineistotyypeistä. Aineistotyypin määrittely osoittautui haastavaksi ja moniselitteiseksi tehtäväksi. Monet vastaajat ilmoittivat aineistotyyppiä muu ja selitykseksi kohtaan esimerkiksi tietokirja. Vähän alle 40 % kyselyyn vastanneista ilmoitti löytäneensä myös muutakin tietoa käsikirjastosta. Tämä muu tieto liittyi useammin vastaajien etsimään tietoon kuin johonkin toiseen aiheeseen. Voidaan siis päätellä, että suurin osa käsikirjaston asiakkaista ei hae tai kohtaa muuta tietoa kuin juuri sillä hetkellä etsimäänsä tietoa.

6.2 Tiedontarpeiden analyysin tulokset

Tiedontarpeiden analyysi toteutettiin tässä tutkimuksessa kahdella tavalla. Ensinnäkin tutkittiin asiakkaiden taustamuuttujien vaikutusta heidän valitsemiinsa aihepiireihin (kuvastavat tiedontarpeita). Vastaukset koodattiin YKL:n mukaisesti kymmeneen pääluokkaan. Toiseksi tutkittiin sisällönanalyysin avulla sitä, millaisia asiakkaiden tiedontarpeet ovat.

6.2.1 Taustatekijöiden vaikutus pääluokkien aihepiirien valintaan

Tarkastelin sitä, miten vastaajien eri taustatekijät (sukupuoli, ikä, status ja koulutustausta) vaikuttivat pääluokkien aihepiirien valintaan. Pääluokkien aihepiirit kuvastavat siten mahdollisia tiedontarpeita. Selittävinä muuttujina toimivat taustamuuttujat ja selitettävänä muuttujina kymmenen pääluokan aihepiirit (10 muuttujaa). Muuttujien välistä tilastollista riippuvuutta tutkittiin ristiintaulukoinnin avulla. Apuna käytettiin khiin-neliö testin tuloksia ja merkitsevyytensä raja oli 0,05. Esitän tässä kappaleessa ne tulokset, joissa testin edellytykset täyttyvät ja merkitsevyytensä

raja on pienempi kuin 0,05. Osassa tuloksista testin edellytykset eivät täyttyneet, mutta niissä merkitsevyystaso oli pienempi kuin 0,05. Nämä tulokset on esitetty myös tässä, mutta niitä ei voi yleistää koskemaan koko kohdejoukkoa. Ne pätevät vain tämän tutkimuksen sisällä.

Sukupuolen vaikutus pääluokkien aihepiirien valintaan

Sukupuolen vaikutusta pääluokkien aihepiirin valintaan tutkittiin ristiintaulukointien avulla. Taulukko 11 osoittaa, että miehistä (32 %) suurempi osa kuin naisista (16 %) on kiinnostuneempi Yhteiskuntaan liittyvistä asioista. ($\chi^2=6,682$; $p=.01$ Liite 2b) Taulukko 12 osoittaa myös, että miehistä (17 %) suurempi osa kuin naisista (7 %) on kiinnostuneempi luokkaan 6 eli Tekniikkaan, teollisuuteen jne. liittyvistä asioista. ($\chi^2=4,169$; $p=.041$ Liite 2c) Taulukko 13 osoittaa, että naisista (18 %) suurempi osuus kuin miehistä (8 %) on kiinnostuneempi Kirjallisuustieteeseen ja kielitieteeseen liittyvistä asioista. ($\chi^2=4,712$; $p=.03$ Liite 2d) Tulosten perusteella voidaan todeta, että käsikirjastoa käyttävät miehet ovat kiinnostuneempia Yhteiskuntaan ja Tekniikkaan, teollisuuteen jne. liittyvistä aiheista kuin naiset. Käsikirjastoa käyttävät naiset ovat puolestaan miehiä kiinnostuneempia Kirjallisuustieteeseen ja kielitieteeseen liittyvistä aiheista.

TAULUKKO 11. Sukupuolen vaikutus Yhteiskunta-pääluokan aihepiirien valintaan (n=201)

	sukupuoli		Yhteensä (n=201)
	nainen (n=110)	mies (n=91)	
3 Yhteiskunta	84 %	68 %	77 %
ei	16 %	32 %	23 %
kyllä	100 %	100 %	100 %
Yhteensä			

TAULUKKO 12. Sukupuolen vaikutus Tekniikka, teollisuus jne.-pääluokan aihepiirien valintaan (n=201)

	sukupuoli		Yhteensä (n=201)
	nainen (n=110)	mies (n=91)	
6 Tekniikka. Teollisuus. Käsityö. Maa- ja metsätalous. Kotitalous. Liiketalous. Liikenne	93 %	84 %	89 %
ei	7 %	17 %	11 %
kyllä	100 %	100 %	100 %
Yhteensä			

TAULUKKO 13. Sukupuolen vaikutus Kirjallisuustiede, kielitiede-pääluokan aihepiirien valintaan (n=201)

	sukupuoli		Yhteensä (n=201)
	nainen (n=110)	mies (n=91)	
8 Kirjallisuustiede. Kielitiede	82 %	92 %	87 %
ei	18 %	8 %	13 %
kyllä	100 %	100 %	100 %
Yhteensä			

Iän vaikutus pääluokkien aihepiirien valintaan

Vastaajien iän vaikutusta pääluokkien aihepiirien valintaan tutkittiin ristiintaulukointien avulla. Taulukko 14 osoittaa, että lähes puolet 45-60-vuotiaista (44 %) ja yli 60-vuotiaista (43 %) vastaajista oli kiinnostunut Historiaan liittyvistä aiheista. Nuoremmat vastaajat eivät olleet yhtä paljon kiinnostuneita samasta aihepiiristä. ($\chi^2=17,245$; $p=.001$ Liite 2e) Tuloksista voidaan siis päätellä, että vanhemmat käsikirjaston käyttäjät ovat kiinnostuneita historiasta. Tämä voi johtua siitä, että sukututkimusta harrastaa juuri käsikirjaston vanhemmat asiakkaat.

TAULUKKO 14. Iän vaikutus Historia-pääluokan aihepiirien valintaan (n=196)

9 Historia. Historiantutkimus. Kulttuurihistoria	ikäluokat				Yhteensä (n=196)
	alle 30 - vuotiaat (n=50)	30 – 44 - vuotiaat (n=47)	45 - 60 - vuotiaat (n=45)	yli 60 - vuotiaat (n=54)	
ei	86 %	81 %	56 %	57 %	70 %
kyllä	14 %	19 %	44 %	43 %	30 %
Yhteensä	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %

Statuksen vaikutus pääluokkien aihepiirien valintaan

Vastaajien statuksen vaikutusta pääluokkien aihepiirien valintaan tutkittiin myös ristiintaulukointien avulla. Taulukko 15 osoittaa, että työssä käyvät (24 %) vastaajat ovat kiinnostuneempia kuin muut Tekniikan, teollisuuden jne.- pääluokkaan liittyvistä aiheista. ($\chi^2=13,044$; $p=.001$ Liite 2f)

Taulukko 16 osoittaa puolestaan, että eläkkeellä (51 %) olevat vastaajat ovat muita kiinnostuneempia Historiaan liittyvistä asioista. ($\chi^2=20,318$; $p=.000$ Liite 2g) Edellä on esitetty, että sukupuoli ja ikä vaikuttivat myös näihin kahteen pääluokkaan. Tuloksista voi päätellä, että käsikirjastoa käyttävät miehet ja työssä käyvät asiakkaat ovat muita enemmän kiinnostuneempia Tekniikan, teollisuuden jne.-pääluokkaan liittyvistä aiheista. Voidaan myös päätellä, että Historian- pääluokkaan liittyvät aiheet kiinnostavat eniten vanhempia käsikirjaston asiakkaita, varsinkin eläkkeellä olevia.

TAULUKKO 15. Statuksen vaikutus Tekniikka, teollisuus jne. – pääluokan aihepiirien valintaan (n=201)

6 Tekniikka. Teollisuus. Käsityö. Maa- ja metsätalous. Kotitalous. Liiketalous. Liikenne	status			Yhteensä (n=201)
	töissä (n=58)	ei töissä (n=72)	eläkkeellä tai muu (n=71)	
ei	76 %	94 %	93 %	89 %
kyllä	24 %	6 %	7 %	11 %
Yhteensä	100 %	100 %	100 %	100 %

TAULUKKO 16. Statuksen vaikutus Historia- pääluokan aihepiirien valintaan (n=201)

	status			Yhteensä (n=201)
	töissä (n=58)	ei töissä (n=72)	eläkkeellä tai muu (n=71)	
9 Historia. Historiantutkimus. Kulttuurihistoria				
ei	79 %	81 %	49 %	69 %
kyllä	21 %	19 %	51 %	31 %
Yhteensä	100 %	100 %	100 %	100 %

Koulutustaustan vaikutus pääluokkien aihepiirien valintaan

Vastaajien koulutustaustan vaikutusta pääluokkien aihepiirien valintaan tutkittiin myös ristiintaulukointien avulla. Taulukko 17 osoittaa, että Filosofia, psykologia, rajatieto- pääluokkaan liittyvistä aiheista kiinnostuneet vastaajat olivat kaikki (8 %) paljon kouluttautuneita. ($\chi^2=4,114$; $p=.043$ Liite 2h) Taulukko 18 osoittaa, että Uskonto-pääluokkaan liittyvistä aiheista kiinnostuneet vastaajat olivat melkein kaikki vähän kouluttautuneita. ($\chi^2=8,605$; $p=.003$ Liite 2i) Khiin neliötestin edellytykset eivät kuitenkaan täyty näiden muuttujien välisessä tarkastelussa, joten tuloksia ei voi yleistää koskemaan koko kohdejoukkoa. Tulokset pätevät kuitenkin tutkimukseen vastanneiden kesken.

TAULUKKO 17. Koulutustaustan vaikutus Filosofia, psykologia, rajatieto- pääluokan aihepiirien valintaan (n=201)

	koulutustausta		Yhteensä (n=201)
	vähän koulutusta (n=49)	paljon koulutusta (n=152)	
1 Filosofia. Psykologia. Rajatieto			
ei	100 %	92 %	94 %
kyllä	0 %	8 %	6 %
Yhteensä	100 %	100 %	100 %

TAULUKKO 18. Koulutustaustan vaikutus Uskonto-pääluokan aihepiirien valintaan (n=201)

	koulutustausta		Yhteensä (n=201)
	vähän koulutusta (n=49)	paljon koulutusta (n=152)	
2 Uskonto			
ei	92 %	99 %	98 %
kyllä	8 %	1 %	3 %
Yhteensä	100 %	100 %	100 %

Yhteenveto taustatekijöiden vaikutuksesta käsikirjaston käyttäjien tiedontarpeisiin

Tutkimuksessa havaittiin, että eri taustamuuttujien ja pääluokkien aihepiirien valintojen välillä esiintyi tilastollista riippuvuutta. Tutkimustulosten mukaan käsikirjaston asiakkaiden taustatekijät vaikuttavat asiakkaiden tiedontarpeisiin seuraavanlaisesti:

- Kirjallisuustiede, kielitiede kiinnosti enemmän naisia kuin miehiä.
- Yhteiskuntaan liittyvät asiat kiinnostivat enemmän miehiä kuin naisia.
- Tekniikka, teollisuus jne. kiinnosti enemmän miehiä kuin naisia ja työssä käyvät käsikirjaston asiakkaat olivat muita kiinnostuneempia tästä aihepiiristä.
- Historia kiinnosti vanhempia käsikirjaston käyttäjiä, varsinkin eläkeläisiä. Nämä käsikirjaston käyttäjät harrastavat luultavimmin juuri sukututkimusta.

Koulutustausta vaikutti myös vastaajien tiedontarpeisiin. Nämä tulokset pätevät kuitenkin vain tämän tutkimuksen sisällä, eikä niitä ei voi yleistää koskemaan koko kohdejoukkoa. Koulutustausta vaikutti vastaajien tiedontarpeisiin seuraavanlaisesti:

- Filosofia, psykologia, rajatieto kiinnosti ennemminkin paljon kouluttautuneita vastaajia kuin vähän kouluttautuneita
- Uskonto kiinnosti vähän kouluttautuneita vastaajia enemmän kuin paljon kouluttautuneita

6.2.2 Tiedontarpeiden sisällönanalyysi

Tutkin tiedontarpeita sisällönanalyysin avulla vielä tarkemmin lomakkeista saatujen kirjallisten vastausten pohjalta. Lomakkeessa oli pyydetty vastaajia kirjoittamaan, mitä tietoa he olivat käsikirjastosta hakeneet. Ennen varsinaista sisällönanalyysiä määrittelen vielä sen, mitä tutkimuksessani tarkoitin tiedontarpeilla ja miten jäsensin nämä tiedontarpeet analyysiä varten.

Savolainen jakaa tiedontarpeet joko praktisiin tai orientoiviin tiedontarpeisiin. Orientoivat tiedontarpeet viittaavat hänen mukaansa pyrkimykseen pysyä ajan tasalla ja seurata toimintaympäristön muutoksia. Orientoivassa tiedonhankinnassa tietoa hankitaan yleisen mielenkiinnon vuoksi. Television uutislähetysten katsominen on esimerkki orientoivasta tiedonhankinnasta. Praktinen tiedontarve viittaa Savolaisen mukaan taas vaatimuksiin, jotka liittyvät jonkin ongelman ratkaisemiseen tai tehtävän menestykselliseen hoitamiseen. Praktinen tiedonhankinta voi myös olla pitkäkestoista tiedonhankintaa. Aineistonkeruu väitöskirjatyötä varten on esimerkki praktisestä tiedonhankinnasta. (Savolainen 1999, 78 ja 81.) Orientoiva tiedontarve ja praktinen tiedontarve määritellään siis tässä tutkimuksessa edellä esitettyjen Savolaisen määritelmien mukaisesti.

Tässä tutkimuksessa praktiset tiedontarpeet jaetaan vielä kahteen erilaiseen tarpeeseen. Ensinnäkin on sellaisia praktisia tiedontarpeita, jotka liittyvät tietyn ongelman ratkaisemiseen tai tehtävän menestykselliseen hoitamiseen. Toiseksi on sellaisia praktisia tiedontarpeita, jotka liittyvät johonkin pidemmän aikavälin intressiin. Pidemmän aikavälin intressiin liittyvät praktiset tiedontarpeet eroavat orientoivista tiedontarpeista siinä, että ne ovat ongelmakeskeisiä tiedontarpeita. Ne saattavat liittyä ihmisen johonkin pitkään työprojektiin (esimerkiksi väitöskirjatyöhön) tai johonkin omaan henkilökohtaiseen projektiin.

Tiedontarpeet nähdään siis tässä tutkimuksessa kuuluvan joko orientoiviin tiedontarpeisiin tai praktisiin tiedontarpeisiin. Praktiset tiedontarpeet jaotellaan edelleen tiedontarpeisiin, jotka liittyvät tietyn ongelman ratkaisemiseen/tehtävän menestykselliseen hoitamiseen ja tarpeisiin, jotka liittyvät pidemmän aikavälin intressiin. Tämä tiedontarvejaottelu toimii pohjana sisällönanalyysissäni.

Vastaajista 197 kirjoitti tiedontarpeestaan lomakkeeseen. Vastauksista seitsemän oli sellaisia, joiden luonnetta ei voitu määrittellä. Nämä vastaukset jätettiin sisällönanalyysistä pois. Tiedontarpeista vain viisi voitiin luokitella kuuluvaksi orientoiviin tiedontarpeisiin. Näissä vastauksissa vastaajat

ilmoittivat tiedontarpeensa liittyvän yleiseen mielenkiintoon asioista. Suurin osa vastauksista (185 vastausta) liittyi praktisiin tiedontarpeisiin. Noin 80 % näistä vastauksista liittyi jonkin tietyn ongelman ratkaisemiseen tai tehtävän menestykselliseen hoitamiseen. Loput praktisista tiedontarpeista liittyivät johonkin pidemmän aikavälin intressiin. Seuraavaksi erittelen esimerkkien avulla näitä praktisiin tiedontarpeisiin liittyviä vastauksia.

Asiakkaiden tiedontarpeet olivat siis pääosin luonteeltaan praktisia. Suurin osa näistä asiakkaiden praktisista tiedontarpeista liittyi jonkin tietyn ongelman ratkaisemiseen. Nämä lyhyen aikavälin intressin tiedontarpeet liittyivät muun muassa lakiasioihin (asuminen, työ), terveyteen, ihmisen kehoon, kieleen (sanojen suomennokset ja merkitykset), kirjallisuuteen ja historiaan.

”Asunto-osakeyhtiölain määräyksiä”
”Hain tietoa leivistä, niiden erilaisista lisääntymistavoista”
”Kilpirauhasen aiheuttamat ongelmat”
”Vuoden 1952 maailmanhistorian merkittävimmät tapahtumat”
”Suomenkielisen sanan merkitystä, nimiehdokas”
”Yleisesityksiä ruotsalaisista nykykirjailijoista (1900-eteenpäin)”

Tietyn ongelman ratkaisemiseen liittyvien tiedontarpeiden lisäksi 15 praktista tiedontarvetta liittyi jonkin tehtävän menestykselliseen hoitamiseen. Asiakkaat hakivat muun muassa kirjallisuutta tenttejä varten, suomennoksia sanoille ja tietoja kirjallisia töitä varten.

”Sisätautiopin tenttiin luettavaa”
”Tietoa geologisista muodostumisista, kivistä, ukkosesta, maailmankausista. Näitä suomennostyötä varten.”

Kaikista asiakkaiden praktisista tiedontarpeista 20 % liittyi johonkin pidemmän aikavälin intressiin. Nämä tiedontarpeet voitiin vielä jakaa asiakkaiden omiin pidemmän aikavälin intresseihin/tutkimuksiin ja sukututkimusintressiin. Asiakkaiden omiin pidemmän aikavälin intresseihin/tutkimuksiin liittyvät tiedontarpeet koskivat lähinnä tiedonhankintaa opinnäytetöitä varten. Yksi tiedontarve liittyi myös omaan pidemmän aikavälin intressiin/tutkimukseen. *”Sota-ajan karttatietoa. Olen tutkinut talvi- ja jatkosodan historiaa”*.

Suurin osa pidemmän aikavälin praktisista tiedontarpeista liittyi kuitenkin sukututkimuksen tekemiseen. Tiedontarpeet liittyivät muun muassa asiakkaiden sukulaisiin, sukujen historiaan, eri paikkakuntien asutuksen historiaan, talojen/tilojen omistussuhteisiin ja kirkonkirjojen tietoihin.

”Erään edesmenneen sukulaisen tietoja (1800-1900-lukujen vaihteesta)- mitä hänestä löytyy tuon ajan matrikkeleista”

”Rantasalmen-Soroisten alueen asutuksen sijainti 1600-luvun alussa; kiikarissa oman suvun asuinpaikat”

”Tampereen+Teiskon historiatietoja, niihin liittyen maataloustietoja/sukutilatietoja sukututkimusta varten ”

”Sortavalan kirkonkirjatietoja”

”Voudintilit 1608-1609”

Tiedontarpeiden sisällönanalyysin tuloksena voidaan siis sanoa, että asiakkaiden tiedontarpeet olivat lähinnä praktisista. Näistä tiedontarpeista suurin osa liittyy johonkin lyhyen aikavälin intressiin eli jonkin tietyn ongelman ratkaisemiseen tai tehtävän menestykselliseen hoitamiseen. Tiedontarpeet liittyivät muun muassa lakiasioihin, terveyteen, ihmisen kehoon, kieleen, kirjallisuuteen, historiaan ja tiedonhakuun tenttejä tai kirjallisia töitä varten. Viidennes praktisista tiedontarpeista liittyi kuitenkin johonkin pidemmän aikavälin intressiin. Suurin osa näistä tiedontarpeista koski sukututkimuksen tekemistä. Asiakkaat eivät siis käytä käsikirjastoa apunaan pelkästään yksittäisten ongelmien ratkaisemisessa, vaan käsikirjastoa käytetään apuna myös sukututkimustyössä.

6.3 Käsikirjastokokoelman käyttö

Tässä luvussa esitellään käsikirjaston painetun aineiston käyttötutkimuksen tulokset ja samalla pyritään vastaamaan neljänteen pääkysymykseen eli siihen, millaista aineistoa käsikirjaston asiakkaat käyttävät. Luku rakentuu seuraavasti. Ensin esitellään käsikirjasto aineiston lainauksesta saatuja tuloksia, jotka perustuvat luotuihin lainaustilastoihin. Tämän jälkeen esitellään tuloksia käsikirjaston aineiston käytöstä aineistotyypeittäin ja julkaisu vuosittain. Tuloksia luettaessa on otettava huomioon, että lainaustilastojen tulokset perustuvat kirjojen lainaukseen, karttojen lainaus on esitetty erikseen. Excel- taulukoihin kerätyissä aineistotyyppien ja julkaisu vuosien lainaustilastoissa kirjojen ja karttojen lainausta ei ole eroteltu. Tämän vuoksi siis kokonaislainausmäärät ovat eri suuruiset lainaustilastossa ja Excel- taulukoiden tilastoissa. Luvun lopussa käsitellän vielä käsikirjaston käyttöä lainatuimpien nimekkeiden valossa.

6.3.1 Kokonaiskäyttö

Kirjaston tilasto-ohjelmasta saatiin selville käsikirjaston aineiston käyttö kokonaisuudessaan, luokittain ja kielittäin. Lainaustilastosta saatujen tietojen perusteella voidaan karkeasti sanoa, että käsikirjasto-osaston niteiden käyttöprosentti on noin 40 % ja käsikirjaston varaston niteiden noin 1 %. Lainatapahtumien määrässä on mukana kaikki lainat, jolloin samaakin nidettä on voitu lainattu useampaan kertaan.

Tässä tutkimuksessa käsikirjaston ja sen varaston kokoelman käyttöä mitattiin suhteellisesti. Wilénin mukaan suhteellinen käyttö tarkoittaa sitä käyttömäärää, jonka jonkin tieteenalan käytön (% lainausotoksesta) pitäisi saada osakseen siinä suhteessa kuin ala on edustettuna (%) koko kokoelmasta. Tällä tavoin voidaan todeta luokitusjärjestelmän luokkiin perustuvat eri tieteenalat joko ali- tai ylikäytetyksi. Alikäytettyjä tieteenaloja käytetään siis vähemmän kuin niiden osuus kokoelmasta edellyttäisi. Ylikäytetyillä tieteenaloilla tilanne on päinvastoin. Wilén mainitsee myös toisen tavan mitata suhteellista käyttöä, Paul Metzlin esittämän ns. ”suhteellisen käytön tilaston”. Suhteellisen käytön tilasto saadaan selville siten, että tietyltä alalta lainattujen kirjojen määrä (% kaikkien alojen lainauksesta) jaetaan vastaavan alan edustusmäärällä (%) koko kokoelmasta. Suhteellisen käytön tilaston tunnusluku 1.00 kertoo, että alan lainausmäärä on sama kuin alan edustus. Tunnusluku 2.00 kertoo alan ylikäytöstä eli alan käyttö on kaksinkertaista verrattuna alan edustukseen. Tunnusluku 0.50 kertoo luokan alikäytöstä, alan käyttö on puolet alan edustuksesta. (Wilén 2007, 139)

Käsikirjasto-osaston aineiston käytöstä eri luokissa saatiin tilastotietoja (Liite 3 taulukko1). Näiden tilastojen pohjalta voitiin eri luokkien käyttöä tutkia suhteellisesti. Taulukosta 19 voidaan nähdä, että luokka 9 oli selvästi ylikäytetty. Tämän luokan käyttö oli selvästi suurempaa (25 % lainausotoksesta) kuin luokan edustus oli (12 % kokoelmasta). Suhteellisen käytön tunnusluku osoittaa, että luokan käyttö oli yli kaksinkertaista suhteessa luokan edustukseen. Myös luokan 5 käyttö oli suurempaa (14 %) kuin luokan edustus (9 %), joten luokka oli ylikäytetty. Luokka 8 oli ylikäytetty, mutta sen käyttö oli kuitenkin lähellä luokan edustusta suhteellisen käytön tunnusluvun mukaan. Luokat 1,2,3,4 ja 6 olivat alikäytettyjä. Alikäytettyjä luokkia olivat myös luokat 0 ja 7. Kummassakin luokassa käyttö jäi vain puoleen luokan edustuksesta. Tulosten perusteella voidaan sanoa että, käsikirjaston käyttäjät käyttävät suhteellisesti eniten luokkien 9, 5 ja 8 aineistoja.

TAULUKKO 19. Käsikirjasto-osaston luokkien suhteellinen käyttö (%)

Luokka	Luokan edustus (% kokoelmasta)	Luokan käyttö (% lainausotoksesta)	suhteellisen käytön tunnusluku
0 Kirja-ala. Kirjastotoimi. Yleinen kulttuuripolitiikka. Joukkotiedotus	14 %	7 %	0,45
1 Filosofia. Psykologia. Rajatieto	1 %	1 %	0,74
2 Uskonto	3 %	2 %	0,86
3 Yhteiskunta	17 %	15 %	0,88
4 Maantiede. Matkat. Kansatiede	4 %	3 %	0,67
5 Luonnontieteet. Matematiikka. Lääketiede	9 %	14 %	1,6
6 Tekniikka. Teollisuus. Käsityö. Maa- ja metsätalous. Kotitalous. Liiketalous. Liikenne	15 %	13 %	0,88
7 Taiteet. Liikunta	13 %	7 %	0,54
8 Kirjallisuustiede. Kielitiede	12 %	14 %	1,1
9 Historia. Historiantutkimus. Kulttuurihistoria	12 %	25 %	2,16
Yhteensä	100 %	100 %	

Käsikirjasto-osaston luokkien käytössä on syytä ottaa huomioon myös seuraavanlaiset asiat. Luokka 6 sisältää puhelinluetteloiden lainaustapahtumat, joten luokan todellinen käyttö jää pienemmäksi kuin edellä suhteellista käyttöä laskettaessa ilmeni. Luokka 5 puolestaan sisältää lääketieteen luokan, jonka käyttö tiedetään olevan suurta. Luokan 9 erityispiirteenä on se, että kyseinen luokka on täydennysluetteloitu kattavasti kirjaston tietokantaan. Näin ollen on mahdollista, että kattavat luettelointitiedot ovat parantaneet aineiston löydettävyyttä ja täten vaikuttaneet luokan käyttöön.

Käsikirjaston varaston aineiston käytöstä eri luokissa koottiin myös tilastotietoja (Liite 3 taulukko2). Näiden tilastojen perusteella voitiin tutkia käsikirjaston varaston luokkien käyttöä suhteellisesti. Taulukko 20 osoittaa, että luokan 9 käyttö (21 %) oli suurempaa kuin sen edustus (10 %). Luokka oli siis ylikäytetty. Suhteellisen käytön tunnusluku osoittaa, että luokan käyttö on yli kaksinkertaista suhteessa sen edustukseen. Luokan 3 käyttö (52 %) oli myös suurempaa kuin sen edustus (40 %), luokka oli siis ylikäytetty. Luokkien 1 ja 7 käyttö oli yhtä suurta kuin luokkien edustus edellyttää. Luokat 4 ja 2 olivat puolestaan alikäytettyjä. Loput luokista (0,5,6,8) olivat myös alikäytettyjä eli luokkien käyttö jää suhteellisen käytön tunnusluvun mukaan alle puoleen luokan edustuksesta. Tulosten perusteella voidaan sanoa, että käsikirjaston käyttäjät käyttävät suhteellisesti eniten varaston luokkia 9, 3, 1 ja 7.

TAULUKKO 20. Käsikirjaston varaston luokkien suhteellinen käyttö (%)

Luokka	Luokan edustus (% kokoelmasta)	Luokan käyttö (% lainausotoksesta)	suhteellisen käytön tunnusluku
0 Kirja-ala. Kirjastotoimi. Yleinen kulttuuripolitiikka. Joukkotiedotus	15 %	7 %	0,48
1 Filosofia. Psykologia. Rajatieto	1 %	1 %	1,03
2 Uskonto	6 %	4 %	0,67
3 Yhteiskunta	40 %	52 %	1,3
4 Maantiede. Matkat. Kansatiede	3 %	2 %	0,6
5 Luonnontieteet. Matematiikka. Lääketiede	7 %	3 %	0,39
6 Tekniikka. Teollisuus. Käsityö. Maa- ja metsätalous. Kotitalous. Liiketalous. Liikenne	10 %	5 %	0,49
7 Taiteet. Liikunta	3 %	3 %	1,04
8 Kirjallisuustiede. Kielitiede	6 %	3 %	0,45
9 Historia. Historiantutkimus. Kulttuurihistoria	10 %	21 %	2,18
Yhteensä	100 %	100 %	

Suurin osa käsikirjasto-osaston kartoista on luokassa 4 ja näihin karttoihin kohdistui myös eniten lainatapahtumia. Luokassa 4 on 1454 karttaa ja niihin kohdistui 177 lainatapahtumaa. Karttojen käyttö jäi siis alhaiseksi. Luokkien 6 ja 9 karttoihin kohdistui myös muutama lainatapahtuma. Luokassa 6 olevat kartat olivat lähinnä merikarttoja ja luokassa 9 olevat kartat puolestaan historiallisia karttoja. Käsikirjaston varaston karttoihin kohdistui vain muutama lainatapahtuma.

Käsikirjaston aineiston käyttöä tutkittiin myös kielen mukaan. Käsikirjasto-osaston suomenkielistä aineistoa käytettiin kaikkein eniten, noin 84 % lainatapahtumista (taulukko 21). Toiseksi eniten käytettiin englanninkielistä aineistoa (noin 7 %) ja kolmanneksi eniten ruotsinkielistä aineistoa (noin 5 %). Muun kielistä aineistoa käytettiin huomattavasti vähemmän. Käsikirjaston varaston aineistosta kaikkein eniten käytettiin suomenkielistä aineistoa, noin 88 % lainatapahtumista (taulukko 22). Toiseksi eniten ruotsinkielistä aineistoa (noin 7 %). Muun kielistä aineistoa käytettiin huomattavasti vähemmän.

TAULUKKO 21. Käsikirjasto-osaston aineiston lainaus kielittäin (n=4547)

kieli	% lainatapahtumista
suomi	84,4 %
englanti	7,4 %
ruotsi	4,7 %
viro	0,7 %
saksa	0,6 %
esperanto	0,2 %
ranska	0,2 %
venäjä	0,2 %
tanska	0,2 %
latina	0,1 %
italia	0,1 %
monikielinen	0,8 %
muut	0,5 %
yhteensä	100,0 %

TAULUKKO 22. Käsikirjaston varaston aineiston lainaus kielittäin (n=519)

kieli	% lainatapahtumista
suomi	88,2 %
ruotsi	7,1 %
englanti	1,3 %
saksa	1,0 %
venäjä	0,6 %
ranska	0,2 %
monikielinen	1,5 %
yhteensä	100,0 %

6.3.2 Käyttö aineistotyypeittäin ja julkaisu vuosittain

Tutkimuksen aikana lainattavasta aineistosta kerättiin tietoja aineiston aineistotyypeistä ja julkaisu vuosista kummastakin kokoelmasta (käsikirjasto-osasto ja varasto) erikseen. Lainausmäärät eri aineistotyypeissä ja julkaisu vuosissa on kerätty taulukoihin 23 ja 24. Näiden lainausmäärien pohjalta on esitetty seuraavia johtopäätöksiä kirjaston aineiston käytöstä aineistotyyppien ja julkaisu vuosien mukaan.

Käsikirjaston aineiston käyttöä tutkittiin aineistotyyppien mukaan (taulukko 23). Käytetyin aineistotyyppi käsikirjasto-osastolla oli hakuteos/hakemisto, 27 % lainatapahtumista. Muuta aineistotyyppiä (24 %) käytettiin toiseksi eniten. Kolmanneksi eniten, noin 13 % lainatapahtumista, käytettiin sekä matrikkeleita/henkilöhakemistoja että sanakirjoja/sanastoja. Käsikirjaston varaston aineistosta eniten käytettiin muuta aineistotyyppiä, 23 % lainatapahtumista. Toiseksi eniten tilastoja (22 %) ja kolmanneksi eniten matrikkeleita/henkilöhakemistoja (21 %). Myös kalentereita ja lakikirjoja käytettiin suhteessa melko paljon. Kalenterien ja tilastojen lainaustapahtumien suurta määrää selittää käsikirjaston varaston aineiston luonne, sillä suurin osa kalentereista ja tilastoista on juuri varastossa.

TAULUKKO 23. Käsikirjaston ja sen varaston aineiston lainaus aineistotyypeittäin

	käsikirjasto(n=4885)	varasto(n=351)
Aineistotyyppi	% lainatapahtumista	% lainatapahtumista
hakuteos/ hakemisto	27 %	5 %
kalenteri	< 0,5 %	15 %
kartta tai kartasto	5 %	1 %
luokka 33 (lakikirjat, mietinnöt yms.)+ valtiopäiväasiakirjat	7 %	11 %
matrikkeli/ henkilöhakemisto	13 %	21 %
puhelinluettelo	4 %	0*
sanakirja/ sanasto	13 %	1 %
tietosanakirja	3 %	3 %
tilasto	3 %	22 %
muut**	24 %	23 %
Yhteensä	100 %	100 %

*aineistotyyppiä ei ole varastossa

** Tähän aineistotyyppi kohtaan useimmiten merkittiin sellaista aineistoa, joka ei täyttänyt hakuteoksen tai muiden tyyppien kriteereitä. Näitä olivat mm. oppikirjat ja historiateokset, kuvateokset esim. valokuvakokoelmat, artikkelikokoelmat, elämäkerrat esim. taiteilijoilla joitakin elämäkertoja, matkaoppaat, sukututkimukseen liittyvät vuosikirjat.

Lisäksi käsikirjaston käyttöä tutkittiin julkaisuvuosien mukaan (taulukko 24). Yli puolet (noin 55 %) käsikirjasto-osaston aineistoon kohdistuneista lainatapahtumista kohdistui uudempaan aineistoon eli 2000-luvun aineistoon. 1990-luvulla julkaistua aineistoa (19 %) käytettiin myös suhteellisen paljon. Käyttö väheni sen mukaan, mitä vanhempaa aineisto oli. Käsikirjaston varaston aineiston käyttö poikkesi käsikirjasto-osaston käytöstä. Varaston käytetyimmät aineistot olivat vanhoja, vuosien 1900–1929 välillä julkaistuja. Yhteensä 29 % lainatapahtumista kohdistui näinä vuosina julkaistuihin aineistoihin. Varaston 1990-luvulla julkaistua aineistoa (14 %) käytettiin myös suhteellisen paljon.

TAULUKKO 24. Käsikirjaston ja sen varaston aineiston lainaus julkaisuvuosittain

	käsikirjasto(n=4885)	varasto(n=351)
Julkaisuvuosi	% lainatapahtumista	% lainatapahtumista
-1899	< 0,5 %	8 %
1900-1919	1 %	17 %
1920-1929	2 %	12 %
1930-1939	2 %	8 %
1940-1949	1 %	9 %
1950-1959	2 %	5 %
1960-1969	4 %	4 %
1970-1979	5 %	9 %
1980-1989	8 %	8 %
1990-1999	19 %	14 %
2000-2004	27 %	5 %
2005-	28 %	1 %
Yhteensä	100 %	100 %

6.3.3 Käyttö nimekkeittäin

Käsikirjaston aineiston käytöstä saatiin selville käytetyimpien nimekkeiden listoja. Keräsin yhteen taulukkoon käsikirjasto- osaston yksitoista käytetyintä nimekettä (Liite 4 Taulukko 1). Käytetyimpien nimekkeiden joukossa on luonnollisesti nimekkeitä, jotka kuuluvat käytetyimpiin luokkiin 5, 9 ja 8. Puhelinluettelo sai eniten lainaustapahtumia, koska monta puhelinluetteloa saattoi olla luetteloitu yhden nimekkeen alle. Voidaan todeta, että puhelinluetteloiden käyttö oli suurta kaiken kaikkiaan käsikirjastossa. Lainatuimpien nimekkeiden joukossa oli myös kolme englantisuomi sanakirjaa, joten ainakin englannin sanakirjojen käyttö (luokassa 8) oli suhteellisen suurta. Matrikkeliä esiintyy myös paljon, esimerkiksi Suomen lääkärit, Suomen lakimiehet (luokassa 9). Sukututkijat käyttävät ahkerasti käsikirjastoa, joten käyttö näkyy myös lainatuimmissa nimekkeissä, muun muassa Suomen sukututkimusseuran vuosikirja (luokassa 9), Suomen kirkonarkistojen mikrofilmiluettelo. Keski-ajan kirjan suuri lainausmäärä johtuu puolestaan siitä, että kyseinen teos oli esillä käsikirjaston tilastonäyttelyssä. Ristojan shakki kirjan suuri lainausmäärä voi puolestaan johtua pelkästään siitä, että käsikirjastossa on käynyt yksi innokas shakin harrastaja. Myös Lääkäriin käsikirjaa (luokassa 5) lainattiin suhteellisen paljon.

Käsikirjaston varaston käytetyimpien nimekkeiden (Liite 4 Taulukko 2) joukossa oli myös luonnollisesti nimekkeitä, jotka kuuluvat johonkin varaston käytetyimmistä luokista 9, 3, 1 ja 7. Käsikirjaston varastossa ylivoimaisesti kolme eniten lainatuinta nimekettä olivat Suomen kansakoulukalenteri (luokassa 3), Suomen virallinen tilasto (luokassa 3) ja Johan Vaarasan kirja Öfversigt af Finlands tillstånd i början af sjuttonde seklet (luokassa 9). Kansakoulukalenterin suuri lainausmäärä oli ymmärrettävää, sillä kalenterien suuri lainausmäärä tuli esiin jo edellä varaston aineistotyyppien lainauksen yhteydessä. Varaston tilastoja lainataan myös paljon, joten on ymmärrettävää, että myös Suomen virallista tilastoa lainataan paljon. Toisaalta käsikirjaston tilastonäyttely saattoi nostaa juuri tämän nimekkeen varaston tilastoista esille. Vaarasan kirjan korkea lainausmäärä voi puolestaan johtua siitä, että kyseistä kirjaa käytetään juuri sukututkimuksesta tai historiasta kiinnostuneiden piirissä.

Keräsin käsikirjasto- osaston ja käsikirjaston varaston lainatuimmat nimekkeet luokittain taulukkoon (Liite 4 Taulukko 3). Mukaan on otettu kolme lainatuinta nimekettä kussakin luokassa. Osassa taulukon nimekkeissä lainatapahtumat ovat pieniä tai nimekkeet ovat saaneet saman

lainausmäärän. Tällöin listauksessa nimekkeet ovat sattumanvaraisessa järjestyksessä ja ovat pikemminkin esimerkkejä luokan lainatuista nimekkeistä.

Käsikirjasto-osaston luokassa 0 suosituimmiksi nimekkeiksi ilmeni mikrofilmien luettelot. Luokassa on paljon tietosanakirjoja, mutta suurin lainaus ei kuitenkaan kohdistunut niihin. Voidaankin ajatella, että tietosanakirjojen käyttö ei ole kovin suurta. Mikrofilmien luetteloiden suosio voi kertoa sukututkimuksen harrastamisesta käsikirjastossa. Luokassa 1 eniten lainattiin tutkimuskirjallisuuteen liittyviä nimekkeitä. Tämä voi johtua siitä, että opiskelijat kävivät käsikirjastossa hakemassa tietoa tutkimuksiensa tekoon. Luokassa 2 puolestaan Raamatun sanahakemistot saivat verrattain korkean käyttömäärän. Luokan 3 nimekkeiden lainaus kohdistuu oikeudellisiin nimekkeisiin, jotka puolestaan liittyvät kaupankäyntiin ja kiinteistönvälitykseen. Luokassa 4 lainaus kohdistuu odotetusti kartta-aineistoihin ja matkailuun. Suomenmaa-kirjasarjan teos saa myös paljon lainaustapahtumia, sillä oletettavasti sukututkijat tai historianantutkijat käyttävät tätä sarjaa. Luokassa 5 lääketieteen nimekkeet saivat eniten lainaustapahtumia, vaikka luokkaan kuuluu myös mm. matematiikka ja biologia. Luokassa 6 puhelinluetteloiden saama lainausmäärä oli sinällään harhaanjohtava. Luokan listausta onkin katsottava pidemmällä. Tällöin ilmenee, että Suuri maatilakirja-sarjan ja Suomen maatilat- kirjasarjan nimekkeisiin kohdistuu suhteellisen paljon lainaustapahtumia. Näistä kirjasarjoista sukututkijat olivat myös kiinnostuneita. Luokassa 7 erikoista on shakki-kirjan suuri lainausmäärä, jota pohdinkin jo aiemmin. Huomattavasti vähemmän lainattiin tässä luokassa taiteeseen liittyviä teoksia. Luokassa 8 sanakirjojen käyttö on suurta. Luokan 9 nimekkeiden lainaustapahtumista kärkipäähän yltää lääkäri- ja lakimiesmatrikkelit. Jälleen kerran myös sukututkijoiden vaikutus näkyy kirjojen käytössä, sillä Suomen sukututkimusseuran vuosikirja on toiseksi käytetyin nimeke tässä luokassa.

Käsikirjaston varaston nimekkeiden lainaus on hyvin heterogeenistä ja nimekekohtaiset lainaustapahtumat jäävät pieniksi. Tarkastelinkin luokkien nimekkeiden käyttöä pidempien huippulistausten kautta. Luokan 0 nimekkeissä näyttäisi toistuvan muun muassa kalenterit, mikrofilmien luettelot ja tietosanakirjat. Luokassa 1 oli käytetty vain neljää nimekettä, joten luokan käytöstä ei voi vetää suurempia johtopäätöksiä. Luokassa 2 puolestaan kirkkokäsikirjat olivat käytettyjä, myös Raamatun nimekkeitä esiintyi listalla. Kalentereita, tilastoja ja lakikirjoja käytettiin luokassa 3 suhteellisen paljon. Seitsemän nimekettä oli lainattu varaston luokassa 4. Näistä noin puolet oli matkailutilastoja. Luokassa 5 oli lainattu kahdeksan nimekettä, joista puolet kuului lääketieteen luokkaan. Luokassa 6 käytetyt nimekkeet liittyivät pääasiassa kulkuneuvoihin tai teollisuustehtaiden historiaan. Luokassa 7 käytettiin mm. matrikkeleita, hintaoppaita ja

urheilutuloksia sisältäviä teoksia. Luokassa 8 käytettiin kirjoja, jotka olivat sanakirjoja tai kirjoja, jotka liittyivät kirjallisuuden historian tutkimiseen. Luokassa 9 puolestaan suurelta osin lainaus kohdistui erilaisiin matrikkeleihin.

6.3.4 Yhteenveto: käsikirjastokokoelman käyttö

Lainaustutkimuksen perusteella voidaan sanoa, että käsikirjasto-osastolla käytetään eniten suomenkielistä aineistoa ja käytetty aineisto on ajantasaista. Suhteellisesti eniten käytetään historian (luokka9), luonnontieteiden/matematiikan/lääketieteen (luokka5) ja kirjallisuustieteen/kielitieteen (luokka8) aloihin liittyvää kirjallisuutta. Käytetyin aineistotyyppi käsikirjasto-osastolla oli hakuteos/hakemisto ja toiseksi käytetyin aineistotyyppi oli muu aineistotyyppi. Kolmanneksi eniten käytettiin sekä matrikkeleita/henkilöhakemistoja että sanakirjoja/sanastoja.

Eniten lainatut nimekkeet käsikirjastossa kuuluvat myös eniten käytettyihin luokkiin. Historian alaan liittyvät eniten käytetyt nimekkeet ovat lähinnä matrikkeleita, luonnontieteiden/matematiikan/lääketieteen alaan liittyvät eniten käytetyt nimekkeet korostavat lääketieteeseen liittyviä hakuteoksia ja kirjallisuustieteeseen/kielitieteeseen liittyvät eniten käytetyt nimekkeet ovat puolestaan sanakirjoja.

Käsikirjaston varaston aineiston käyttö oli samansuuntaista käsikirjasto-osaston aineiston käytölle siinä, että varaston aineistosta käytettiin eniten myös suomenkielistä aineistoa. Käytetyin aineistotyyppi oli muu aineistotyyppi, toiseksi eniten käytettiin tilastoja ja kolmanneksi eniten matrikkeleita/henkilöhakemistoja. Kalenterit ja lakikirjat olivat myös käytettyjä. Käsikirjaston varastossa suhteellisesti eniten käytetty ala on historia ja eniten käytetyt nimekkeet aihealueella ovat matrikkeleita. Toiseksi eniten käytettiin Yhteiskunta-alan (luokka3) aineistoja, jonka käytetyimmät nimekkeet olivat lähinnä kalentereita, tilastoja ja lakikirjoja. Filosofia/psykologia/ rajatieto alan (luokka 1) ja Taiteet/Liikunta alan (luokka7) aineistoja käytettiin myös melko paljon. Varaston aineiston käyttö poikkeaa käsikirjasto-osaston aineiston käytöstä ainakin kahdella eri tavalla. Ensinnäkin varaston käytetty aineisto on vanhaa. Toiseksi varaston aineistosta käytettiin lähinnä kalentereita, tilastoja ja lakikirjoja (näin voi todeta, jos tutkitaan kaikkia lainattuja nimekkeitä).

6.4 Yhteenveto käsikirjaston käyttäjien tiedontarpeista ja niiden näkymisestä käsikirjaston aineiston käytön määrässä ja sisällössä

Tutkimuksessani oli kaksi puolta. Ensinnäkin olin kiinnostunut käsikirjaston asiakkaiden tiedontarpeista. Toiseksi olin kiinnostunut käsikirjaston aineiston käytöstä. Tässä kappaleessa käsittelen saamiani tutkimustuloksia siten, että yhdistän nämä kaksi puolta toisiinsa. Pysin siis vastaamaan tutkimukseni pääongelmaan: Millaisia ovat käsikirjaston asiakkaiden tiedontarpeet ja miten ne näkyvät käsikirjaston painetun aineiston käytön määrässä ja sisällössä?

Käsikirjaston asiakkaat hakivat eniten tietoa Historiaan (luokka 9), Yhteiskuntaan (luokka3), Luonnontieteisiin/Matematiikkaan/Lääketieteeseen (luokka5) ja Kirjallisuuteen (luokka 8) liittyvistä aiheista. Toisin sanoen käsikirjaston asiakkaiden tiedontarpeet kohdistuivat näihin aloihin. Kävi ilmi, että Historian alasta kiinnostuneet käsikirjaston käyttäjät olivat iältään vanhempia, lähinnä eläkeläisiä. Eläkeläisistä 60 % todettiin olevan miehiä ja samoin yli 60-vuotiaista käsikirjaston käyttäjistä miehet käyttivät naisia useammin käsikirjastoa. Tuloksista voidaan vetää johtopäätös, että Historian alasta kiinnostuneet käsikirjaston käyttäjät ovat pääasiassa yli 60-vuotiaita eläkeläismiehiä. Heidän kiinnostuksena juuri Historian alaan, saattaa johtua siitä, että he harrastavat sukututkimusta.

Tutkimukseni tuloksista myös kävi ilmi, että Yhteiskunta-alasta kiinnostuneet käsikirjaston käyttäjät ovat ennemminkin miehiä kuin naisia. Tilanne on päinvastoin Kirjallisuus alan kohdalla. Naiset ovat miehiä kiinnostuneempia tästä alasta. Tulosten mukaan taustamuuttujien (sukupuoli ja status) ja luokan 6 (Tekniikka, teollisuus jne.) välillä esiintyi tilastollista riippuvuutta. Ala kiinnosti enemmän miespuolisia käsikirjaston käyttäjiä kuin naispuolisia ja myös työssä käyvät käsikirjaston käyttäjät olivat muita kiinnostuneempia siitä.

Asiakkaiden tiedontarpeita tutkittiin sisällönanalyysin avulla. Tulokseksi saatiin, että tiedontarpeet olivat luonteeltaan lähinnä praktisia. Suurin osa niistä liittyi lyhyen aikavälin intressiin eli jonkin tietyn ongelman ratkaisemiseen tai työtehtävän menestykselliseen hoitamiseen. Noin viidennes praktisista tiedontarpeista liittyi kuitenkin johonkin pidemmän aikavälin intressiin, lähinnä sukututkimuksen tekemiseen. Tämä viittaa siihen, että käsikirjastoa käytetään yksittäisten ongelmien ratkaisemisen lisäksi tutkimuksellisiin tarpeisiin.

Käsikirjaston käyttäjien tiedontarpeet näkyvät käsikirjaston aineiston käytön määrässä eri tavoin. Tutkimukseni tuloksista selvisi, että käsikirjaston käyttäjien tiedontarpeet kohdistuvat samoihin aihealueisiin, joita myös käytetään suhteellisesti eniten käsikirjastossa. Nämä aihealueet olivat siis Historia, Yhteiskunta, Luonnontieteet/Matematiikka/Lääketiede ja Kirjallisuus. Yhteiskunta alaan kohdistuneet tiedontarpeet näkyivät erityisesti käsikirjasto-osaston varaston Yhteiskunta-alan aineiston suhteellisessa käytössä. Tämä on ymmärrettävää, sillä varaston Yhteiskunta-luokassa on muun muassa paljon vanhoja lakikirjoja. Tuloksista selvisi myös yksi poikkeus. Varaston luokkia 1 ja 7 käytettiin suhteellisesti saman verran kuin niiden edustus oli kokoelmasta eli luokat olivat käytettyjä. Käsikirjaston käyttäjät eivät kuitenkaan hakeneet tietoa erityisen paljon näiden luokkien aloista.

Käsikirjaston käyttäjien tiedontarpeet näkyivät käsikirjaston aineiston käytön sisällössä. Ensinnäkin tämä tuli esille siinä, että käsikirjaston ja sen varaston käytetyimmät nimekkeet kuuluivat samoihin aloihin, jotka olivat myös eniten käytettyjä ja käsikirjaston asiakkaiden eniten hakemia. Käsikirjaston käyttäjien tiedontarpeet tulivat näkyviin myös siinä, että käsikirjasto-osaston aineiston käyttö oli ajantasaista ja suomenkielistä. Asiakkaat hakevat uusinta tietoa suomeksi, varsinkin luokista 5 ja 8, joissa käytettiin sanakirjoja ja lääketieteen alaan liittyviä hakuteoksia. Kuitenkin käsikirjaston varaston käyttö osoittaa, että Historian ja Yhteiskunta alaan kohdistuneet tiedontarpeet näkyvät varaston vanhan aineiston käytössä. Näiden alojen käytetyimmät nimekkeet olivat muun muassa vanhoja matrikkeleita tai lakikirjoja.

Kolmas tapa, jolla käsikirjaston asiakkaiden tiedontarpeet näkyvät aineiston käytön sisällössä liittyy aineistotyyppeihin. Käsikirjaston asiakkailta kysyttiin, mistä aineistotyypeistä he löysivät etsimänsä tiedon. Tutkimukseni tuloksista saatiin selville, että käsikirjastossa käytettiin eniten juuri niitä samoja aineistotyyppisiä, joita käsikirjaston käyttäjät myös ilmoittivat käyttäneensä eniten tiedonhaun yhteydessä. Käsikirjaston varaston käyttö poikkesi luonteeltaan hieman tästä. Esimerkiksi tilastoja käytettiin toiseksi eniten varaston aineistosta, mutta asiakkaat eivät ilmoittaneet käyttäneensä niitä erityisemmin tiedonhaun yhteydessä.

Edellä esitettyjen tulosten perusteella voidaan vetää seuraavanlainen johtopäätös. Voidaan sanoa, että käsikirjaston asiakkaiden tiedontarpeet näkyvät käsikirjaston painetun aineiston käytön määrässä ja sisällössä. Asiakkaiden tiedontarpeet ja aineiston käyttö toisin sanoen kohtaavat toisensa käsikirjastossa, joten käsikirjasto on onnistunut melko hyvin palvelemaan asiakkaitaan. Asiakkaat hakivat eniten tietoa niistä aihealueista, jotka käyttötutkimuksen mukaan olivat myös

käsikirjastokokoelmassa suhteellisesti eniten käytettyjä. Kyselytutkimuksen tuloksista kävi lisäksi ilmi, että asiakkaat löysivät hyvin etsimänsä tiedon (keskimäärin 73 % asiakkaista löysi etsimänsä tiedon täysin). Samoin tieto löytyi asiakkaiden käyttämistä lähteistä ja aineistotyypeistä useammin täysin kuin vain osin. Tieto löytyi myös eri pääluokista pääasiassa täysin kuin osin.

Käsikirjaston käyttötutkimus osoitti myös, että käsikirjastokokoelman luokat 9 ja 5 olivat ylikäytettyjä, joten niiden aineistoja voisi harkita lisättäväksi. Luokka 8 oli myös ylikäytetty, mutta lähellä luokan edustusta. Tämä luokka on siis hyvin tasapainossa kysyntään nähden. Muita luokkia käytettiin vähemmän suhteessa niiden edustukseen, varsinkin luokkien 0 ja 7 kohdalla on syytä harkita karsintaa. Varaston aineisto käytössä myös luokan 9 ylikäyttö oli ilmeistä, samoin luokan 3. Luokat 1 ja 7 olivat tasapainossa kysyntäänsä nähden. Muiden luokkien kohdalla karsinta voi olla aiheellista, sillä ne olivat alikäytettyjä. Erityisen alikäytettyjä olivat luokat 0, 5, 6 ja 8.

Edellä esitettyihin tuloksiin vedoten, voidaan sanoa, että käsikirjaston kokoelmat eivät ole täysin tasapainossa kysyntään nähden. Kokoelmanhoidolliset toimenpiteet ovat tarpeen. Ylikäytettyjen luokkien aineistoja voidaan ehkä lisätä ja alikäytettyjen karsia. Toisaalta alikäytettyjen luokkien kohdalla voidaan miettiä muitakin vaihtoehtoja ja selvittää syitä, joista alikäyttö voi johtua. Kokoelman epätasapainosta huolimatta voidaan todeta, että käsikirjasto palvelee hyvin yleisönsä tarpeita, sillä asiakkaiden tiedontarpeet näkyivät selvästi kokoelman käytössä.

7 TARKASTELU

Tämän tutkimuksen pääasiallisena tarkoituksena oli arvioida Metson käsikirjastokokoelman käyttöä ja sen asiakkaiden tiedontarpeita. Tutkimuksessa oli tarkoitus selvittää, millaisia nämä asiakkaiden tiedontarpeet olivat ja miten ne näkyivät käsikirjastokokoelman käytön määrässä ja sisällössä. Tutkimusta varten toteutettiin käsikirjaston asiakkaille lomaketutkimus. Sen avulla selvitettiin, millaisia käsikirjaston asiakkaat olivat, mihin tarkoituksiin he hakivat tietoa, millaisia heidän tiedontarpeensa olivat ja miten hyvin he löysivät hakemansa tiedon. Käsikirjastokokoelman käyttöä tutkittiin sisäkäyttötutkimuksen avulla. Tutkimuksesta saatujen tilastojen perusteella selvitettiin, millaista painettua aineistoa käsikirjaston asiakkaat käyttivät.

Kokoelmatutkimuksen tulosten perusteella voitiin yleisesti todeta, että Metson käsikirjasto palvelee asiakkaitaan hyvin. Asiakkaat löysivät etsimänsä tiedon käsikirjastosta yleisesti ottaen hyvin, useimmin täysin kuin vain osin. Tieto löytyi pääasiassa täysin eri pääluokista ja useammin täysin kuin vain osin asiakkaiden käyttämistä eri lähteistä ja aineistotyypeistä. Tiedon löytymisen lisäksi käsikirjasto pystyi vastaamaan hyvin käyttäjiensä tiedontarpeisiin. Voidaan sanoa, että asiakkaiden tiedontarpeet ja aineiston käyttö kohtasivat käsikirjastossa. Tiedontarpeet näkyivät kokoelman käytön määrässä siten, että tiedontarpeet käsittelivät samoja aloja kuin kokoelman käytetyimmät alat olivat. Tiedontarpeet näkyivät myös kokoelman käytön sisällössä kolmella tavalla. Ensimmäinen näkyi siinä, että käsikirjaston ja sen varaston käytetyimmät nimekkeet kuuluivat samoihin aloihin, jotka olivat myös eniten käytettyjä ja käsikirjaston asiakkaiden eniten hakemia. Toiseksi asiakkaiden tiedontarpeet näkyivät kokoelman käytön sisällössä siten, että asiakkaat hakivat ajantasaisinta ja pääasiassa suomenkielistä tietoa. Kolmas tapa, jolla tiedontarpeet näkyivät kokoelman käytön sisällössä, liittyi aineistotyyppeihin. Asiakkaat käyttivät samoja aineistotyyppisiä, joita he myös ilmoittivat käyttäneensä tiedonhaun yhteydessä. Kokoelma itsessään oli kuitenkin epätasapainossa kysyntään nähden, joten kokoelmanhoidolliset toimenpiteet ovat paikallaan, jotta kokoelma saataisiin vielä paremmin vastaamaan käyttäjien tarpeita.

Tässä tutkimuksessa oltiin kiinnostuneita siitä, millaisia käsikirjaston käyttäjät ovat. Kyselytutkimuksen tuloksena saatiin muodostettua kuva Metson käsikirjaston käyttäjistä. Tutkimuksen tulosten perusteella voidaan sanoa, että käsikirjaston keskivertoasiakas voisi olla keski-ikäinen paljon koulutusta omaava työelämässä oleva nainen tai mies. Kyselytutkimuksen mukaan käsikirjaston käyttäjät olivat korkeasti koulutettuja ja käsikirjastoa käyttivät vanhemmat ihmiset (keski-ikä 46 vuotta). Tuloksista kävi ilmi, että käsikirjastoa käyttivät runsaimmin 20-35-

vuotiaat ja 55-70-vuotiaat ikäryhmät. Naiset ja miehet vastasivat kyselyyn tasapuolisesti, joten ei voitu todeta, että toinen sukupuoli käyttäisi toista enemmän käsikirjaston palveluita. Kyselyyn vastanneista kolmannes oli eläkeläisiä, vajaa kolmannes töissä ja 26 % oli opiskelijoita.

Tulosten perusteella oli mahdollista tehdä johtopäätöksiä käsikirjaston käyttäjistä. Alle 30-vuotiaista käyttäjistä suurin osa oli ei-työssä olevia (opiskelija tai työtön) ja heistä naiset käyttivät miehiä useammin käsikirjaston palveluita. 30–60-vuotiaista käyttäjistä vajaa puolet kävi töissä. Tulosten perusteella tiedetään, että työssä käyvistä käyttäjistä naiset käyttivät tiheämmin käsikirjaston palveluita. Yli 60-vuotiaista käyttäjistä melkein kaikki olivat luonnollisesti eläkeläisiä ja heistä käsikirjastoa käyttivät useammin miehet kuin naiset. Tulosten perusteella näyttäisi siltä, että käsikirjaston käyttäjistä nousee esiin kaksi tärkeää käyttäjäryhmää: alle 30-vuotiaat naisopiskelijat ja yli 60-vuotiaat eläkeläismiehet. Kolmas, ei niin selkeä ryhmä, on 30-60-vuotiaat käyttäjät, joista vajaa puolet käy töissä.

Aiempi tutkimus (Berelsson 1975; Sauri 2005; Smith 1999) yleisten kirjastojen ja niiden käsikirjastojen käyttäjistä tukee joiltain osin oman tutkimukseni tuloksia. Käyttäjistä tiedetään, että he ovat korkeasti koulutettuja. Samoin tiedetään, että käsikirjastoa käyttävät muun muassa aikuiset ja opiskelijat. Nämä seikat käsikirjaston käyttäjistä näkyvät myös omassa tutkimuksessani. Muilla tavoin tutkimukseni tulokset eivät tue aiempaa tutkimustietoa yleisen kirjaston tai sen käsikirjaston käyttäjien taustaprofiilista.

Asiakkaiden tiedonhaun tarkoitusta selvitettiin kyselytutkimuksessa. Käsikirjastosta haettiin tietoa pääasiassa opiskelu- ja harrastustarkoituksiin, mutta myös jonkin verran työhön ja muuhun tarkoitukseen (sukututkimus). Nämä tulokset vahvistavat Berelssonin (1975) tutkimustuloksia, joiden mukaan käsikirjastosta haetaan tietoa koulua ja työtä varten. Lisäksi aiemmassa tutkimuksessa (Smith 1999) on todettu, että yleisistä kirjastoista lainataan vapaa-aikaan ja virkistytymiseen liittyviä teoksia. Oman tutkimukseni tuloksissa tämä näkyy siinä, että käsikirjastosta haettiin tietoa harrastustarkoituksiin. Näyttäisi siis siltä, että käsikirjastoista haetaan edelleen tietoa opiskelua ja työtä varten, mutta näiden lisäksi käsikirjastoista haettaisiin myös tietoa harrastustarkoituksiin. Oman tutkimukseni perusteella voidaan myös sanoa, että Metson käsikirjastossa tietoa haettiin enemmän harrastus- kuin työtarkoituksiin. Voikin olla, että tietoa haetaan käsikirjastoista harrastustarkoituksiin luultua enemmän tai sitten lainausosaston käyttö tapa on siirtynyt myös osaksi käsikirjastokokoelman käyttötapaa. Näin ollen lainausosaston ja käsikirjastokokoelman käyttö voi olla lähentynyt toisiaan. Tämä johtopäätös on kuitenkin

ristiriidassa Berelssonin (1975) väittämän kanssa, jonka mukaan näiden kahden osaston käyttö eroaa toisistaan.

Tässä tutkimuksessa pyrittiin selvittämään käsikirjaston asiakkaiden tiedontarpeiden luonnetta kyselytutkimuksen avulla. Tarkoituksena oli selvittää, mitä tietoa käsikirjastosta haetaan ja millaisia asiakkaiden tiedontarpeet olivat luonteeltaan. Tutkimuksesta selvisi, että käsikirjaston asiakkaiden tiedontarpeet kohdistuivat eniten seuraaviin aloihin: Historia (luokka 9), Yhteiskunta (luokka3), Luonnontieteet/Matematiikka/Lääketiede (luokka5) ja Kirjallisuus (luokka 8). Aiempi tutkimustieto käsikirjastojen käyttäjien tiedontarpeista on vähäistä, mutta omia tutkimustuloksiani on mahdollista verrata Berelssonin (1975) keräämiin tietoihin siitä, millaisia tietopalvelukysymyksiä käsikirjastoissa esitetään. Hän toteaa, että käsikirjastojen asiakkaat ovat kiinnostuneimpia seuraavista aihealueista: yhteiskunnalliset, historialliset/omaelämäkerralliset, puhtaat/sovelletut tieteet ja kirjallisuus. Nämä aihealueet vastaavat melko hyvin niitä aloja, joihin myös Metson käsikirjaston asiakkaat kohdistivat tiedontarpeensa. Näyttäisi siis siltä, että yleisten käsikirjastojen asiakkaiden tiedontarpeet ovat pysyneet samanlaisina jo useamman vuosikymmenen.

Käsikirjaston asiakkaiden tiedontarpeita tutkittiin tarkemmin ristiintaulukoinnin ja sisällönanalyysin avulla. Tulosten perusteella voidaan sanoa, että Historian alasta kiinnostuneet käsikirjaston käyttäjät ovat pääasiassa yli 60-vuotiaita eläkeläismiehiä, jotka luultavimmin harrastavat sukututkimusta. Ilmeistä myös oli, että Yhteiskunta-alasta ja Tekniikka, teollisuus jne.-alasta kiinnostuneet käsikirjaston käyttäjät olivat pikemminkin miehiä kuin naisia. Jälkimmäisestä alasta olivat myös työssä käyvät käsikirjaston käyttäjät muita kiinnostuneempia. Kirjallisuus ala puolestaan kiinnosti naisia enemmän kuin miehiä. Nämä tulokset antoivat lisäinformaatiota Metson käsikirjaston käyttäjien tiedontarpeista ja selkeyttävät kuvaa siitä, minkä tyyppiset käyttäjät ovat kiinnostuneita tietyistä aloista.

Tutkimuksessa toteutettu sisällönanalyysi käsikirjaston käyttäjien tiedontarpeista valaisi eri tavalla tiedontarpeiden luonnetta. Analyysin tulosten mukaan käsikirjaston käyttäjien tiedontarpeet ovat luonteeltaan lähinnä praktisia ja suurin osa niistä liittyi lyhyen aikavälin intressiin eli jonkin tietyn ongelman ratkaisemiseen tai työtehtävän menestykselliseen hoitamiseen. Samansuuntaisiin tuloksiin on päätyttyä myös Berelsson (1975), jonka mukaan käsikirjastoja käytetään faktojen selvittämiseen. Analyysini tulokset osoittavat kuitenkin, että Metson käsikirjastoa käytetään yksittäisten ongelmien ratkaisemisen lisäksi tutkimuksellisiin tarpeisiin. Noin viidennes praktisista tiedontarpeista nimittäin liittyi johonkin pidemmän aikavälin intressiin, lähinnä sukututkimuksen

tekemiseen. Tulosten perusteella voisikin ehdottaa, että sukututkijoiden tiedontarpeet otettaisiin käsikirjastoissa paremmin huomioon.

Asiakkaiden tiedontarpeiden selvittämisen lisäksi tutkimuksessa pyrittiin selvittämään sisäkäyttötutkimuksen avulla, millaista painettua aineistoa käsikirjaston asiakkaat käyttävät. Tutkimuksesta saatujen tilastojen perusteella voitiin muodostaa kuva käsikirjastokokoelman käytöstä. Yhteenveto sisäkäyttötutkimuksen keskeisimmistä tuloksista on esitetty luvussa 6.3.4, joten tässä keskitytään arviomaan tuloksien vastaavuutta aiempiin tutkimuksiin. Aiemmat tutkimukset koskivat tieteellisten kirjastojen käsikirjastokokoelmien käyttöä. Näiden tutkimusten tuloksiin tukeudutaan tässä, koska yleisten kirjastojen käsikirjastokokoelmien käytöstä ei ole tehty kovinkaan monta tutkimusta.

Aiempi tutkimus tieteellisten kirjastojen käsikirjastokokoelmien (jatkossa käsikirjastokokoelma) käytöstä tukee joiltain osin oman tutkimukseni tuloksia. Näiden kokoelmien käytöstä tiedetään, että ne ovat muun muassa alikäytettyjä. Tämä seikka kävi myös ilmi omassa tutkimuksessani, sillä Metson käsikirjasto-osaston kokoelma oli yleisesti ottaen alikäytetty (niteiden käyttöprosentti oli noin 40 %). Käsikirjastokokoelmien eniten käytettyjä luokkia/aihealueita olivat muun muassa yhteiskuntatieteet (muun muassa lakikirjat, kasvatustiede), kirjallisuus, kielet, taloustieteet. Nämä luokat olivat myös Metson käsikirjastossa paljon käytettyjä. Metson käsikirjasto-osaston kokoelman yksi käytetyimmistä luokista oli Kirjallisuus-luokka (vrt. kirjallisuus, kielet) ja käsikirjaston varaston yksi käytetyimmistä luokista oli Yhteiskunta-luokka (vrt. yhteiskuntatieteet, taloustieteet). Käsikirjastokokoelmien käytöstä tiedetään lisäksi vielä muutamia seikkoja: ajantasaisuus on merkittävä tekijä kokoelmien käytössä ja eniten käytetyt nimekkeet heijastelevat eniten käytettyjä käsikirjastoalueita. Nämä seikat näkyivät myös Metson käsikirjastokokoelman käytössä. Käsikirjasto-osastolla käytetty aineisto oli ajantasaista ja eniten käytetyt nimekkeet kuuluivat eniten käytettyihin luokkiin.

Kaiken kaikkiaan tässä tutkimuksessa pystyttiin hyvin vastaamaan esitettyihin tutkimuskysymyksiin. Tutkimuksen tarkoituksena oli arvioida Metson käsikirjastokokoelman käyttöä ja sen käyttäjien tiedontarpeista. Arviointi onnistui hyvin ja sen tuottamia tuloksia voitiin käyttää Metson käsikirjastokokoelman kehittämisessä. Tulosten avulla oli mahdollista arvioida käsikirjastokokoelman laatua eli sitä, miten hyvä ja tarkoituksenmukainen kokoelma oli. Samalla voitiin arvioida sitä, miten hyvin kokoelma pystyi vastaamaan käyttäjiensä tarpeisiin. Wilénin (2007, 103-104) mukaan kokoelmien arvioinnin tarkoituksena onkin juuri kirjaston kokoelman

laadun ja arvon määrittämistä varten tarvittavan tiedon hankkiminen ja käyttö kokoelmaa koskevassa päätöksenteossa, hallinnassa, kehittämisessä ja henkilökunnan koulutuksessa.

Tutkimuksen tuloksia siis pystyttiin hyödyntämään käytännössä käsikirjastokokoelman kehittämisessä. Tulosten avulla saatiin uutta tietoa yleisten kirjastojen käsikirjastojen käytöstä ja niiden käyttäjistä. Tämä on hyvä asia siinä mielessä, että tutkimustietoa tähän aiheeseen liittyen on olemassa todella vähän. Tulosten yleistettävyyteen on kuitenkin suhtauduttava varauksella, sillä tutkimus koski vain Metson käsikirjastoa ja tutkimuksen kesto oli varsin lyhyt. Samoin tutkimuksessa käytetyt menetelmät eivät olleet ongelmattomia. Tutkimustulosten soveltaminen toisiin käsikirjastoihin voi olla myös hankalaa, sillä kokoelmat eri käsikirjastoissa saattavat olla hyvin erikokoisia ja luonteeltaan erilaisia.

Metson käsikirjastossa hyödynnettiin tutkimuksesta saatuja tuloksia, joita olin kirjannut heille toimittamaani raporttiin. Keväällä 2008 kirjastossa päätettiin, että käsikirjastokokoelmaa on syytä karsia. Karsinnan jälkeen käsikirjastokokoelman kirjamäärä pienentyi kolmasosaan entisestään. Laina-osaston ja käsikirjasto-osaston historian kirjat sijoitettiin samoihin hyllyihin käsikirjaston tiloihin. Käsikirjastomateriaaliin merkittiin ”ei-kotilainaksi” – tarra. Muut käsikirjasto-osaston luokista sijoitettiin osittain käsikirjasto-osastolle ja hiljaiseen lukusaliin, mihin jo aiemmin oli ollut osa käsikirjaston luokista sijoitettuna. Samalla käsikirjaston tietopalvelussa sukututkimuksen rooli nostettiin vahvemmin esiin.

Tämä tutkimus herättää monia jatkotutkimushaasteita. Tutkimuksen varsinaisesta toteuttamisesta on kulunut muutama vuosi, joten tutkimus voitaisiin uusida Metson käsikirjastossa. Tällöin olisi mahdollista tutkia sitä, onko kokoelman käyttö pysynyt samansuuntaisena vai mahdollisesti muuttunut. Sukututkimuksen rooli tuli myös tutkimuksessa vahvasti esiin, joten sukututkijoiden tiedontarpeet ja heidän tapansa käyttää yleisen kirjaston kokoelmia ja käsikirjastokokoelmia olisi mielenkiintoinen jatkotutkimusaihe. Lisäksi tutkimukseni voi antaa muille kirjastoille tietoa ja vertailukelpoista dataa omaa käsikirjastokokoelman arviointia varten. Yleisten kirjastojen käsikirjastokokoelmien tutkimusta on ollut vähän tai ainakin sitä on vähän julkaistu, joten kaikki uusi tutkimustieto on tervetullutta. Tulevaisuutta ajatellen käsikirjastokokoelmien käyttötutkimusten toteuttaminen olisi myös järkevää. Elektroniset aineistot lisääntyvät jatkuvasti kirjastoissa, joten painetun käsikirjastokokoelman rooli on muuttumassa.

LÄHTEET

Alasaukko-oja, R. 1971. Etelä-Pohjanmaan järvisuudun kuntien pääkirjastoista ja niiden käsikirjastoista. Tampereen yliopisto. Erikoistyö.

Alkula, T. 1994. Sosiaalitutkimuksen kvantitatiiviset menetelmät. Juva: WSOY.

Allen, B. 1995. Evaluation of reference services. Teoksessa R. Bobb ja L. Smith (toim.) Reference and information services: an introduction. 2. painos. Englewood: Libraries unlimited, 207-229.

Arrigona, D. & Mathews, E. 1988. A use study of an academic library reference collection. RQ 28 (1), 71-81.

Bates, M. 1986. What is a reference book? A theoretical and empirical analysis. RQ 26 (1), 37-57.

Berelson, B. 1949/1975. The Library's Public. A report of the public library inquiry. Westport: Greenwood Press.

Biggs, M. 1990. Discovering how information seekers seek: methods of measuring reference collection use. Teoksessa S. Pierce (toim.) Weeding and maintenance of reference collections. Lontoo: Haworth Press, 103-117.

Bradford, J. 2005. What's coming off the shelves? A reference use study analyzing print reference sources used in a University library. The journal of academic librarianship 31 (6), 546-558.

Case, D.O. 2002. Looking for information. A survey of research on information seeking, needs, and behaviour. California: Academic Press.

Engeldinger, E. 1990. "Use" as a criterion for the weeding of reference collections: a review and case study. Teoksessa S. Pierce (toim.) Weeding and maintenance of reference collections. Lontoo: Haworth Press, 119-128.

Evans, G. E. 2000. Developing library and information center collections. 4. painos (with the assistance M. R. Zarnosky). Englewood: Libraries Unlimited.

Hirsjärvi, S., Remes, P., Sajavaara, P. 2005. Tutki ja kirjoita. 11.painos. Helsinki: Tammi.

Heikkilä, T. 2004. Tilastollinen tutkimus. 5., uudistettu painos. Helsinki: Edita.

Kirjastolaki 4.12.1998/904 <<http://www.finlex.fi>> (Viitattu 29.9.2009)

Koivu, T. 1974. Yleisten kirjastojen käyttötutkimukset. Tutkimus kirjaston käyttöön vaikuttavista tekijöistä ja aikaisempien käyttötutkimusten arviointi. Tampereen yliopisto. Kirjastotieteen ja informatiikan pro gradu – tutkielma.

Käsi kirjaston kotisivu. 2008. <<http://www.tampere.fi/kirjasto/tieto>> (Viitattu 19.3.2008)

Lancaster, F.W.1993. If you want to evaluate your library...2.painos. Champaign: University of Illinois. Graduate school of library and information science.

Lehtimäki, S. 1970. Käsi kirjastot Ylä-Savon pääkirjastoissa. Tampereen yliopisto. Kirjastotutkinto. Erikoistyö.

Nolan, C. 1999. Managing the reference collection. Chicago: American Library Association

ODLIS - Online Dictionary for Library and Information Science by Joan M. Reitz.
<<http://lu.com/odlis/>>

Sauri, T. 2005. Lukeminen. Teoksessa M. Liikkanen et al. (toim.) Yksilöllisiä valintoja, kulttuurien pysyvyyttä: Vapaa-ajan muutokset 1981-2002. Helsinki: Tilastokeskus (Edita Prima), 31-48.

Savolainen, R.1999. Tiedontarpeet ja tiedonhankinta. Teoksessa I. Mäkinen (toim.) Tiedon tie: Johdatus informaatiotutkimukseen. 2. painos. Helsinki: BTJ Kirjastopalvelu, 73-109.

Sendi, K. 1996. Assessing the functionality of the reference collection. Collection building 15 (3), 17-21.

Smith, I. 1999. What do we know about public library use? Aslib Proceedings 51 (9), 302-314.

Tuomi, J. & Sarajärvi A. 2006. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. 1.-4.painos. Helsinki: Tammi.

Törmänen, K. 1970. Lapin läänin maalaiskuntien pääkirjastojen käsikirjastoista. Tampereen yliopisto. Kirjastotutkinto. Erikoistyö.

Vakkari, P. 1983. Kirjojen lukeminen ja yleiset kirjastot: Tutkimus yleisten kirjastojen käytöstä kirjakanavana. Väitöskirja. Helsinki: Kirjastopalvelu.

Vakkari, P. 2003. Task-based information searching. Teoksessa *Annual Review of information science and technology* 37 (1), 413-464.

Valtasaari, T. 1971. Käsikirjastot Turun kaupungin sivukirjastoissa. Tampereen yliopisto. Erikoistyö.

Welch, J., Cauble, L. & Little, L. 1997. Automated reshelving statistics as a tool on reference collection management. *Reference services review* 25 (3/4), 79-85.

Wilén, R. 2007. ks. Wilén, R. & Kortelainen, T.

Wilén, R. & Kortelainen, T. 2007. Kirjastokokoelmien kehittämisen ja arvioinnin perusteet: teoria, menetelmät, käytäntö. Helsinki: Yliopistopaino.

LIITTEET

Liite 1 Kyselylomake

Hei!

Teen Tampereen yliopistossa graduani Metson käsikirjaston painetun aineiston käytöstä ja aineiston käyttäjästä. Tutkimus ei koske käsikirjaston lehtiaineistoja. Voisitko ystävällisesti vastata muutamaan kysymykseen, jotka koskevat käyntiänne käsikirjastossa. Rastita oikea vaihtoehto tai kirjoita viivoille vastaus. Kaikki vastaukset käsitellään ehdottoman luottamuksellisesti.

Palauta kyselylomake palautuslaatikkoon.

Palauttamalla erillisen kilpailukupongin olet mukana kirjapalkintojen arvonnassa.

1. Olen...

- Nainen
- Mies

2. Tällä hetkellä olen...

- töissä
- työtön
- opiskelija/koululainen
- eläkeläinen
- muu, mikä? _____

3. Koulutustaustani on...

- kansakoulu ja/tai keskikoulu
- peruskoulu
- ammattikoulu
- lukio
- ammattikorkeakoulu
- yliopisto tai korkeakoulu
- muu, mikä? _____

4. Syntymävuoteni on: _____

5. Mihin tarkoitukseen hait tietoa käsikirjastosta tällä kertaa? (rastita tärkein tarkoitus)

- työhön
- opiskeluun
- omien tai perheen muiden kuin työasioiden hoitamiseen
- harrastuksiin
- muuhun vapaa-ajan virkistytymiseen kuin harrastuksiin
- maailman tapahtumien seuraamiseen
- muuhun, mihin? _____

6. Mihin seuraavista aihepiireistä hakemasi tieto liittyi? (rastita korkeintaan 2 tärkeintä aihepiiriä)

☐ kirja-ala/lehdistö/tiedotus	☐ metalliteollisuus/konetekniikka/
☐ filosofia/psykologia./rajatieto	liikennevälineet/sähkötekniikka
☐ uskonto	☐ kaivannais-/kemianteollisuus
☐ politiikka (mm. kansainvälinen, alue)	☐ puunjalostus-/tekstiili-/nahka-
☐ hallinto/valtio	/hienomekaniikkateollisuus
☐ taloustiede	☐ käsityöt
☐ sosiaalipolitiikka	☐ rakentaminen
☐ kasvatus	☐ maanviljelys/hyötykasvit
☐ maanpuolustus	☐ kotieläimet/lemmikit
☐ tilastot	☐ marjastus/sienestys/kalastus
☐ oikeus	☐ kotitalous
☐ maantiede/matkat/ kansatiede	☐ liiketalous/markkinointi/kauppa/liikenne
☐ matematiikka/luonnontieteet	☐ taiteet
(mm. fysiikka/kemia/tähtitiede/geologia)	☐ liikunta/urheilu
☐ lääketiede/terveys	☐ kirjallisuustiede/ kielitiede
☐ biologia/kasvitiede/eläintiede	☐ historia
☐ atk (tietojenkäsittely)	☐ muu, mikä? _____
	_____

Mitä tietoa hait? (kirjoita alla oleville viivoille)

---

7. Löysitkö hakemasi tiedon?

- Kyllä
 Löysin vain osin
 En löytänyt mitään

8. Jos löysit tiedon, niin mistä? (rastita tärkein lähde)

- käsikirjaston painetusta aineistosta
 elektronisesta aineistosta, mistä? _____
 muualta, mistä? _____

9. Jos löysit tiedon käsikirjaston painetusta aineistosta, niin mistä seuraavista aineistoista sen löysit? (rastita käyttämäsi aineistotyypit)

- matriikkelit (*eli henkilöhakemistot tai jäsenluettelot*)
- tilastot
- sanakirjat
- tietosanakirjat
- hakuteokset
- kartat
- puhelinluettelot
- lakikirjat
- muu, mikä? _____

10. Hakiessasi mainitsemaasi tietoa löysitkö jotakin muuta kiinnostavaa?

- Kyllä
- En

Jos löysit muuta kiinnostavaa, niin mitä?

Mitä mieltä olette käsikirjastosta ja sen palveluista?

KIITOS VASTAUKSESTASI!

Liite 2 Riippuvuustestit

a. Khiin-neliötesti sukupuolen vaikutuksesta vastaajien ikäluokkaan

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	14,731(a)	3	,002
Likelihood Ratio	15,140	3	,002
Linear-by-Linear Association	11,585	1	,001
N of Valid Cases	196		

a 0 cells (.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 20,43.

b. Khiin-neliötesti sukupuolen vaikutuksesta Yhteiskunta – pääluokan aihepiirien valintaan

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)
Pearson Chi-Square	6,682(b)	1	,010		
Continuity Correction(a)	5,845	1	,016		
Likelihood Ratio	6,681	1	,010		
Fisher's Exact Test				,012	,008
Linear-by-Linear Association	6,649	1	,010		
N of Valid Cases	201				

c. Khiin-neliötesti sukupuolen vaikutuksesta Tekniikka, teollisuus jne.-pääluokan aihepiirien valintaan

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)
Pearson Chi-Square	4,169(b)	1	,041		
Continuity Correction(a)	3,310	1	,069		
Likelihood Ratio	4,177	1	,041		
Fisher's Exact Test				,047	,034
Linear-by-Linear Association	4,149	1	,042		
N of Valid Cases	201				

a Computed only for a 2x2 table

b 0 cells (.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 10,41.

d. Khiin-neliötesti sukupuolen vaikutuksesta Kirjallisuustiede, kielitiede- pääluokan aihepiirien valintaan

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)
Pearson Chi-Square	4,712(b)	1	,030		
Continuity Correction(a)	3,853	1	,050		
Likelihood Ratio	4,935	1	,026		
Fisher's Exact Test				,037	,023
Linear-by-Linear Association	4,689	1	,030		
N of Valid Cases	201				

a Computed only for a 2x2 table

b 0 cells (.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 12,22.

e. Khiin-neliötesti iän vaikutuksesta Historian –pääluokan aihepiirien valintaan

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	17,245(a)	3	,001
Likelihood Ratio	17,896	3	,000
Linear-by-Linear Association	14,426	1	,000
N of Valid Cases	196		

a 0 cells (.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 13,55.

f. Khiin neliötesti statuksen vaikutuksesta Tekniikka, teollisuus jne.- pääluokan aihepiirien valintaan

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	13,044(a)	2	,001
Likelihood Ratio	11,804	2	,003
Linear-by-Linear Association	8,427	1	,004
N of Valid Cases	201		

a 0 cells (.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 6,64.

g. Khiin neliötesti statuksen vaikutuksesta Historia-päätuokan aihepiirien valintaan

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	20,318(a)	2	,000
Likelihood Ratio	19,894	2	,000
Linear-by-Linear Association	14,544	1	,000
N of Valid Cases	201		

a 0 cells (,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 17,89.

h. Khiin neliötesti koulutustaustan vaikutuksesta Filosofia, psykologia, rajatieto-päätuokan aihepiirien valintaan

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)
Pearson Chi-Square	4,114(b)	1	,043		
Continuity Correction(a)	2,828	1	,093		
Likelihood Ratio	6,948	1	,008		
Fisher's Exact Test				,041	,031
Linear-by-Linear Association	4,094	1	,043		
N of Valid Cases	201				

a Computed only for a 2x2 table

b 1 cells (25,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 2,93.

i. Khiin neliötesti koulutustaustan vaikutuksesta Uskonto- päätuokan aihepiirien valintaan

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)
Pearson Chi-Square	8,605(b)	1	,003		
Continuity Correction(a)	5,789	1	,016		
Likelihood Ratio	7,064	1	,008		
Fisher's Exact Test				,013	,013
Linear-by-Linear Association	8,562	1	,003		
N of Valid Cases	201				

a Computed only for a 2x2 table

b 2 cells (50,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 1,22.

Liite 3 Lainaustilastot

Taulukko 1. Käsikirjasto-osaston pääluokkien käyttötilasto

Luokka	Niteet	Lainat
0 Kirja-ala. Kirjastotoimi. Yleinen kulttuuripolitiikka. Joukkotiedotus	1670	296
1 Filosofia. Psykologia. Rajatieto	148	43
2 Uskonto	311	105
3 Yhteiskunta	1932	665
4 Maantiede. Matkat. Kansatiede	510	134
5 Luonnontieteet. Matematiikka. Lääketiede	1003	632
6 Tekniikka. Teollisuus. Käsityö. Maa- ja metsätalous. Kotitalous. Liiketalous. Liikenne	1768	611
7 Taiteet. Liikunta	1477	311
8 Kirjallisuustiede. Kielitiede	1413	612
9 Historia. Historiantutkimus. Kulttuurihistoria	1338	1137
Yhteensä	11570	4546

Taulukko 2. Käsikirjaston varaston pääluokkien käyttötilasto

Luokka	Niteet	Lainat
0 Kirja-ala. Kirjastotoimi. Yleinen kulttuuripolitiikka. Joukkotiedotus	5474	38
1 Filosofia. Psykologia. Rajatieto	267	4
2 Uskonto	2166	21
3 Yhteiskunta	14360	270
4 Maantiede. Matkat. Kansatiede	1031	9
5 Luonnontieteet. Matematiikka. Lääketiede	2473	14
6 Tekniikka. Teollisuus. Käsityö. Maa- ja metsätalous. Kotitalous. Liiketalous. Liikenne	3505	25
7 Taiteet. Liikunta	1131	17
8 Kirjallisuustiede. Kielitiede	2002	13
9 Historia. Historiantutkimus. Kulttuurihistoria	3428	108
Yhteensä	35837	519

Liite 4 Käsikirjaston aineiston lainaus nimekkeittäin

Taulukko 1. Yksitoista lainatuinta nimekettä käsikirjasto-osastolla

Lainalkmv: 195 61.7303 PUH finswe Kirja PUHELINLUETTELO. - Kouvola : Fonecta, 2005-
Lainalkmv: 50 89.5038 HUR fineng Kirja HURME, Raija Englanti-suomi-suursanakirja = English-Finnish general dictionary ISBN 951-0-27675-8
Lainalkmv: 45 99.25 SUO fin Kirja SUOMEN lääkärit 2002 = Finlands läkare 2002 / ISBN 951-9433-44-9
Lainalkmv: 36 89.5038 HUR fineng Kirja HURME, Raija, 1928- Englanti-suomi suursanakirja = English-Finnish general dictionary / ISBN 951-0-18434-9
Lainalkmv: 30 99.3053 SUO mul Kirja SUOMEN sukututkimusseuran vuosikirja. - Helsinki : Suomen sukututkimusseura, 1917
Lainalkmv: 30 79.811 RIS fin Kirja RISTOJA, Thomas, 1949- Shakki : perusteet, strategia, taktiikka / [Thomas ja Aulikki Ristoja]. ISBN 951-0-20505-2
Lainalkmv: 33 31.509 KES fin Kirja KESKINEN, Jouni Tamperelaiset : tehdaskaupungin väestö, alue ja asuminen 1918-1940 / ISBN 951-609-245-4
Lainalkmv: 26 89.5038 HUR fineng HURME, Raija, 1928- Uusi suomi-englanti suursanakirja = Finnish-English general dictionary / ISBN 951-0-18435-7
Lainalkmv: 21 01.8 SUO fin Kirja SUOMEN KIRKONARKISTOJEN MIKROFILMIEN LUETTELO. - 1973. ISBN 951-46-0856-9
Lainalkmv: 20 59 LÄÄ fin Kirja LÄÄKÄRIN käsikirja / toimitus: Ilkka Kunnamo ... [et al.] ISBN 951-656-213-
Lainalkmv: 20 99.23 SUO fin Kirja SUOMEN lakimiehet 2003 = Finlands jurister 2003 / ISBN 952-14-0637-2

Taulukko 2. Kolme lainatuinta nimekettä käsikirjaston varastossa

Lainalkmv: 28 38.52053 SUO fin Kirja SUOMEN kansakoulukalenteri. - Helsinki : Valistus, 1915-1970. - 8:o
Lainalkmv: 15 31.32 SUO fin Kirja SUOMEN virallinen tilasto. - Helsinki : Vaivaishoidon tarkastelija, 1894-1919
Lainalkmv: 12 92.3 VAA swe Kirja VAARANEN, Johan Esaias Öfversigt af Finlands tillstånd i början af sjuttonde seklet / af Johan Esaias Waaranen 1860

Taulukko 3. Kolme lainatuinta nimekettä käsikirjasto-osaston ja varaston luokissa

luokka 0
käsikirjasto
Lainalkmv: 21 01.8 SUO fin Kirja SUOMEN KIRKONARKISTOJEN MIKROFILMIEN LUETTELO. - 1973. ISBN 951-46-0856-9
Lainalkmv: 15 01.7 LUE fin Kirja LUETTELO yleisarkistojen mikrofilmien käyttökopioista = Förteckning över brukskopior av mikrofilmeri allmänna arkiv / toimittanut = regirerad av Leena Airola.
Lainalkmv: 9 03 NEW eng Kirja The NEW encyclopædia Britannica. ISBN 0-85229-633-9
varasto
Lainalkmv: 5 01.536 SUO finswe Kirja SUOMALAISTA säästöpankkikirjallisuutta : bibliografinen katsaus = Sparbanks litteratur i Finland : bibliografisk översikt. 1992 ISBN 951-96412-0-3
Lainalkmv: 3 03 BOL rus Kirja BOLŠAJA sovetskaja entsiklopedija / glavnyi redaktor A. M. Prohorov 1970-1978
Lainalkmv: 2 01.2 ARV fin Kirja ARVOSTELEVA luettelo suomenkielisestä kirjallisuudesta / Valtion kirjastotoimisto. 1902-1940
luokka1
käsikirjasto

<p>Lainalkmv: 7 16.7 HIR fin Kirja Tutki ja kirjoita / Sirkka Hirsjärvi, Pirkko Remes, Paula Sajavaara. ISBN 951-26-5113-0</p>
<p>Lainalkmv: 4 16.7 HAA fin Kirja HAASTATTELU : tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus / Johanna Ruusuvoori & Liisa Tiittula ISBN 951-768-169-0</p>
<p>Lainalkmv: 3 17.1 PIE fin Kirja Etiikan teorioita / Juhani Pietarinen ja Seppo Poutanen. ISBN 951-662-741-2</p>
<p>varasto</p>
<p>Lainalkmv: 1 14.159 MIK fin Kirja MIKKONEN, L. Menestyksen avaimet : eli kirjanen salatuista voimista / 1925</p>
<p>Lainalkmv: 1 14.459 MIK fin Kirja MIKKONEN, L. Kirjanen salatuista voimista : avain hypnotismin ja spiritismin tuntemiseen / 1930</p>
<p>Lainalkmv: 1 11.053 AJA eng Kirja AJATUS : yearbook of the Philosophical society of Finland. - (ISSN 0355-1725) 37 : Studies in the history of philosophy 1978 ISBN 951-95053-3-4</p>
<p>luokka 2</p>
<p>käsikirjasto</p>
<p>Lainalkmv: 8 22.03 ISO fin Kirja ISO Raamatun sanahakemisto / ISBN 951-606-467-1 Osa 1 : [A-M]. - 1997 ISBN 951-606-446-9</p>
<p>Lainalkmv: 8 28.7103 LEI finswe Kirja LEINBERG, K. G., 1830-1907 Finlands territoriala församlingars namn, ålder, utbildning och utgrening / af K. G. Leinberg. - Andra rev.o. tillökta uppl.</p>
<p>Lainalkmv: 7 22.03 ISO fin Kirja ISO Raamatun sanahakemisto ISBN 951-606-467-1 Osa 2 : [N-Ö]. - 1997 ISBN 951-606-447-7</p>
<p>varasto</p>
<p>Lainalkmv: 3 25.2 KIR fin Kirja KIRKKOKÄSIKIRJA : hyväksytty Suomen seitsemännessä yleisessä kirkolliskokouksessa v. 1913. - Lyhennetty p., [N:o 3] 1915</p>
<p>Lainalkmv: 3 25.2 SUO fin Kirja SUOMEN evankelis-luterilaisen kirkon kirkkokäsikirja. 1975– ISBN 951-600-332-X (1/1-n.)</p>
<p>Lainalkmv: 3</p>

25.2 SUO fin Kirja SUOMEN evankelis-luterilaisen kirkon kirkkokäsikirja. 1940. -
luokka3
käsikirjasto
Lainalkmv: 33 31.509 KES fin Kirja KESKINEN, Jouni Tamperelaiset : tehdaskaupungin väestö, alue ja asuminen 1918-1940 / ISBN 951-609-245-4
Lainalkmv: 17 33.331 NEV fin Kirja NEVALA, Tapio Kiinteistönvälittäjän käsikirja 2006 / Tapio Nevala, Marianne Palo, Mauri Sirén ISBN 951-97771-4-8 Julkaisussa virheellisesti: ISBN 951-97771-4-6 ISBN 978-951-97771-4-6
Lainalkmv: 13 33.3 HOP fin Kirja HOPPU, Esko Kauppa- ja varallisuusosoikeuden pääpiirteet / Esko Hoppu, Kari Hoppu. ISBN 978-951-0-32779-1
varasto
Lainalkmv: 28 38.52053 SUO fin Kirja SUOMEN kansakoulukalenteri. - Helsinki : Valistus, 1915-1970. - 8:o
Lainalkmv: 15 31.32 SUO fin Kirja SUOMEN virallinen tilasto. - Helsinki : Vaivashoidon tarkastelija, 1894-1919
Lainalkmv: 11 35.1053 SUO fin Kirja SUOMEN valtiokalenteri / julkaissut Helsingin yliopisto., 1911-.
luokka 4
käsikirjasto
Lainalkmv: 5 41.02 EUR mul Kirja EUROPA [Kartta-aineisto] = Europe ISBN 978-3-8283-0604-2
Lainalkmv: 5 42.03 SUO finengger Kirja SUOMEN majoitusliikkeet 2007 = Accommodation in Finland 2007 = Übernachtung in Finnland 2007 ISBN 978-951-9097-39-8
Lainalkmv: 5 42 SUO fin Kirja SUOMENMAA : maantieteellis-taloudellinen ja historiallinen tietokirja. - Helsinki : Tietosanakirja 5 : Viipurin lääni / toimitus
varasto
Lainalkmv: 3 40.708 SUO fineng Kirja SUOMALAISTEN matkailu / Tilastokeskus. ISSN 1236-3014

Lainalkmv: 1 42.08 MAT fineng Kirja MATKAILUKOHEIDEN kävijämäärät 2000 / ISBN 952-5079-23-6
Lainalkmv: 1 42 SUO fin Kirja SUOMI 19:nnellä vuosisadalla : suomalaisten kirjailijain ja taiteilijain esittämä sanoin ja kuvin 1898[-1899]
luokka 5
käsikirjasto
Lainalkmv: 20 59 LÄÄ fin Kirja LÄÄKÄRIN käsikirja / toimitus: Ilkka Kunnamo ... [et al.] ISBN 951-656-213-
Lainalkmv: 18 59.038 LÄÄ fin Kirja LÄÄKETIETEEN termit : Duodecimin selittävä suursanakirja / ISBN 951-656-091-1
Lainalkmv: 16 59.57 NAI fin Kirja NAISTENTAUDIT ja synnytykset / ISBN 951-656-165-9
varasto
Lainalkmv: 5 59.03 PES fin Kirja PESONEN, Niilo, 1902-1993 LÄÄKETIETEEN SANAKIRJA. - 5. 1976 ISBN 951-0-07479-9
Lainalkmv: 2 59.053 APT fin Kirja APTEEKKIKALENTERI / [Suomen apteekkariyhdistys]. - Helsinki : Suomen apteekkariyhdistys, 1927 (PharmaPress oy:n julkaisuja, ISSN 1455-9331)
Lainalkmv: 2 55.6053 HYD finswe Kirja HYDROGRAFISEN toimiston tiedonantoja. - Helsinki : Hydrografinen toimisto, 1914-1960
luokka 6
käsikirjasto
Lainalkmv: 195 61.7303 PUH finswe Kirja PUHELINLUETTELO. - Kouvola : Fonecta, 2005-
Lainalkmv: 15 61.7303 PUH finswe Kirja PUHELINLUETTELO. - Espoo : Eniro, 2005-
Lainalkmv: 13 67.03 SUU fin Kirja SUURI maatilakirja = Lantgårdar i Finland. - Helsinki : Kustannustuote 5 : Hämeen lääni.
varasto
Lainalkmv: 6 64.13 PUU fin Kirja PUUKEMIA : Suomen paperi-insinöörien yhdistyksen oppi- ja käsikirja. 1967.
Lainalkmv: 3

66.3 HAA fin Kirja HAAHTELA, Yrjänä Talonstrakennuksen kustannustieto 2005 / Yrjänä Haahtela, Juhani Kiiras. 2005. ISBN 952-5403-06-8
Lainalkmv: 3 64.1309 BON fin Kirja BONSDORFF, Lars G. von, 1899- Kyröskosken tehtaat 1870-1945 / L. G. von Bonsdorff ; I-II. - 1947
luokka 7
käsikirjasto
Lainalkmv: 30 79.811 RIS fin Kirja RISTOJA, Thomas, 1949- Shakki : perusteet, strategia, taktiikka / [Thomas ja Aulikki Ristoja]. ISBN 951-0-20505-2
Lainalkmv: 8 72.92 TAM fin Kirja TAMPEREEN kantakaupungin rakennuskulttuuri 1998 (Julkaisuja / Tampereen kaupungin ympäristötoimi. Kaavoitusyksikkö ; 1998, 2) ISBN 951-609-076-1 ISBN 951-609-077-X
Lainalkmv: 6 70.92 KUV fin Kirja KUVATAITEILIJAT 2004 / [toimittaja: Rauha Lönn] ISBN 951-608-063-4
varasto
Lainalkmv: 2 79.11053 ATH eng Kirja ATHLETICS : the international track and field annual 1992-
Lainalkmv: 1 79.85 MUS fin Kirja MUSTA- eli taikakeino- ja pelikortti-tempu-kirja : sisältäen 46 ihmeellisiä taikakeinoja joidenjoukossa monta kummallisia pelikorttitemppuja, joita kuka tahansa voi oppia tekemään, suureksi ihmeeksi niille, jotka eivät tunne näiden salaisuuksia. 1930-?
Lainalkmv: 1 72.9203 JÄS finswe Kirja JÄSENLUETTELO. - Helsinki : Suomen arkkitehtiliitto - Finlands arkitektförbund, 1979-[2000?].
luokka8
käsikirjasto
Lainalkmv: 50 89.5038 HUR fineng Kirja HURME, Raija Englanti-suomi-suursanakirja = English-Finnish general dictionary ISBN 951-0-27675-8
Lainalkmv: 36 89.5038 HUR fineng Kirja HURME, Raija, 1928- Englanti-suomi suursanakirja = English-Finnish general dictionary / ISBN 951-0-18434-9
Lainalkmv: 26 89.5038 HUR fineng HURME, Raija, 1928- Uusi suomi-englanti suursanakirja = Finnish-English general dictionary / ISBN 951-0-18435-7

varasto
Lainalkmv: 1 82.12 FRÖ fin Kirja FRÖDING, Gustaf Runoja ja murrejuttuja / Gustaf Fröding 1912
Lainalkmv: 1 86.21 LÖN finswe Kirja LÖNNROT, Elias, 1802-1884 Valitut teokset / Elias Lönnrot. 5 : Muinaisrunoutta 1993 ISBN 951-717-744-5
Lainalkmv: 1 88.2038 SUO fin Kirja SUOMEN kielen perussanakirja / ISBN 951-861-433-4 (koko sarja) 2. osa 1992 ISBN 951-37-0503-X
luokka 9
käsikirjasto
Lainalkmv: 45 99.25 SUO fin Kirja SUOMEN lääkärit 2002 = Finlands läkare 2002 / ISBN 951-9433-44-9
Lainalkmv: 30 99.3053 SUO mul Kirja SUOMEN sukututkimusseuran vuosikirja. - Helsinki : Suomen sukututkimusseura, 1917
Lainalkmv: 20 99.23 SUO fin Kirja SUOMEN lakimiehet 2003 = Finlands jurister 2003 / ISBN 952-14-0637-2
varasto
Lainalkmv: 12 92.3 VAA swe Kirja VAARANEN, Johan Esaias Öfversigt af Finlands tillstånd i början af sjuttonde seklet / af Johan Esaias Waaranen 1860
Lainalkmv: 4 99.26 BIO swefin Kirja BIOGRAFISK handbok över Finlands sjökaptener. Sjöfartsväsendet, Finlands representation i utlandetm. 1922
Lainalkmv: 4 99.26 BIO swefin Kirja BIOGRAFISK handbok öfver Finlands sjökaptener. Skeppsregister m. m. 1912